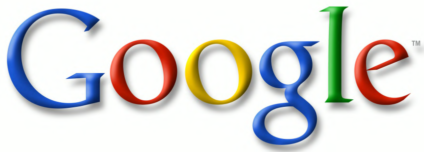
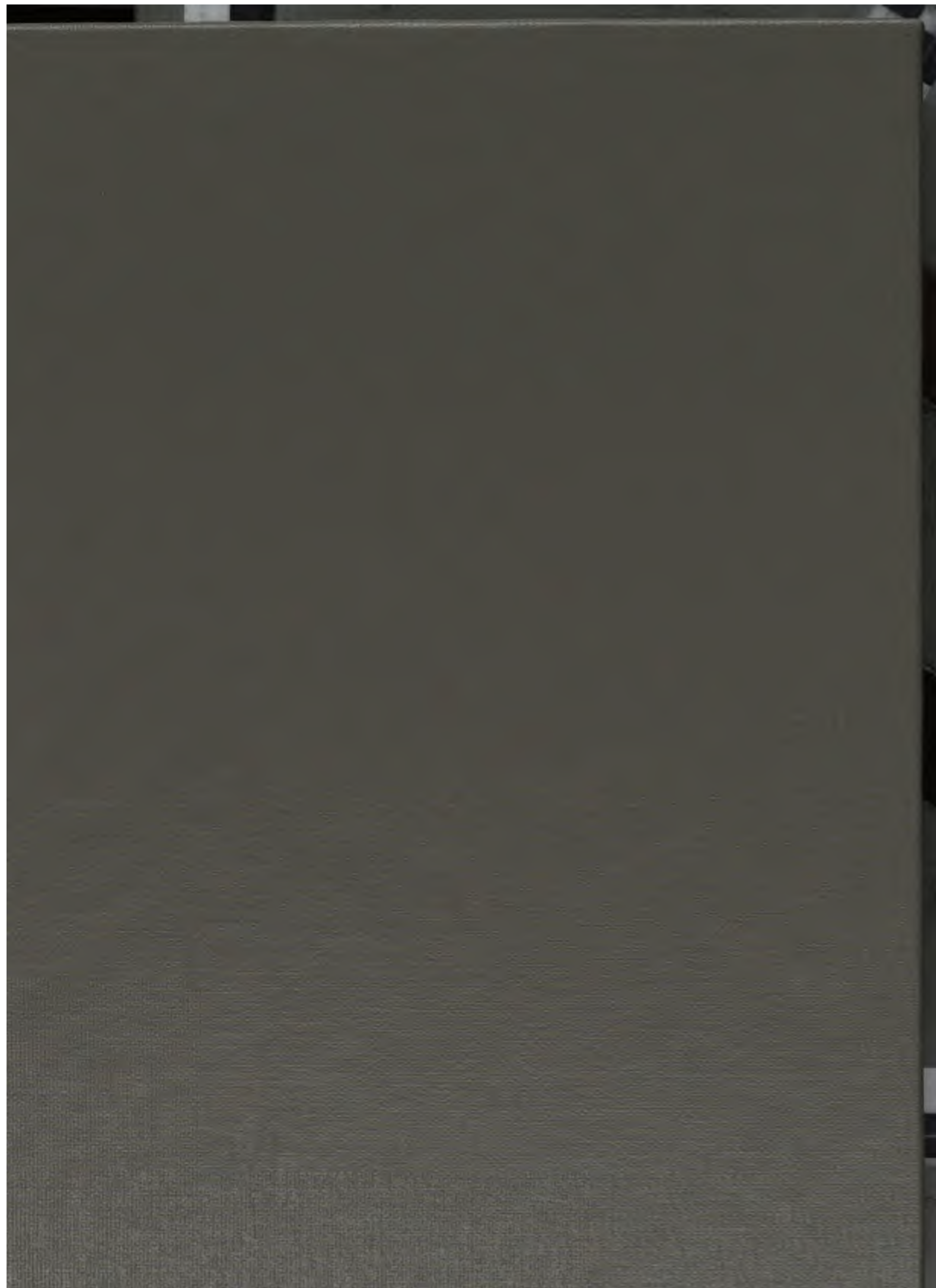

רבי יוסף איש רוסהים

חיי השתדלן הגדול רבי יוסף יוזילמן למשפחת לואנץ ומפעליו הכבירים לכנסת ישראל במדינות גרמניה.

פרק אחד לקורות השתדלנות בישראל.

ציור היסטורי מדור הריפורמציה (אחרית המאה השלישית הראשית השלישית לאלף החמישי).

חבר על פי מקורים רבים נדפסים וכתבי יד

מאת

שאול פינחס ראבינאוויץ (שפ״ר).

הוצאת „תושיה".

ספר ראשון.

ווארשא

בדפוס שולדבערג ושותפו, טווארדא № 6

תרס״ב

Равви Іосифъ изъ Росгейма

Историко-біографическій очеркъ изъ 16-го вѣка

Сочиненіе П. Рабиновича

Изданіе „Тушія"

Книга I.

ВАРШАВА.

Типографія Шульдберга и Комп., Твердая № 6.

1902.

Дозволено Цензурою
Варшава 4 Декабря 1901 г

פתח דבר.

חקר דעה העתים, שעברו על עם ישראל בתקופת הגלות, הוא לא לבד ענין רב החפץ בפני עצמו, כי אם גם נכבד מאד בערכו לדעת על ידו תולדות העמים והחברה האנושית בימי דורות שונים. משעה שנגזר על עם ישראל שיהיה „מתינע לארבע רוחות השמים" היה הוא בכל המקומות והזמנים „באמצע" המאורעות, ביחוד בימי שנות מאות של תקופת ימי הבינים. בגלל הדבר הזה היה חקר העתים לבני ישראל לאילן ששרשיו וענפיו מרובים ולכל פנה ופנה בפנות חיי האומה קבעה ההיסטוריה הישראלית גם מקום נכבד בספר תולדות אדם הכללי. חזיוני־הגלות אלה שונים ומופלאים: ישנם חזיונות מרהיבי לב ומרוממים את הנפש, חזיוני עם הוגה דעות וממית עצמו באהל של תורה בעצם סערת הרוחות במלחמת שערים וחמס אבירים עריצים; וישנם חזיונית מדבאי רוח ומעציבי לב, חזיון עם מבולבל, נדף ונגש מעיר לעיר וממדינה למדינה, מרמס לרגל גאוה, שפל אנשים וכורע ברך לפני תומסי משפטו. ואולם חק אחד מושל בההיסטוריה האנושית, כאשר בכל מרחבי המציאות, והוא החק הכלול בפתגם חכמי ישראל הקדמונים: „אין דבר רע (בהחלט) יורד מן השמים". גם מארץ מלחה ומבצות ואגמי רפש עולים וצומחים פרחי הוד, ומבין קוצים ובדקני המדבר תעלה ותפרח שושנה חמורה מרהבת עין ולוקחת לב בחן יפעתה; גם בפעולת הרקבון נהור ונמצא אותות תחיה להויה חדשה. החק הזה השליט בכל מרחבי המציאות המוחשית, נראה ונמצא גם בחיי הבריה בני האדם. מבין מחשכי ליל הארוך־כאורך ימי תקופת הבינים— הגלינה לעינינו קרני אורה, קרני הוד בנגוהות מאפל, והן הן קרני אור פניהם של יחידי הדורות, ששלחה אותם ההשגחה אז להאיר לבני זמנם. אורות מאפל אלה, כאשר היו מופת הדם, הנם

גם היום למופת לבני דורנו, ובאשר היו והם חיים עד היום כן יהיו למופת גם לבני הדורות אשר יקומו אחרינו.

אחד מחזיונות „הגלות" הנוהגים ענין נכבד לענות בו את חוקרי העתים הוא „ה ש ת ד ל נ ו ת ב י ש ר א ל". בכל דור ודור מדורות הגלות עמדו לישראל מלאכי רחמים שהבנימו רחמים לפני בעלי־העז והמשרה בארצות פזורי האומה. לא תמיד היו „השתדלנים" גדולי התורה ועיני העדה, אבל כמעט תמיד היו יהודים כשרים ונלבבים, תמיד מצוינים במדות יראת שמים, בדבקות קדושה לעמם ובמסירת נפשם על התורה. „השתדלנים" בדורות ההם היו תמיד מצוינים במדת הבטחון ונאזרים בסבלנות נפלאה; בתמימות אין־קץ השליכו כל יהבם על אלהי ישראל, הרועה את עמו כעדרו, ובו בטחו כי לא ימשם על דבר כבוד שמו. אדירי אמונה אלו לא נתיאשו מן הרחמים גם כשהיתה חרב חדה מונחת על צואריהם וצואר שולחיהם. בכח התמימות הקדושה הזאת והבטחון שגבו השתדלנים ישע וימצאו און ברוחם להתיצב לפני מלכים ושרים. ברוב הפעמים מצאו הדברים היוצאים מלבם מסלות ללב איתני ארץ ועלתה בידם להציל עשוקים מידי עושקיהם גם בימי ממשלת בעלי האגרופים ומושלים עריצים.

תקופת „השתדלנות" מתחלת בעיקרה ב א ח ר י ת „ימי הבינים"—לפי הוראת השם הזה בספרי ההיסטוריה הכללית הנמצאה בידינו, וביותר דיוק בימי המאה החמש עשרה ומחצית השש עשרה למספרם — הדורות שעמדו על הגבול המפסיק בין עתותי הבינים ובין העת החדשה—. גם בדורות הקדמים עמדו „שתדלנים" לישראל שהיו דבריהם נשמעים בפמליא של מעלה. מליצי ישראל אלה היו על פי רוב אלה שבשביל חכמתם ועשרם ובדעתם לעמוד להמלכים והשרים בשעת דחקם התנשאו לנושאי משרה בכלכלת אוצר הממלכה. גם קרה לעתים לא רחוקות, כי היו השרים והתקיפים אלה חכמים מופלאים בחכמת התורה והחכמות הכלליות (בזמן מאוחר הר״ר י צ ח ק א ב ר ב נ א ל ובזמן מוקדם מאד בתקופת ספרד הערבית: ר ב י ח ס ד א י א ב ן

שפרוט, רבי שמואל הנגיד ובנו רבי יהוסף). אך כל אלה לא היו „שתדלנים" ממונים ל„שתדלנות" מטעם הממשלה ובהרשאה הקהלות ובחירתן. „שתדלנים" ממונים בארצות הנוצרים באירופה[1]) הננו מוצאים לראשונה באשכנז ואחרי כן בפולין מימי מחצית המאה השלישית לאלף הששי עד קרוב לדורנו. השתדלנים הראשונים בפולין היו: אברהם מביהם למדינות פולין ומיכאל יוזיפוביץ למדינות ליטא והם נתמנו מטעם המושלים ולא נבחרו מטעם הקהלות. ועל כן גם הקהלות לא הכירו אותם לבאי כחן ולא נשמעו לדבריהן[2]). השתדלנות הרשמית האריכה ימים בפולין בימי מלכות המלכים לבית יַגילה. בימי המאה הי"ז והי"ח מתמעטים השתדלנים והולכים וגם המעטים לא נתמנו עוד לא מטעם הממשלה ולא מטעם— הצבור הישראלי, כי אם על פי מקרה, בהיותם אנשים מופלאים, נלבבים ונדיבי רוח ונודעים לתהלה בעמם ובמערכות הממשלה העליונה, כרבי מרדכי מֵיזיל, רבי יעקב בת שבע, ואחרי כן — במאה הי"ח — ברֵידינגֶך ואחרים באשכנז, אֶדילסהֵים בצרפת וכו׳. ובפולין רבי יהודה סו"ד מוילנא, רבי ברוך מארץ יון. זה האחרון כבר היה עומד במשא ומתן גם עם מושלי רוסיה האדירה, ובדור האחרון עשו להם שם בשתדלנות: רבי נטע נטקים משקלוב, בסוף המאה הי"ח, ורבי יצחק ממונישטירצי (בימי מלכות ניקולי הראשון).

אולם ארץ מולדת „השתדלנות" היא אשכנז. בזכרונות פרנקפורט ע"מ הננו מוצאים בספר הזכרון להקהלה שם „השתדלן" „משולם זלמן" או „זימל" שהיה „מליץ ומגין על אחיו" באמצע המאה השלישית לששי למספרנו[3]). ואולם פעולות „השתדלן" הזה ואחרים שהיו במקומו ובזמנו לא נודעו ליושבי הקורות, והראשון בהשתדלנים בזמן ומעלה הוא אותו שנקרא

---

[1]) ע"ד הרבנים שנתמנו מטעם קיסרי אשכנז לרבנים פקידים על כל קהלות אשכנז עיין להלן בפנים הספר ראש פרק שני.

[2]) „דברי ימי ישראל" חלק ז׳ ע׳ 55—62, 313 וכו׳, 334. 434 וכו׳.

[3]) עיין בספרו של הרב ד"ר הורוביץ. „פרנקפורטער ראבבינער" II, 15.

שמו בכנסת ישראל האשכנזית בשם „השתדלן הגדול" רבי יוסף יוסילמן (יוזילמן) בן רבי גרשון לואנץ איש רוסהים, עיר קטנה בקרבת שטרסבורג באֶלזס התחתונה.

כבר אמרנו, כי השתדלנות היא מחזיונות הגלות ועל ברכה נולדה. בדורנו, אף כי נגעי הגלות עומדים בעינם, כבר עברה השתדלנות ובטלה מן העולם ולא תשוב עוד. הגלות בזמן הזה לא שנתה את טבעה אבל החליפה צבעה. הגגישות והמצוקות לא חדלו, קנאת הדת ושנאת הגזע בבחן אז כחן עתה, ואולי גם ביתר אכזריות ואכזרות לב מאשר לפנים, אבל אינן מתלבשות באותן הפנים הזעומות כאשר לפני ארבע מאות שנה. בימינו הכל נעשה בפנים של נמוס ידוע, בהטעמה ידועה והסברת־חקים, הכל על פי מדת הדין, ובמקום שיש דין—אין רחמים ואין מקום עוד לשתדלנים מכניסי רחמים. גם פסו בימינו אמוני התורה והעם ועמהם אפסו גם אנשי לב, אדירי אמונה ובעלי בטחון, משליכים נפשם מנגד בהשלך יהבם על אלהי ישראל, ואין איש עוד שיעמיד עצמו במקום סכנה, למען חלץ בני עם עני מענים; ובדור כזה, אשר כל איש אחר בצעו הולך—אין מקום עוד לשתדלנות. כה שת הזמן המבלה את הכל גם קציר לחזיון נכבד ומושך את הלב בחזיונות הגלות, ובהיר חזיון עובר ולא ישוב עוד יותר יש להציב לו יד ושם בזכרונות ימי עם ישראל בתקופת הגלות. ובחרתי לשים על נס בספר הזה את תמונת הגדול שבשתדלנים ומפורסם והוא האיש רב הפעלים הנקרא בשם תהלתו: „הפרנס והמנהיג" (Befehlshaber und Regierer) מטעם קיסרי אשכנז על כל יהודי הממלכה רבי יוסף בן גרשון לואנץ איש רוסהים—הוא המפורסם היותר נכבד לטובי השתדלנים, ובימי החמשים שנות שהשתדלנותו הננו רואים בו פרצוף פני שתי דורות בקורות ישובי היהודים שבאשכנז באחרית ימי המאה השלישית באלף הששי למספרנו והם המהוית הראשונה למאה הט"ז למספרם.

והימים ההם היו ימי תקופה רבת עלילות ותמורות רבות ותוצאות לכל קורות הדורות בימי העת החדשה עד ימי דורנו.

הימים ההם היו ימי הריסות עולם ישן וראשית בנין עולם חדש בחיי החברה למשפחות הגויים באירופה המערבית והתיכונה — ימי הצמיחה והגדול של הריפורמציה הנוצרית עפ״י סגנונם של לותיר וקלוין. עוד לפני קץ המאה הט״ו הרגישו בני הדור כי זמן חדש ממשמש ובא: המצאת הדפוס, מציאת הדרך בים איקינוס המערבי לארץ פלאי הפלאות־הודו, התגלות עולם חדש על חצי־כדור־כוכב־ארצנו המערבי, המצאת כלי זיין של אש, ששנתה פני המלחמה בין עם לעם, תחית חכמת חרשים באיטליה והתעוררה התשוקה להגות בספרי לשונות העתיקות הקדמונים—לשונות יון ורומא ולחקר אמונה בספרי כתבי הקדש בלשון המקוריה־העברית; כל אלה היו אותות מבשרים מהפכה קרובה וסער מתחולל להרעיש עולם הכנסיה הקתולית ולרופף יסודותיה. עשר שנים לפני קריאתו של הכומר הנזיר לותיר, חחבר לחבורת הכהנים מכניסתו של הקדוש אוגוסטין, היה רעש גדול באשכנז בין חשכים ונאורים: אות מלחמה בין נזירי דומיניק כומרי העיר קאֶלן ובין החכמים הבלשנים (ההומניסטים), רעש גדול בעצמו של יהודי מומר נקלה ונבזה, אשר הסית והדיח את הכהנים והעם באשכנז לבער מן הארץ כל ספרי ישראל מלבד כתבי הקדש. ואז קם ליהודים מושיע ורב ריב היהודים, איש החסיד והמלומד שבאומות יוחנן ביכלין. הריב עד התלמוד היה הפתיחה (Prolog) לחזיון־העולם—הריפורמציה הלותירית והקלוינית.—אז רגשו גוים, המו ממלכות; מזה ומזה רבו הנלחמים— לשם שמים, נלחמים אשר רוממות אל היתה בגרונם, הרב פיפיות בידם והאות השרדה, השלטון והכבוש בלבבם, ותרבינה מלחמות האמונה אלה ותארכנה כימי מאה וחמשים שנה בהפסקים קטנים.

ובימי חמשים שנים הראשונות לתקופת החרום הזאת פעל והשתדל לטובת עמו „השתדלן הגדול, רבי יוסף יוזילמן איש רוסהים״. בימי חמשים שנה אלה בא ונהיה המאורע היותר גדול ונכבד במאורעות האומה בימי הגלות, ואשר גם בימינו לא שמו חוקרי דברי ימי ישראל את לבב לו, כיאות לחזיון יקר מחזיוני תלדתו, והוא: עקירת עיקר הישוב

הישראלי מאירופה המערבית והתיכונה והעתקתו לאירופה הצפונית־המזרחית—לפולין והמדינות בנותיה. אחרי הגרושים הגדולים מספרד ופורטוגליה ומדינות איטליה הדרומית, ועוד לפני זה מצרפת ואנגליה, לא נמצאו עוד כל יהודים במערב אירופה. רק בטבורה של אירופה—באשכנז—עוד נמצאו במספר מסוים ישובים גדולים בערים אחדות וישובים קטנים במספר גדול מזה. לגרושים כלליים, כאשר בספרד, לא היה מקום באשכנז הקרועה למאות דוכסיות וארכי־דוכסיות, הגמוניות וארכי־הגמוניות, ומושלי המדינות הקטנות אלה היו אנשים הולכים בשרירות לבם מבלי פנות לחפץ הקיסר ופקודותיו. בעבור הרוח על איזה הגמון או דוכס לגרש את היהודים מארץ ממשלתו הקטנה נמצא להם מיד שכנו אשר נאות לקבל את המגורשים לטובת עצמו, ובזה היה יום מחר להפך. רעה מזו היתה צרות עין, קנאה והתחרות־סוחרים מצד התושבים וחברות האומנים הנוצרים האשכנזים ביהודים. בגלל הדברים האלה היו אז, תחת הגרושים הכלליים, תכופים ורצופים המטלטלים מאפרכיא לאפרכיא ומעיר לעיר. רבים מהישובים הגדולים נחרבו והישובים הקטנים נהדלדלו ונתרוששו. כל אלה עשו פעולתם להקטין ולהצעיר את ישוב ישראל באשכנז ולהגדילו ולהאדירו בפולין והמדינות בנותיה[4], שהיתה בזמנו של רבי יוסף מרוסהים לארץ חפץ לגולי ישראל בכל ימי המלכים האחרונים לבית יגילה.

הימים ההם—ימי המטלטלים—היו גם ימי תגרה ומלחמה בין הקיסר ובין דוכסי אשכנז וגסיכיה במאות מלכיות שבאשכנז. מלבד המהומות לרגלי תנועת הריפורמציה של לותיר, פרצה או מרידת האכרים, ובכל ההתהפכות והמהומות האלה היה עוד הפעם ישראל—באמצע—הנלחמים מזה ומזה בחמה שפוכה, ולפעמים שני הנלחמים, היו בעצה אחת לעולל עלילות ברשע על ישראל, ואז היתה השתדלנות נחוצה לחלץ יושבי ישראל מצרותיהם: פעם בחצרות הרוזנים והנשיאים הנוטים אחרי לותיר וסיעתו, ופעם

4) ע׳ „דברי ימי ישראל“ חלק ז׳ פרק י״ב (מאת שפ״ר).

בחצר הקיסרים הקתולים והארכי־הגמונים ופעם גם במחנה האכרים, עבדי עולם שהתפרצו מפני האצילים אדוניהם מציקיהם. ואז קם לישראל שבאשכנז מושיע ורב רבי יוסף איש רוסהים, איש אשר רוח בו, שידע ללכת לרוח איש ואיש ולדבר אל לב כל אחד ואחד כפי הלך רוחו. „השתדלן הגדול", מלבד היותו צדיק תמים עוסק יום ולילה, בשבתו בביתו ובלכתו בדרך, בתורה, בנגלה ונסתר, בשעותיו הפנויות מעבודתו לרבים, היה גם חכם בהוית העולם ואיש מדיני, ידע להתיצב לפני מלכים ודוכסים, כהנים וחשמנים; וידע גם לכלכל דבריו עם האכרים בני עם הארץ בשהיתה השעה צריכה לכך. לפניו נפתחו תמיד כל השערים, וברוב הפעמים עשה והצליח להעביר את רוע הגזרות וגם להציל לקוחים למות. הוא ידע לקנות לו לב שלשה קיסרים שמלכו זה אחר זה ולב הדוכסים וההגמונים בכל מרחבי אשכנז מגבולות צרפת עד המדינות הנשענות על גבולות פולין. — כל זה עשה לא בעשרו הרב, כי לא מצינו בו שהיה עתיר נכסין, כי אם בבור לבו וישרת רוחו; רק במדותיו התרומיות משך עליו חוט של חסד לפני המלכים והשרים ובני העם אשר היה להם דבר עמו. כל קורות חייו ופעולותיו לטובת הכלל הם שלשלת אחת של ספורי נפלאות אשר לא יאמנו, לולא נתאמתו בראיות והוכחות ברורות ותעודות מקוימות.

דורו של השתדלן רבי יוסף יוזילמן איש רוסהים היה דור יתום בכלל ונבער מדעת ערך דברי הימים לבני ישראל בפרט. תולדתו נודע מגנזי הכתבים הישנים בבתי הערכאות וגנזי כתבי המלכות אשר בערי אֶלזס ודרום גרמניה, אך רושמי קורות הימים לבני ישראל בדור ההוא עברו בשתיקה על גבר רב פעלים כזה. אין להתמה על רבי יוסף הכהן בעל „עמק הבכא" ו„דברי הימים", בחיר רושמי קורות העתים בדור ההוא, כי לא הציב יד וזכרון להשתדלן, יען כי מספריו השנים המצויים בידינו, וגם מכ״י הנמצאים באוצר ספרי חברה כל ישראל חברים מפריז, נראה שלא היה בקי כל כך בקורות הדורות לבני ישראל באשכנז. אך הנה גם רבי דוד גנז בעל „צמח דוד" איש פראג, בן העיר אשר שלש פעמים נגלה שם רבי יוזילמן בתור מלאך השלום ואשר

פעמים נחלצה על ידו הקהלה הגדולה הזאת מצרת הגרוש בכח השתדלותו, והוא (בעל צ״ר) היה בן דורו של רבי יוזילמן וכמעט שראה בעיניו את כל תוקף פעולתו, גם הוא לא זכר את יוסף וישכחהו. בעברית נדע את רבי יוסף השתדלן רק מכתבי יד בפנקסי הקהלות בהזכרת נשמות ובספר אחד („יוסף אומץ") הנוסד על המנהגים, ושם נזכר ברוב תהלות ותשבחות. ונפלא הדבר, כי לא מצאנו שמו וזכרו גם בספרי שאלות ותשובות[1] שבזמנו ולא ראינו בכל דבריהם סמוכים לפעולותיו. הזכרונות בספרים אחרים („יוסף אומץ" ובספרים שחבר נכד השתדלן רבי אליהו בעל שם) הם מימי דורות אחרים אחרי מותו; גם הספרים שהניח אחריו („דרך הקודש" „והמקנה") אשר מפרשיות אחדות שהגיעו אלינו, הננו רואים את גדל הודו ורוחב לבבו בתורה הנגלית והנסתרת, נשארו ג״כ בכתובים והנם צפונים טמונים בין כתבי היד אשר באוצר ספרי ישראל — הבודליאנה באוקספורד — וענייני הספרים האלה יבוארו בספרנו זה. על כן התעוררנו לשום שם וזכר להפרנס הטוב הזה שעמד לישראל בימי דור הריפורמציה, בספר מיוחד לשמו ותולדותיו כתוב בעברית לעברים.

בדורנו הרבו חוקרי העתים לב״י באשכנז לפרסם ידיעות וזכרונות ע״ד „השתדלן הגדול" מרשימות כתבי הערכאות בערי הרום אשכנז ויפיצו אור חדש על „תולדות יוסף", אך כנראה עוד נשארו כהנה וכהנה כתבים וזכרונות שלא נתפרסמו עד היום, וגם מאלה שנתפרסמו ישנם עוד אלה שלא נחקרו כהלכה, בכל זאת תמונתו ההיסטורית של רבי יוסף איש רוסהים וצורתו הרוחנית כבר נודעו לנו למדי. לפי תכלית ספרנו זה לא נכנס בדקדוקי סופרים ופרטי פרטים, שאלו הם ענין לחוקרי תולדות ישראל באשכנז בפרט ולא לקוראי עברית, שרובם תאבים לדעת עיקרי המאורעות שבתולדתנו ולא דקדוקיהם. על כן החלטנו להניח את הדיוקים והדקדוקים לדייקני אשכנז ונשים לב

[1]) באמת מעטים הם עד מאד ספרי שו״ת כתובים ע״י רבני אשכנז במשך ימי פעולת „השתדלן" שלנו (בין שו״ת רי״ע לשנת רצ״ד).

רק לעקרי הדברים הנוגעים עינם וגוונידם בציורי ההיסטורית בתקופה ידועה וחזיונותיה.

ולצאת ידי חובתנו גם להקוראים המעיינים הננו רושמים בזה את הספרים והמאמרים אשר בנושא הזה והנוגעים לעניני הספר הזה;

א) המקור היותר נאמן לתולדת יוסף השתדלן היא מגלת זכרונותיו כתובה בעצם ידו בהבודליאנה באוקספורד, החכם ניבואר הודיע לראשונה את טיבה בהעתקה ששלח להרב רבי מאיר ליהמן במינץ, ועל יסודה כתב הר"מ את ספרו בשני חלקים. בדפוס נתפרסמה מגלת הזכרונות לראשונה על ידי החכם קרקויאר בספר העתי Revue des Études juives חלק XVI עמוד 94 והלאה. אך המקור הנאמן הזה איננו שלם וגם במקומות רבים דבריו סתומים. מרוב ענוה פוסח רבי יוזילמן על רבים ממעשיו הגדולים ולא יזכירם כלל. גם העיקר—מעשיו בימי חייו האחרונים—חסר כלל מן הספר, כי הזכרונות מתחילים מן שנת רל"א בקורות בית אבותיו ונפסקים בשנה ש"ז וכפי ראיות ברורות מת רבי יוזילמן אחרי שנת שי"ד פחות או יותר מעט. בכל אופן המגלה הזאת צריכה להיות לעינים לכל מסדר תולדות השתדלן; והיא היתה היסוד לספרו של הרב ליהמן במינץ.

ב) רבי אליקום כרמולי בספרו La France-Israelite בכה"ע Israelit. Annalen מאת יוסט (בשנת 1842 מע' 25 והלאה). החכם כרמולי בכל הטוב שהביא לזכרונות ההיסטוריה שלנו בספרי הדע חזקתו. רבים הושדים אותו בזיופים בכונה ובכל אופן אין לנקותו מקלות הדעת בבקרת המקורים, ונטיה יתרה היתה בו להוסיף מדיליה בהשערות שאין להן על מה שתסמוכנה וכל דבריו צריכים בדיקה.

ג) נכבד ממנו ספרו של ליהמן במינץ בשם Rabbi Joselman von Rosheim. Historische Erzählung aus der Zeit der Reformation. הספר הגדול הזה רובו נוסד על מעשים שהיו ומתאמתים ומתקיימים בעצם הדברים בתכני־ערכאות עתיקים; אבל נמצאה בו תערובה גדולה של משל ודמיון, והאמת והמשל מתחבשים

בו בערבוביא והספר כלו הוא מחרוזת־ספורים בודדים, הקשורים והחבוקים זה בזה על פי רצון „המליץ״ בחוט דק מן הדק. ואולם יש להזכיר את המחבר לשבח, כי היה הראשון להציע „תולדות יוסף״ במלואן על פי מגלה הזכרונות שהזכרנו ועפ״י כתבי הקסרים והדוכסים המאומתים והספונים בהארכיוים שבערי דרום אשכנז. ליהמן היה הראשון שעל ידו נתעוררו חכמי אשכנז וצרפת לתור ולבקש את מעשי השתדלן יוסף.

ד) המאמרים הרבים בספרי העתים לחקרי תולדות ישראל, ביחוד מאמרי איזדור לאֶב בקֻוֶּ׳ הנ״ל (משנת 1822 כרך II מע׳ 271 ולהלן וכרך V 1885; שני מאמרים גדולים מאת אליהו שייד בכה״ע הנ״ל, כרך XIII מע׳ 188 ולהלן ובמחברתו Histoire de Juifs d'Alsace. על שייד קוראים תגר כי לא ידע להעתיק באור הדברים מאשכנזית ישנה לצרפתית וגם לא היה מדייק בשמועותיו; נכבד מאד מאמר החכם קרקויאֶר ובכה״ע רֶוְי כרך XXI מעמוד 84 ולהלן), ומאמרו בכה״ע הנ״ל חלק XXII.

ה) בכה״ע בלשון אשכנזית רבו עוד יותר המאמרים בנושא הזה, ביחוד בכה״ע Zeitschrift z. Geschichte d. Juden in Deutschland שיצא ע״י ל. גינר בכרכים שונים, כמו שאבאר בהערות שבפנים החבור. ידיעות נכבדות נמצאו ג״כ בכה״ע השבועי „יידישע פרעססע״ לשנת 1890 בההוספה 6, 84.

ו) גראֶטץ בספרו הגדול (באשכנזית חלק ט׳ ובעברית בחלק ז׳ בכמה מקומות עם הערות).

ז) האחרון המאסף לכל המקורים הוא ד״ר פּיילכנפּלד במחברתו שיצאה זה מקרוב. הוא מבקר את דברי הקודמים ומצרף להם כמה כתבים ותעודות שעוד לא נדפסו.

אנכי בהיותי לשמור את הסדר של זמנים וליצאת בעקבות מגלת הזכרונות, להביא כל דבריה בשונה, ולברר כל סימן וסימן בבאור מספיק, הכולל בקרבו פרשיות שלמות בדברי ימי עמנו וגם מאורעות רבי התוצאות בדברי ימי עולם בפרק הזמן הראשון להעת החדשה. — מהכתבים שרובם כתובים בלשון אשכנז ישנה ומעוטם ברומאית לא הבאתי רק כפי מדת ההכרח לפי ענין כתב־התעודה, אך את תמציתם במקומות שמסמנים ומתארים את תכונת הזמן

והאישים נושאי המעשים הנני מוסר לקוראים בעברית בהתאמצות לקרב את הטעם והסגנון לאותו התוכן בלשונות לועז. אך דברי השתדלן בעצמו אביא בלשונו בלי שנוי בכל פרקי הספר.

וַרְשָׁה, בחדש מרחשון, תרס"ב.

פרק ראשון.

רבי יוסף לואנץ למשפחת בית אבותיו בישראל. שארו הזקן ממנו רבי יעקב לואנץ. משפחת לואנץ מגזע צרפת בימי הגרוש האחרון ה"א קנ"ה. קורות המשפחה משנת רל"א. תכונת רבי יוסף לואנץ בתור יהודי מוסר נפשו על עמו ועל תורתו.

העם, אשר מראשית ימי היותו היו לו לנס הדברים: „משפט אחד יהיה לכם—משפט שוה לכלכם", לא נמשך לבו מעולם לתורת הפילוסופיה המדינית, אשר הותיר לטובה מתי מספר יחסנים „המעולים שבאומה". גם תורת היהדות התלמודית פסקה להלכה: „ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ", ויש שבקשו טעם לזה „שאין מצויים תלמידי חכמים בני תלמידי חכמים". כן לא מצינו שיחש אבות יהיה נמנה במ"ח דברים שהתורה נקנית בהם; ובכל זאת לא בטלו קדמונינו מעלה את מעלת היחש בתור ירושה־רוחנית וטבעית, נחלת בעלי הכשרון מבית אביהם מנעוריהם. כמומחים בתורת הנפש ידעו ערך הפעולה שתפעל מסורת־המשפחה על לב הילד הרך, ואת הקפדה המשפעת על האדם מטל ילדותו והלמדהו לאחוז במעשי אבותיו. בהסכמה לתורת האטביזם היה מרגלא בפומיהון לאמר: „כל מי שהוא ובנו, בן בנו תלמידי חכמים אין התורה פוסקת מזרעו והיא מחזרת על אכסניא שלה". אין בישראל שבגולה יהרון עז וממשלה למשפחות ידועות במדה כזו, שיוכלו לפסוע על ראשי העם בכח ירושה שבאה להם מאבותיהם: אבל ישנן משפחות בארצות הגולה ידועות לשבח בתורה ובמעשים טובים. כי אב לבנים הודיע מעשי־אבות והקפם יגבירם בעבודתם לרבים, בנדיבות לב, בהרבצת תורה והתרחבות הדעת בישראל.

בבחינה זו יפה כח השתדלן הגדול רבי יוסף יוזילמן לואנץ איש רוסהים מן השתדלנים שבזמנו והבאים אחריו, שרובם לא נדע מי היו אבותיהם ומה היו מעשיהם

בישראל. כפי מסרת המשפחה לואנץ, היתה אמו נצר מגזע ישישים במשפחת „פרשנדתא" רבינו שלמה היצחקי (רש"י), ובשביל זה חושבים בצדק בני משפחת לוריא העתיקה בבתי אבות שבישראל אשר בתקופות הגלות גם את ר׳ יוסף רוסהים לאחד מראשי בית אבותם 1). ויש ידים מוכיחות, כי מצד אביו

---

1) התיחסות ר׳ יוסף יוזילמן מרוסהים לרש"י ועם זה גם למשפחת לוריא נתבררה עתה, ביחוד אחרי שנתפרסמה בדפוס מחברתו של החכם המובהק הר"ר אברהם אפשטין בשם „משפחת לוריא". בפרק הראשון שבמחברת הזאת הוא מביא דברי השתדלן רבי יוסף איש רוסהים בספרו „המקנה" כ"י באוכספורד (גומר 2240) ואשר עוד נדבר על אודותיו בפנים הספר (אותם הדברים הנזכרים גם בספרו של הפרופ. קויפמן „רבי חיים יאיר בכרך" עמוד 8) לאמר:

„זאת ועוד אחת (אחרת) אשר שמעתי מפיו של אותו גאון, הוא אשר הגיד וספר לי את יחוסו ואחר כך מצאתי על ספרו כתוב וז"ל: אני יוחנן לוריא בן כבוד (התורה) מהר"ר אהרן בן מהר"ר נתנאל בן מהר"ר יחיאל בן מהר"ר שמעון מערפרט (Erfurt) בן הרבנית מרת מרים בת של הגאון מהר"ר שלמה שפירא ואחותו של מהר"ר פרץ מקושטנץ. ומאבותיו של מהר"ר שלמה שפירא לא פסקה תורה עד רש"י. כולם זכרונם לברכה ומנוחתם כבוד. זאת יעוד אחרת אותה הרבנית מרת מרים נ"ע הספה ישיבה כמה ימים ושנים וישבה באהלי ילון לפני הוא מרת הלכה לפני כמה בחורים מופלגים כך קבלתי מאבותי בכתב ובעל פה, עכ"ל. ומשם וצ"ל ושוב)(?) אני הכותב (ר׳ יוסף מרוסהים) שמעתי מפיו של האי גאון ה"ה מהר"ר יוחנן לוריא זצ"ל שזקנתי מרת גוטלי, יחוסה באה (בא) מיד (מצד) אביה והיחס (התיחס) אל הגאון מהר"ר שלמה שפירא ותעיד על זאת שהיה לה בן אשר נקרא שמו שלמה ז"ל דודי מצד אמי מרת רייזלין נ"ע. ואני (יוזילמן) ראיתיהו בימי נעורי בעיר האגנוא (Hagenau) בעלזאס, בהיותי בן שש שנים הייתי אצלו ואצל דודי החסיד הי"ה מהר"ר אליה זצ"ל שהלך לירושלים עה"ק וביקש להוליכני עמו ומת אבי ז"ל. וכדי שלא לשכח כל הני כתבתי על הדף הלז לזכרון דור דור. נאום אני יוסף ב"ר גרשון ז"ל".

עד הנה דברי השתדלן בספרו „המקנה".

המגלה הקצרה הזאת היא אבן הפנה ליחס בית לוריא בישראל. זה הגאון רבי יוחנן לוריא חי במחצית השניה של המאה השלישית לאלף הששי ונמצא שרבי שמשון מארפורט חי לכל הפחות מאה שנה לפניו בערך (קי"ס—ק"ע) ואולי מעט קודם לזה (והחכם ר׳ אברהם אפשטין מוכיח בצדק, כי דברי יוזילמן: „בן הרבנית מרת מרים" מוסבים על רבי יחיאל בן שמשון ולא על הגאון רבי יחנן.

היה רבי יוזלמן בר־אבהן ממשפחת חכמי תורה אשר במדינות פרנשי־קונטי (Franschе Comte) במלכות צרפת. נראה הדבר, כי בשנת הגרוש הכללי והאחרון בצרפת (ה"א קנ"ה—1395) העתיקה משפחת לואנץ את ישיבתה מצרפת והקבע דירהה בשוייץ בהעיר הקטנה ענדינגן הקרובה לכרך העיר ציריך. המאורע הזה היה לערך שנת קנ"ט. כחמשים שנה אחרי כן נקרא אחד מבני משפחה לואנץ רבי יעקב ב"ר יחיאל לעמוד בהיכל מלך ויהי לרופא נפש הקיסר פרידריך השלישי, וימצא הרופא היהודי חן וחסד בעיני מלכו וירימהו למעלה אציל פ"ש (ריטטער). על משמרתו זאת עמד רבי יעקב לואנץ שנים רבות מאד, גם אחרי שהתפטר פרידריך השלישי ממלכותו וישם את

לוריא. (עיין במחברתי הנ"ל ע' 10—11). והתיחסות רבי שלמה שפירא לרש"י נוסדת על מסורה משפחה מסובבת לכל בני הגולה אשר במדינות אשכנז ומתחזקת בכמה ראיות לדבר חבר לדבר שהביא ר"א עפשטין. גם רבי שלמה לוריא (המהרש"ל), אבי חכמי התורה בפולין, וליטא ובן אשכנז הקדומה, כותב (בשו"ת סי' כ"ט), אחרי שהביא מכתב שארו ר' שלמה ב"ר אהרן לוריא נכד ר' יוחנן לוריא, ויאמר: „ואני שלמה לוריא באתי על החתום כאשר שכבר קבלתי מאבותי וזקני שמסורה היא בידיהם, שהיחוס שלנו נמשך עד רש"י ז"ל". יש להוסיף רק שגם במכתב הנ"ל מאת המהרש"ל נזכרת הרבנית מרת מרים שתפשה ישיבה וכו', זה הגאון ר' יוחנן לוריא היה אבי אבי, כנראה, של ר' יוסף מרוסהים השתדלן שלנו, ולפיכך אומר נכדו של השתדלן ר' אליה בעל שם (בספרו של ר"א עפשטין הנ"ל עמוד 56 הערה 1 סימן ד'...) „ראש משפחתי מאור הגולה רש"י ובעלי תוספות". קרובה מאד ההשערה, כי ר' יוחנן זה נקרא על שם רבי יוחנן בן מתתיהו טריביש (המתיחסת לרש"י) הנודע משו"ת הריב"ש הרב האחרון בצרפת לפני שנת הגרוש הכללי והאחרון קנ"ה לאלף הששי (עיין דברי ימי ישראל חלק ו' בפרק שני בכמה מקומות). מבלי להאריך יותר במגלת יוחסין, אזכיר רק דברי ר' אליה בעל שם נכד רבי יוסף השתדלן בהקדמתו לפירושו על ספר הזהר (בי"ו אובספורד סימן 1829) לאמר: ... אך בשחורה התורה לאכסניא שלה... שחזרתי לבית אבי הגאון מהר"ר משה זלה"ה בן כבוד הגאון החסיד הר"ר יוסף יוזלמן השתדלן הגדול ... חבר ספר „המקנה" ו„דרך הקדש" וכו'.

מכל זה נתברר כי היה השתדלן שלנו לא לבד מהמופלאים שבאנשי המעשה בדורו ובגבורה שלפניו ושאחריו כי אם גם „בר אבהן" ונצר מגזע אבות התורה התלמודית מימי חכמי ישראל בצרפת הקדמונים.

המסרה על שכם בנו מקסימיליאן. ויהי קרוב למלכות כל ימי חיי הקיסר הישיש. בנראה עמד לואנץ גם לפני בנו מקסימיליאן הראשון ויהי חשוב גם בעיניו, אולם הזכות הגדולה שנתגלגלה על ידי הרופא רבי יעקב לואנץ היתה, שלמד תורת הלשון העברית ליוחנן ריכלין החכם והחסיד שבאומות העולם בדור ההוא. החכם הזה כרת ברית ידידות בחצר הקיסר עם רבי יעקב לואנץ ויקראהו בשם „אלופי ומיודעי". וברבות הימים היה התלמיד הנוצרי הזה למליץ יושר על ישראל ועל תורתו המסורה ככתוב על ספר תולדות ישראל בימי דור הריפורמציה. השערה קרובה לודאי היא, כי על ידי רבי יעקב לואנץ היה גם שארו הקרוב אליו רבי יוסף בן גרשון איש רוסהים לאחד מבאי ארמון הקיסר מקסימיליאן והשתדלן הראשון בישראל [1].

בימי שמונים שנה ישבה משפחת לואנץ בשלוה במקום מגורה החדש בענדינגין ולא ידעה רעה, עד שקפצה עליה רוגזה של עלילה הדם בתקף שנת רל"א (1470); כי נמצא חלל נוצרי נרצח בידי אדם בקרבת בית הקברות שלהם ולא נודע מי הכהו. ויושמו אז במאסר שלשה אחים יהודים בני משפחת לואנץ: מרקלין, אליהו ואברלין ויעוללו עליהם עלילות ברשע, כי המה רצחו הנפש הנוצרית ודמה שמו בבקבוקים וישלחו לפרנקפורט ופפורצהים (עיר במלכות באיירן) ויענום ביסורים קשים, ומתוך ענויים אכזרים הודו על הרצח, אשר לא עשו, ככל אשר שמו מעניהם בפיהם. אז נתפשו גם ארבעה יהודים מפפורצהים ונגמר דין שבעת התפוסים למות מיתת שרפה. אחד מהלקוחים למות היה גם רבי גרשון לואנץ אבי רבי יוסף השתדלן והוא הצליח להמלט על נפשו [2]. ובשנת רל"ז כבר נמצאהו עם בני

---

1) עיין „דברי ימי ישראל" חלק ז' עמוד 45 וע' 76 בפנים ובהערות.

2) הספור הזה נמצא בכה"ע הכללי של "Wolfram„ לקורות מדינת שבערהין כרך ב', עיין פילכינפלד ע' 5 ו„צייטשריפט לודוויג גיגר" חלק ב' מע' 358, 210 ות"ג 65.

ביתו בהעיר אובירנהיים (או אבירנאי בצרפתית). המאורע הזה הוא הראשון אשר רשם רבי יוזילמן ב„מגלת זכרונות" וכה יספר:

„ויהי בשנה רל"א לאלף הששי באו צוררי ענדינגען להפיל רשתם על שלשה אחים דודים של מורי אבי ז"ל, נתפשו יחד בפעם אחת, אבי ז"ל נמלט ברוחק בעזרי על נפשו, ובאו האויבים לענות נפשם בכל מיני יסורים עד שהיו מוכרחים להודות על שקר ממזר שנמצא בהכרם הטמון, ונשרפו על קדושת שמו יתברך, גם קדושי פפורצהים (Pforzheim, עיר במלכות באיערן היום) נשרפו באותו הפרק. ואחי חמי ז"ל נדון באופן (Mit dem Strang) בעיר האגנו (Hagenau) באותו פרק, ונשמתם תהיה צרורה בצרור החיים בגן עדן, אמן" [1].

את שנת הולדת יוסף לאבותיו לא נדע בדיוק, אך ממגלת זכרונותיו נדע, כי אחרי המאורע בענדינגען העתיק רבי גרשון אביו את דירתו לעיר ענהים העליונה (אובירענהיים), אשר במדינת עלזס, ועוד לפני הולד יוסף מצאו את בית אביו צרות רבות ורעות. בימים ההם התפרץ אחד מנשיאי מדינת לותרינגן קרלוס אמיץ הלב (Charles le Teméraire) או (Karl d. Kühne) מפני ארוניו מלך צרפת לודויג התשיעי והמוש המלחמה ביניהם. במחנה צרפת נמצאו אנשי צבא שכירים מבני שויץ פראים אכזרים כחיתי טרף, ובשובם מצרפת לארצם דרך עלזס אמרו להשמיד את כל היהודים אשר באותה המדינה ושללם לבוז. אז נחרבו קהלות רבות בעלזס: שליטשטדט, בירגהים, אובירנסוילר, טורקהיים, ענסיזהיים ומילהויזן. עוד הפעם הצליח לרבי גרשון לואנץ להמלט על נפשו ונפש אנשי ביתו מידי רודפיהם העירה אובירנהים, הנזכרת למעלה, ובימי שנה אחת אחר המאורע הזה נולד יוסף גבור הספר הזה. כפי הנראה אירעו הדברים בין רל"ח לר"ם [2]. פרטי המעשים האלה עוד לא באו בספרי קורות הדורות לבני ישראל, ומיקרת

[1] במגלת הזכרון לר' יוסף יוזילמן, כ"י אקספורד ע"י נייבויאר ובא בדפוס ע"י קרקויאר Revue d. E. I. XVI/85.

[2] עיין להלן עמוד 21—22.

מציאת הספרים על דבר השתדלן שלנו (בעברית עוד לא נמצא כמעט דבר עליהם) הננו להביא בזה את דברי רבי יוזלמן בפרשה השניה למגלה זכרונותיו[1].

ויהי בשנת רל"ו נגזרה גזרה קשה על מדינת אילזש (עלזס) אשר מובן מתוך העתקה שהעתקתי מתפלה שמצאתי בק"ק ווירצבורג וז"ל:

„בשנת רל"ז בחדש תמוז בפרשת חוקת התורה בא אלי בוחר אחד מק"ק קולמיר (Colmar) והראה אותי הספר הזה והגיד לי איך הובא לידי במחלקת (?), כאשר צר הדוכס מבורגאן (Bourgund) על הדוכוס מלותרינגן ואף מדינת אילזאש עמהם באגודתם ובסוהר השווייציר עשו קשר שלא להניח יודי בארץ הזאת ובכל מדינת אילזאש, ובנסעם למלחמה עם הדוכס מברגונא; בכל העיירות שיכלו להשיג רודפי היהודים מקצתם הרגו ומקצתם כפו לשמד ומקצתם שללו ובזזו ולקחו מה שמצאו, וקניתי הספר מאותו כומר בעד ח' לבנים וג' ספרי־פסולים ומי שיבא ויאמר, שהספר שלו ויתן לי סימן... אחזיר הספר הזה, נאום יעקב כ"ר יצחק ז"ל נונבערק, בהיותי פהק"ק ווירצבורג".

„באודות (?) ותלאות עלילת שקר מחמת ילד שטבע בנהר ואמרו: היהודים הטביעו, והייתי שם מיום א' ג' שבט עד יום ב' ג' אדר ש"ר לפ"ק[2]. ומצאתי בספר שנכתב מאיש נורנבערק על ראש דף אחד... וכיון שבאתי לבאן אמרתי בלבי ראוי לכתוב לזכרון את אשר שמעתי ממורי אבי ז"ל (רבי גרשון לאנס) ומרת אמי נ"ע גם כל מאהביהם ומפיהם יצאו מן העיר אייבירעהיים, (Oberchnheim, Obernau) בצידוף יושבי מדינה נסו לקולם וברחו על נפשם תוך שני מבצרים: בעיר (אולי צ"ל באר Baar מקום בעלזס) וליצילשטיין והיו שם שנה תמימה ברעב וצמא ובעיר שלייטשאטו (Schlottstadt) בערקי' (Bergheim), קייזרשבערג, קישיב (אולי Kestenholz), אימירשווילער, טורקי' (Türkheim), קולמיר, עד עיר ענשהיים,

---

[1]) במגלת הזכרונות לר"י יוזלמן סימן ב'.

[2]) ע"ד המאורע הזה עיין להלן בזכרון דברים סימן כ"ו בזכרונות רבי יוזלמן ועיין „דברי ימי ישראל" חלק ז' עמוד 231.

אשר שם מצאו יהודים הרגו מנער ועד זקן וטבעו אותם בנהר לכוף אותם... להשתמד וקבלתי מאבי ושאר זקנים שע״ד נפשות אנשים רבנים ונשים בחורים ונערים ונערות קטנים כלם קדשו השם לבא בחרב אש ומים עד תצא נפשם ונשמתם בטהרה וקדושה, אמר: ששה אנשים נשתמדו על פי אונס ואח״כ כפי השמועה וסבירא לי זכו לשוב אל אביהם שבשמים מלבד איש אחד ושמו רפאל נפגר בעיר קולמיר ואותו האיש ביהדותו נצנצה בו מינות... זאת ועוד אחרת בהיות הגזרה בידח טבת ותקפה הקרירות באותה תקופה מה שלא היתה מימים רבים ומרוב ונודל הקרירות לא יכלו היודים להצניעם ולהסתידם עוד במערות ומחבואות ובאו לברוח בבתי דורקי׳ (סורקהיים) וסביבותידן, באו האויבים למסור אותם ליד ההורגים והיה. שם שמונים נפשות אנשים ונשים, נערות ונערים וכולם השלימו נפשם לשחיטה ונפלו על פיהם לבקש רחמים שלא לשפוך דמם דם נקי, שלח השי עזרתו ומלאכו לפניהם שריהם עליהם המושל ראש גייסות לאמר: אם תביאו שמונה מאות זהובים עד למחרתו קודם חצות היום הנה הם כפרה על נפשותיכם, היינו לכל נפש עשרה זהובים וכו׳, ולא נמצא איש יודי עוד במדינה זולת איש טוב ושמו יודא באמים[4]) זצ״ל שהיה דר בעיר מילהוזין (Mülhausen) ושאר יודים כולם נאבדו ונתפזרו, קצתן נברחו וקצתן נהרגו ונטבעו, וכל ממונם שללו, ובאה השמועה לזה איש טוב במילהוזין, קרע בגדיו, ישב על הארץ ולבש שק ואפר על ראשו גם הוא גם כל בני ביתו, לקח את כל אשר נמצא אתו באותו יום ולילה ושלח את משרתו מרדכי ז״ל בסך ח׳ מאות זהובים כופר נפשם, ולא יוכל לבא המשרת קודם חצות היום כהוקצב וקבע להם, הוליכם כלם מקושרים זה בזה בחבל אחד: רבנים, פרנסים, נשים, נערים ונערות, ואיש אחד שמו בנעם ז״ל לקחו ראשון וקרעו בגדו ולבושו להתיז ראשו וכן עמו האלוף הר״ר צדוק זצ״ל וכן כולם נפלו על ברכיהם להתוודות למנה [לאלהים?] ופשטו צואריהם לשחיטה, באותו רגע שהוציא

[4]) אולי צ״ל Bonus.

הקיסטינר הרב שלופה מנגן להתיז ראשם זו אחר זו, בא המשרת לקרות בקול גדול: אל תשלח ידך בשום יודי! הלא המעות בידי והילך בעד התפוסים, וכן לקחו הראשים ח' מאות זהובים וישלחו אותם לשלום לבית הה״ר יודא באמים זצ״ל. ואותו בנעם שראה חרב שלופה על ראשו נשתתק מפחד ההרב יותר מחצי שנה, ואחר כך חזר לבריאותו, וזכה האיש שפדם והצילם עמהם בביתו עד נגוזו ועברו ההמונים וזרעו של אותו איש טובה (Bonus) כולם זכו לעושר וכבוד ובן אחותי יצחק ב״ר יחיאל ז״ל באמים עוד מאותו זרע ובן עני הוא. ומובן מזה שהעדה נפשו וממונו להציל נפשות ולמחי (? אולי צריך לאמר: ולקוחי) למות שיזכה לאכול הפירות בעולם הזה והקרן קיים לו ולבניו אחריו בעולם הבא. ואין כאן מקום מספיק לכתוב אחת מעשרה מה שהפליא הש״י חסר עם הנמלטים מתוך אותה הגזרה הקשה להציל כמה משפחות ואנשי שם, וברוך השם, שהציל אבי ואמי וכל משפחה מאוהבים וקרובים שלני עם יותר אנשים ונשים, נערים וקטנים, ועל הקדושים שלח ה' נקמתו נגד השוויציר כמה פעמים ואל נקמות ה' לנקום נקמת דם עבדיו השפוך״.

אלה הם זכרונות יוסף מנעוריו בית אבותיו, הם זמירות ילדותו מפי אביו ואמו. השמועות האלה רשם רבי יוזלמן בספר זכרונותיו בהרצאת דברים ובסגנון פשוט, אבל מבין כל אות ואות תצהיר תמונת הכותב והננו שומעים מבינותם קול דממה דקה ודפיקת לב עברי המחבב את הצרות ואנחות מתפרצות ממעמקי לב נשבר. בימי המאורעות האלה עוד לא ראה רבי יוסף השתדלן אור עולם, ביען כי יתן שבח והודיה „להש״י שהפליא חסדו להציל אבי ואמו, משפחתו קרוביו״ ולא יכלול את עצמו בינידם. אנה פנה אבי יוזלמאן רבי גרשון לואנץ אחרי המאורע הנורא הרשום במגלה בנו סימן ב', לא נודע בבירור, באשר לא נדע בדיוק שנת הדתו. בכל אופן נוכל להסכים בהחלט, כי שנת לדתו היא בין רל״ח ובין רם[1]). זה יצא לנו מסימן ג' במגלה זכרונותיו ושם

---

[1]) עיין פיילכינפעלד Rabbi Joselman etc. בפנים ע' 7 ובנוספות נומר XXX.

נאמר: „משנת רס״ג לפ״ק ורס״ד רס״ה נלחמו עמים רבים בשם אדונינו הקיסר מאקסימילאנוס יר״ה נגד הדוכס היידילשבערג עד שהורידוהו בשפלות מגבוה מבצרים ומקומות, באותו פרק בזזו ושללו ממני כל הנמצא אתי במשכנות וכלי ביתי יותר מד׳ מאות ולא נשאר לי זולת איזה חפצים וקצת חובות בודיפה על אמנה גם ק״א זהובים שלמי הוצאות מבין שני רעבים וזה היה למשען לי לפרנס בו בני ביתי...״.

מזה נראה, כי בשנות המאורעות אלה (רס״ג—רס״ה) כבר בנה לו רבי יוזילמן בית והכנים בו „כלי ביתו״ וגם „פרנס את בני ביתו״. והיה אב בן אז כבן כ׳—כ״ה, ולפי זה נולד בין רל״ח לר״מ. מדרכי חנוכו בימי בחרותו לא נדע גם כן דברים ברורים, כי אם שאביו מת עליו בעודנו בטל ילדותו, כי היה אז מחשבי בית המדרש והגה הרבה בספרי תורת הנגלה והנסתר. כפי ההשערה התישב ברוסהים אחרי שבנה לו בית ונשא אשה. רוסהים היא עיר מצער במדינת עלזס ההתחתונה בפלך מילהיים בתחתית הרי וָאגיזין, ושם היתה ראשית עבודתו לרבים בתור שתדלן ופטרון, לראשונה בעד היהודים המתגוררים בהישובים בקרבת עיר מושבו, והוא לא הגיע אז לשנת השלשים. השערה קרובה לדאי היא, כי אז רכש לו רוב ידיעותיו בהויות העולם. רבי יוסף יוזילמן לא התחכם הרבה ולא היה בעל ידיעות למודיות, אך בקי היה בנמוסי המדינות השונות באשכנז. ישנה עדות אחת של אחד מרושמי זכרונות הדור ההוא שלא נודע לנו בשמו והיא תאמר:

„רבי יוזילמן היה המוציא והמביא בקהלות ישראל בכל ארצות אשכנז מקבץ ואוסף את כל הנוגע לקורות היהודים בכל הפוצות הגולה... ומנהג האיש היה כל הימים בביתו ובמסעיו לכתוב על גליונות של קלף את כל אשר חדש בתורה. והעתיק בתוכם מכל אשר מצא בספרים... בקורות הימים בתולדות חכמי ישראל... והגליונות האלה עלו לקובצים רבים וגדולים...״

העדות הזאת מתקיימת עתה בכתבי יד שנשארו ממנו לפליטה ונמצא בהביבליותיקה הבודליאנית באוכספורד והם שירי ספריו: „המקנה״ ו„דרך הקדש״ אשר תוכנם יתבאר להלן במרוצת דברינו.

עוד יותר נראה חכמתו בהוויות העולם וכחו לעמוד במקום גדולים בהמון כתבי חדשות והתעודות אשר בהארכיבים למלכות אשכנז הרומית. כלם מעידים בו כי נשא חן וחסד, בן בעיני שלשת הקיסרים אשר עמד לפניהם בימי חמשים שנה, וכן בעיני הרוזנים והנסיכים הרבים שבאו עמו בדברים לדגלי השתדלותו לטובת אחיו. את חסידותו ודבקתו בתורת ישראל נדע מדבריו המעטים המובאים ממנו בספר „יוסף אומץ" להר"ר יוסף יוזפא האן נורלינגען [4]) דברים המוסרים לנו תבונתו המוסריה לאמר:

„כתב השתדלן הגדול הי"ר יוזלמן רוסהים ד"ל מי שזוכה בהתעוררות לקבל עליו על מלכות שמים שלימה תפנה לבך מכל עסקיך שעה קטנה עד שתכוין בראוי רק בפסוק דשמע ישראל, וזה תעשה זמן אחר זמן עד שיעלה בידך כוונותיך תמיד... תייחד לבך לשמים תמיד בכל עת הקיצותך בלילה ותמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. (סימן י"ח), יותר מזה נראה בו החסיד המסור נפשו על קדוש שם אלהיו בתפלתו שחבר ואמר בשעת הגזרות בסדר הזה: לראשונה יאמר הפושט צוארו לטבח על קדוש השם ברכת: „אלהי נשמה שנתת בי" עם ודוי קצר, ואחרי כן יברך על מצות קדוש השם כברכת כל המצות בשם ומלכות ועובר לעשייתן בנוסחא זאת: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לאהוב את השם הנכבד והנורא שהיה והוה ועתיד להיות בכל לבבנו ובכל נפשנו ולקדש שמו ברבים. בא"י מקדש שמך ברבים. אחרי כן יקרא ההולך למות על ק"ה הכתוב „שמע ישראל" ובהגיעו ל„אחד" ימסור נפשו על קדושת שמו יתברך ותצרור נפשו בצרור החיים אמן סלה!".

מי מאתנו מבני הדור הזה יוכל לצייר בלבו את רוממות

[4]) על השער של הספר הקטן, שממנו אנחנו למדים את דרכי היהדות התמימות שהיו נהוגים אז באחוזת חיי בני עמנו אשכנז, נקרא המחבר בשם: „אחד מראשי דייני דק"ק פרנקפורט דמיין... ספר כתוב לכבוד המקום ולכבוד תבריות... לילך בדרכי ה'... דינים הנהגים בכל השנה, חנה, חדשה, מראש חדש ניסן עד סוף אדר פ"ג דמיין שנת תפ"ג.

הנפש, ההוד והגבורה אשר בספר־מנהגים כזה לאדירי אמונה וגבורי הרוח. הדברים האלה המה עדות לישראל על הכח החיוני שהיה שוכן בקרבו, באותה העת שהשלים נפשו ויחד לבבו לקיום תורתו תורת אומתו. ברגש קדש זה אדיר וחזק ספון טמון סוד החיים של האומה ותקומתה מאז ועד הנה. אם יעמוד לב בני אדם בקרבם לעמוד בנסיון גם מעתה ועד העולם? — אם עוד תוכל היהדות להחזיק מעמד גם בפני הרוחות המצויות עתה בעולם החברה האנושית במערב ובמזרח כוכב־ארצנו והרוחות המתרגשות לבא לעולם בימי המאה החדשה? לאלהים פתרונים!

מכל האמור בפרשה זו כבר יראו הקוראים ויכירו פרצוף פני רבי יוזילמן השתדלן, שנקרא להיות מושיע ורב לבני עמו שבמלכות אשכנז בימי חמשים שנה.

פרק שני.

„הרבנות מטעם הממשלה". רבי יוסף לואנץ לא נתחן לרבנות אף שהיה ראוי לה. ראשית מעשהו בעיר מושבו והסביבה. לא נהגה מכתרה של תורה ואף לא כתפרנסות והשתדלות. לפרנס הצבור היה ביחד עם „רבי צדוק" בשנת ר"ע. הקדושים או הרוגי ברלין בברנדנבורג בשנה הנ"ל. המקורים להמאורע הזה. זכר לפעולת רבי יוסף השתדלן בענין זה בימי שלשים שנה אחרי המאורע. רבי יוסף ב"ר גרשון לואנץ והקיסר מקסימיליאן הראשון. תכונת הקיסר הזה והנהגתו בכלל והתיחסותו ליהודי הממשלה. רבי יוסף לואנץ לעת התרכות ספרי ישראל בעניו של המומר פפערקורן (ר"ע—רע"ג). הגרוש מקולמר ויתר ערי עלזס. מות הקיסר מקסימיליאן והגרוש הגדול מריגנסבורג.

כאשר היה רבי יוסף יוזילמן מופלא ומצוין מפרנסי ישראל ואלופיו, שהיו באשכנז לפניו ולאחריו, בהצלחתו ובשאתו חן וחסד בעיני המושלים והשרים שהתיצב לפניהם, כן היתה עליתו ונשיאותו בקרב עמו בתור „פרנס ומנהיג" שונה בתכונתה מתכונת „הפרנסות" לפניו ולאחריו. „הרבנות מטעם הממשלה" נראתה לראשונה בישראל במחצית המאה השניה לאלף הששי. הקיסר רופריכט (Ruprecht) ממדינת פפלץ היה הראשון למלכי אומות העולם באירופה התיכונה שהמציא את „הרבנות" הזאת ויקרא את הרב רבי ישראל [1]) להיות „מורה ראש לכל היהודים והיהודיות אשר במלכות אשכנז הרומאית" (Hochmeister der Juden und Jüdinen des römischen deutschen Reiches). שנים מועטות

---

[1]) עד היום לא נתברר לאמתו מי הוא רבי ישראל הנמנה מטעם הקיסר רופריכט לרב על יהודי אשכנז בשנת קס"ז לאלף הששי. השאלה הזאת אינה מענין הספר הזה ועיין „בגרעטץ דברי ימי ישראל" חלק ו' (בעברית) ע' 108—109 ובהערות.

אחרי כן הקים השר קונרד איש ויסנברג בפקידת הקיסר זיגסמונד את היהודי אנזילם (אנשיל) מעיר קאֶלין [1] לרב כולל בישראל אשר באשכנז. אך הרבנות מטעם הקיסר היתה בציצת נובל. יהודי אשכנז בעצמם היו אז חרדים על תורתם ולא נתנו לזרים להתערב בעניני התורה והדת, ומנוי רב מטעם הממשלה חשבו לגזל־משפט, על כן לא קבלו עליהם עול הרבנות מטעם הרשות. וגם נתנו המעשים האלה מקום לשטנות ומחליקה נגד הנוטלים גדולה לעצמם בכח מושלי ארץ בכדי לפסוע על ראשי עם ישראל. בימי דורו של יוזילמן שלנו הננו רואים דוגמא כזאת בכנסיות ישראל החדשות אז בפולין ובליטא. שני הרבנים מטעם המלך זיגסמונד הראשון: אברהם מביהם על קהלות פולין ומיכאל יוזיפוביטש מבריסק על קהלות ליטא נהגו „רבנותם“ זאת זמן קצר, ועל זה האחרון יצאו עודים כי נוטה הוא משורת התורה המסורה והתבטל „הרבנות“ הזאת מאליה [2].

לא כן היו דרכי רבי יוסף יוזילמן: הוא לא שאף לא לרבנות ולא לפרנסות, גם לא דחק עצמו להתקרב לרשות, אבל הכבוד רדף אחריו ולאחרונה היה גם לאחד מהרבנים והדיינים בעלזס וגם ל„פרנס ומנהיג“ וגם כבוד רב ודיין לא מנעו ממנו [3], מטעם מלכות הקיסר בהסכמה מוקדמת מאת היהודים בכנסיות דרים אשכנז. ובאמת מכל הידיעות שהגיעו אלינו, נראה ברור, כי לראשונה היה בכבוד מעשיו, תורתו וצדקתו, למופת לבני עמו אשר במדינת מולדתו עלזס והם הכירו בו לראשונה, כי ראוי הוא להיות להם למליץ ולפטרון לעתות בצרה וביחוד בימי המבוכות המדינות. ובכל העת שעבד ר׳ יוזילמן עבודתו לרבים לא התפרנס מכים הקהל. מהידיעות המקוטעות שהגיעו לנו משנות היו בימי

---

[1] ע״ד הרב הזה נדע עוד פחות מאשר נדע את הרב ר׳ ישראל. ועיין ע״ז בגידימן ג׳ ד׳ „ערציעהונג“ ח״ג ע׳ 36 ובדו״י (בעברית) חלק ו׳ ע׳ 141 בפנים ובהערות.

[2] עיין דו״י חלק ז׳ כרך י״ב.

[3] יוצא ברור מדבריו שנמצאו בכתב התעודה משנת 1552 9 פיברואר. עיין Peoul כרך י״ג ע׳ 64 ובפילבינפילד ע׳ 25 והכתב נמצא בהארכיב של העיר שטרסבורג.

שהוהו נדע, כי ישב בקרב עמו והתפרנס מעסקי ממונות העסק האחד, מלבד המסחר בבגדים ישנים, שהותר ליהודי אשכנז בימים ההם), ולא נהנה מקופת הקהל. וזה נדע ממשמעית הדברים בספר זכרונותיו סימן ג' לאמר:

„בשנת רס"ג. רס"ד, רס"ה נלחמו עמים רבים בשם אדונני הקיסר מאקסימיליאנוס יר"ה נגד הדוכס היידלבערג עד שהורידוהו בשפלות... ובאותו פרק בזזו ושללו ממני כל הנמצא אתי במשכנות וכלי ביתי יותר מד' מאות..." [1].

במעט שאין ספק בזה, כי באותו פרק הזמן שבין רס"ג— רס"ה, כבר החלה עבודת השתדלנות של רבי יוזלמן בערבאית מדינת מולדתו עלזס התחתונה [2], וביחוד כנראה מדבריו, ידע להשביח שאון ראשי הגייסות והחיילות של ה„שוויצארים", שבידי מלכות אשכנז נגד הנשיא מקורפפאלץ (או מהיידעלבערג כפי שיכנהו ר' יוזלמן) ולבוא עמהם במשא ובמתן לקחת כופר נפשם מאת היהודים. אחד הכשרונות שבו היה השתדלן מצויין מאד היה הכשרון לדבר עם איש איש בלשונו וסגנונו, ובזה מצא לו מסלות גם ללב אנשי השחץ ואבירי חמס. בהמשך תולדתי נראה איך ידע לכלכל דבריו עם אדונו הקיסר ק ר ל ו ס ה ח מ י ש י ועם הנשיאים והדוכסים הפרוטסטנטים המתפרצים ממנו וגם עם ראשי גדודי ה מ ו ר ד י ם ה א כ ר י ם. בזמן שאנו עומדים בו היה ר' יוזלמן, כאמור, צעיר לימים כבן כ"ה שנה. אין ספק שכבר היה כבודו גדול על כל סביביו בתוך קהלות ישראל אשר על גדות הרינוס מזרחה ומערבה מפני מעלת תורתו וחסידותו, בעין כי נכדו רבי אליה לואנץ, שחי בימי רבי משה איסרלש (הרמ"א) ותלמידיו, יכנה את אבי אביו בשם „הגאון החסיד" ומפליג בשבחו, ואז לא היה עוד חזון התוארים נפרץ והתואר „הגאון" ניתן רק ליחידי הדור. ואולם נראים הדברים, כי אם חברי מועצות הערים ושרי

---

[1]) פילכינפילד בהג"ל ועיין במגלת הזכרונות סי' ג' בהרעוו. ה' ש"ז ע' 87.

[2]) עיין פילכינפילד ע' 11—12. הוכחות ש. כי המלך מקסימיליאן לא מנה כלל את יוזלמן למנהיג ופקיד יהודי אשכנז, אינן עומדות בפני הבקרת כאשר נבאר עוד להלן.

המדינה והאבירים הפרשים ראשי גייסות הכירו וידעו את תוקף פעולתו של ר׳ יוזלמן שלנו, קהלות ישראל וגם בני הקהלה שבקרבה ישב השתדלן עוד לא החליטו דבר האם יקבלו עליהם גם הרב את השתדלן שלהם, שאף שהוא בר אבהן ובר אוריין עודנו צעיר לימים, ועוד לא נמנה למורשה מטעם הקהלות, וכה נמשך הדבר עד לשנת ה״א ר״ע—1610. ורק בשנה הזאת החלה פעולתו בתור שליח הצבור הישראלי בדרום אשכנז כמו שנאמר במגלת הזכרונות וסימן ה׳):

„בשנת ע״ר נתמניתי בצירוף האלוף הר״ר צדוק ויתר אנשים לפקוח עין כהשגחה פרטית על הצבור להנהיגם, ובאותה השנה הקפה הצרה במדינת מארק (ברנדינבורג או פרוססיה) ושרפו ל״ח נפשות בשרים דורשי ה׳ בעיר פערלין (ברלין) תנצב״ה״.

המאורע הנורא הזה אשר יזכיר ר׳ יוזלמן היא הידיעה הראשונה הברורה אשר תדע תולדות ישראל על דבר היהודים במדינת ברנדינבורג ובכלל בממלכת פרוסיה. פרטי המעשה הזה ידועים: נוצרי ממדינת פומירן גנב כלי־הקדש מבית הכנסיה הקתולית ונתפש בגנבתו, וכאשר נמצאה כל הגנבה ונפקדה רק חלת הקדש, ויענו את הגנב ביסורים קשים כי יודה ויאמר מה עשה עמה ויאמר: מכרתיה בכסף מלא ליהודים היושבים בהערים: שפנדוי, ברנדינבורג ושטינדל, ומושל פרוסיה בימים ההם היה הקורפירסט יואכים הראשון (Joachim I), הנודע בדברי הימים לאכזר ומבוהל קנא ונוקם; ויביאו את כל היהודים הנחשדים לברלין, ואל עלילת חלול חלת הקדש נספחה גם עלילת הדם, כי נמצא חלל ילד נוצרי לא נודע מי הכהו. הנתפשים נענו בענויים נוראים, אך הם סבלו ענוייהם במנוחת נפש ולא הודו על החטאים אשר לא חטאו והועלו כלם על המוקד; מלבד שנים מהם שקבלו את הטבילה והקילו את ענשם להמיתם בהתזת הראש בסייף (ביום הששי יום השבת י״ב י״ג אב ה״א ר״ע). ומקום השרפה היה על הכבר אשר בטבור העיר ברלין בקרבת בית המועצה, ועל המקום הזה עומד היום אנדרטי של הכהן לותיר, אחד מהקנאים המחבלים הבוסר הקתולי המפורסם לגנאי מימי הריפורמציה הלותירית הוקטר עקק.

בספר השמנה שחבר מאמר מיוחד להמאורע הזה ומספר ברוב ענין, כי היהודים שחקו בשמעם את גזר דינם, ואיך עלו על מדורת אש בשמחה ובשירי דוד על שפתם ויסבלו את מותם על קדוש השם באמץ לב ורוח גבורה [1]). והנה הארכנו בספור המאורע הזה שאינו נוגע לעצם עניננו מפני שני טעמים: א) הנה

---

[1]) עיין דברי ימי ישראל חלק ז' עמוד 84 בפנים ובהערה וגם בספר לצונץ ע' 54 Synagogol. Poesie etc. . שם המאמר של עקק הוא: Ain Wunderbarlich geschichte, wie die Merkischen Juden das hochwirdig etc. a c h t u n d r e i s s i g Juden ... mit lachenden Mund das Urteyl angehört, mit i h r e m L o b g e s a n g ausgeführt und uff dem röst nit allein gesungen, gelacht und mit grosser Bestendigkeit den Todt geiitten ... צונץ יביא שמות ב"ט קדושים מן השלשים ושמונה בתפלת הזכרת נשמות הקדושים, שהיה נוהגים להזכירם בכל יו"ט בבתי הכנסת אשר בברנדינבורג ופומירן. והנה הכומר עקק מספר כי ל"ח נ פ ש ו ת נשרפו על קדושת השם בברלין וצונץ מונה כ"ט קדושים ווזילמן מביא ג"כ המספר ל"ח. ולברר הדבר עלינו להביא בשלמותו אות באות נוסח הזכרת נשמה על הקדושים (בציטשריפט ל. גייגר I ע' 196). לאמר: „יזכור אלהים נשמות השרופים והקדושים במדינות מרק (היא ברנדינבורג) בשם הקדוש מהר"ר יוסף ב"ר אליעזר ובנו ר' יצחק ושם הקדוש מ' שלמה ב"ר יעקב ושה"ק ר' יצחק ב"ר מנחם הלוי ושם בנו הק' ר' יצחק ב"ר מאיר הלוי ושה"ק דוד ב"ר משה הכהן ושה"ק משולם ב"ר יצחק הלוי ושה"ק שלמה ב"ר יוסף ושם בנו מאיר ב"ר שלמה ושה"ק ר' מרדכי ב"ר עקיבא ושה"ק משה ב"ר יששכר ושה"ק ר' שמואל ב"ר מרדכי ושה"ק ר' יחיאל ב"ר אברהם ושה"ק יודא ב"ר מאיר ושה"ק ר' אליה ב"ר יוסף ושה"ק ר' יחיאל ב"ר אברהם ושה"ק ר' אברהם ב"ר שלמה הלוי ושהק"ר חזקיה ב"ר מאיר ושהק"ר אברהם ב"ר מאיר ושהק"ר דוד ב"ר ושהק"ר משה ב"ר יודא הלוי ושהק"ר יואל ב"ר יודא הלוי ושה"ק ר' מאיר ושה"ק ר' יעקב ב"ר משה ושה"ק ר' משה ב"ר מנחם הלוי נתן בן מהר"ר שמעון הלוי ושהק"ר שמואל ב"ר יעקב הלוי ושהק"ר מנחם ב"ר יודא ושהק"ר משה ב"ר ישראל ושהק"ר חזקיה ב"ר שלמה ושהק"ר שמעון ב"ר יוסף ושהק"ר נפתלי ב"ר יעקב הכהן ושהק"ר יוסף ב"ר עובדיא ושהק"ר יצחק ב"ר מרדכי ושהק"ר משה ב"ר מאיר ושהק"ר משה ב"ר ישעיה שהלכו לעולמם ומסרו עצמם על קדוש השם בעשרה הרוגי מלוכה בשבר זה וכו'.... הרי לפנינו שלשים וששה נשרפים על קה"ש". למצוא דבר אמת צריך לנו לדעת, כי באמת נתפשו ונדונו לשרפה שלשים ושמנה איש, אך שנים המירו דתם והקיזו את עצמם שלא למות במיתת שרפה, כי אם בהתזת הראש בסייף.

רבי יוזילמן מביא, כפי שראו קוראינו, שני המאורעות: התמנותו למפקח, בהשגחה פרטית על הצבור בשנת ר״ע עם המאורע הנורא בברלין, והשערה קרובה היא, כי שמועת הרצח בדרך משפט הנורא שנעשה בצפון אשכנז, החריד והרעיש לב גם הקהלות שבדרום, ומה גם כי אחד הכהנים האדוקים פרסם אז בבוליאה הקרובה לעלום ספר נאצה על יסוד המאורע בברלין להצית בלב עם הארץ את הקנאה בחמת נקם; ואז ראו קהלות עלזס כי דרוש להם שתדלן נבחר מקרבם אשר יצא ויבא לפניהם, ובאשר כבר היה אז רבי יוזילמן מפורסם בתורתו וצדקתו, וכי נשא חן וחסד לעיני השרים והנשיאים, מנו אותו למנהיג ופרנס המדינה בעלזס התחתונה. ב׳) כי בהמשך ספורי המאורעות בימי „השתדלן יוזילמן, עוד נשוב נראה, כי נתן המאורע בברלין יד להשתדלן שלנו לקדש שם שמים ושם ישראל ברבים, כי שמר הדבר בלבו ויוציא באור צדקת הנספים בלא משפט בשלשים שנה אחרי המעשה הנורא הזה.

אמנם בכל המקורים הרבים שנמצא בהמון כתבי העתיקות וכתבי ר׳ יוזילמן בעצמו נשארו ספקות רבים בהמשך למפעלותיו ומאורעותיו—ואל הספקות האלה יתחשב גם בן יחוסו אל הקיסר מ ק ס י מ י ל י א ן ה ר א ש ו ן; איך קמה ונהיתה ההתקרבות הגדולה הזאת בין היהודי אחד הדיינים בעיר קטנה שבעלזס ובין מלך המלכים שבאירופה הקיסר במלכות אשכנז הרומאית? באיזה זמן אירע המאורע הנכבד הזה? ומה הן הגדולות שעשה יוזילמן לכלל הממלכה שבשבילן הרימהו הקיסר למעלת פרנס ומנהיג (בעפעהלסהאבר אונד רעגיערער) כל היהודים אשר במלכות אשכנז? [4].

---

[4]) השאלה הנכבדה לחקר דברי ימי ישראל באשכנז, איך הגיע יוזילמן למעלת „ראש ומנהיג או מושל״ (Befehlshaber und Regierer) אם על ידי פקודת הקיסר או בבחירת הקהלות בעלזס, השאלה הזאת לא מצאה לה תשובה מספקת עד היום. דבר ברור הוא שאין להרהר אחריו, כי נתמנה יוזילמן לשתדלן בתור „מנהיג ופרנס״ מטעם הקיסר מקסימיליאן הראשון, כתב ההתמנות לא נמצא, אך יורש העצר אשר למקסימיליאן בן בתו קרלוס החמישי, בכתב הדת כתוב ביום 28 פֿיברואר 1548 באויגסבורג, ואשר

בסדר המאורעות האלה יש הפסק גדול ואותו נוכל להשלים רק בכח השערות קרובות לודאי . אולם לראש וראשונה עלינו לעבור בסקירה אחת על קורות הקיסר הזה תכונותו, הלך רוחו

נתרגמה: כלו בסוף הספר, יאמר בפירוש: „היהודי שלנו י ו ס י ל היה מביא תועלת גדולה להממלכה עוד בימי אבי אמנו הקיסר מקסימיליאן נ״ע ועל כן הסכמנו לתת לו וליוצאי ירכו אחריו כתב בטחון וכח וזכות לסחור בכל מדינות אשכנז וכו׳״. במכתב יוזילמן אל הנסיך המושל-הפפלץ־גרף ביום 21 מאי 1553 (Stadt-Archiv Strassburg C. 78) יאמר: „הנני זה ה מ ש י ם ש נ ה ראש היהודים (Vorgesetzter) בפלך הגינוי וביתר קהלות ישראל באלה המקומות, ואז נבחרתי ונשבעתי שבועה חמורה להגן על חירות בני עמי לפני קיסרי מלכות רומא האשכנזיות וכו׳״, ואם כן נבחר מטעם הקהלות ונתקים בהתמנותו זאת מטעם הקיסר ונסיכי אשכנז עוד בשנת 1503—רס״ג. בכתב הקובלנא ששלחו בעלי קהל ישראל (Gemeiner Judischait) לממשלת חבל־ארץ (Landvogtei) הגינוי על הצרות והגגישות שסבלו מאת ראש האזרחים והמועצה בעיר ענהים העליונה (נמצא בארכיב העיר הנ״ל בלי זמן, אך שם נאמר מפורש, כי נכתב בימי ממלכת קרלס החמישי ובימים האחרונים למלכותו בשנות הארבעים למאה הש״ז למספרם) יאמרו היהודים: „על כל דברי הנגישות והמצוקות האלה באנו בקובלנא ושלחנו את צירנו הנבחר באתנו המפקח על עניננו ו„המושל״ (Gewalthaber) את היהודי יוסיל היושב ברוסהים לכבוד הוד מלכותו בקיסריות אשכנז הרומאית מקסימיליאן זכרונו לברכה, והקיסר קבל את עתירתנו ברצון ... וכו׳ וכו׳. (... Dass ... uns ... ursachen haben mit grossen Costen unsser versehen und gewalthaber, lossyljuden, jetzunt zu Rossen gesessen zu der Kais. Mt. Maximilian lobliichen gedächtnus ... uns die rechte zu schirmen ... Clag gemeiner judischeit in der landvogtei Hagear gegen burgenmeister und rat der Sdadt Ehenheim Arch. Oberehnheim, Copie sine dato אצל פילכינפלד ע׳ 151 אורקונדע III . בכתב הטגריא בשנת 1536, 5 יולי שיעריך הטוען שעמד מצד יוזילמן לפני בית דין הגליל בשטרסבורג, להסיר ממנו האשמה, כי יכנה את עצמו בשם „רעגיערער״ ובזה הוא כמשתמש באיצטלא של מלכות נאמר: „הגאשב היהודי יוזילמן נבחר זה יותר משלשים שנה מכלל ישראל (Gemeiner judischheit) למליץ ופטרון ומנהיג (רעגיערער) ויעמוד בהתמנותו זאת לפני הקיסר מקסימיליאן זכרונו לברכה ועתה לפני המלך המושל עתה הקיסר קרלוס החמישי וכו׳״ Bez. Arch. Strasburg, Originalurkunde f. 2615. XII עמוד 170 454 אצל פילכינפלד העידה.

ומעתה אין ספק בדבר, כי בנים מסורי ליהפך בדבר ההתקרבות,

והתיהסותו ליהודי מלכות אשכנז בשלשים שנות מלכותו.

מאקסימיליאן הראשון הוא האחרון לקיסרי אשכנז הרומאית בימי הבינים, מעשה בן־בנו יורש כסאו קרלוס החמישי ועלילותיו בימי הריפורמציה הלותירית כבר מתיחסים לראשית העת החדשה.

שהיתה בין הקיסר מקסימיליאן והשתדלן היהודי ואין ספק בדבר, כי גם הפריבילגיה של הקיסר הזה לטובת היהודים בעלזס מן 4 דיצעמבר 1516 תם הכתב מחדש יאנואר שנת הנ"ל להקורפירסט ממינץ (אצל ליחטן I ע' 297—210) אשר האוריגינל שלהם נמצא בהארכיב במינץ נעשה על ידי השתדלות יוזילמן ומזה יש סמוכין להשערה, כי גם מכתב הקיסר מקסימיליאן לנכדו יורש כסאו קרלוס החמישי הוא דבר אמת בההיסטוריה, כאשר כבר גליתי דעתי למעלה.

מעתה עלינו רק להעיר על דבר התואר „רעגיערער" אשר על פי הסכמת רוב חוקרי העתים לב"י באשכנז (גיגר, לאב וכו') זכה יוזילמן לאותו הכבוד בפקודת הקיסר מקסימיליאן. אולם אם ברור הדבר, כי כשעם קיסרי אשכנז ונסיכיה התאשר יוזילמן להשתדלן בעד יהודי הממלכה בימי חמשים שנה ויותר, לא נדע ברור מהות ההתמנות או השררות הזאת. במעט כל רושמי הקורות יכנו את יוזילמן „מושל היהודים בממלכת אשכנז" (רעגיערער דער יודען אים דייטשען רייכע), אך פילכענפלד מוכיח כי שם הכבוד הזה נטל לו יוזילמן בעצמו, והוכחתו היא מזה, כי בשנת 1535 נהעורר משפט עליו בבית דין המלוכה שבעיר שפייאר, על מכתב־כללי להיהודים והיהודיות בממלכת אשכנז, בדבר ההתיחסות בכתבי־תעודות כמו כרקום למקום לבית המועצה בשטרסבורג, והכתב הזה הוא מן יום 25 יוני 1534 יתהוב שמו: „יוסיל יוד געמיינער יודישהייט רעגיערער". בכתב ההזמנה לעמוד לדין או לשלוח מורשה תחתיו, מאשימים את יוזילמן בחלול כבוד המלוכה בהקראו בשם „רעגיערער" הגאות רק למלך מושל. המשפט נמשך יותר משנה, אחריתו לא נודע בבירור, אך מני אז לא נמצא עוד חתימתו בשם התואר הזה, כי אם בתואר „בעפעהלהאבער", בעיני נראה כל הפלפול הזה למשנה יתרה בחקר העתים: לא השם הוא העקר כי אם הפעולה ובבחינה זו כבר נדע ברור, כי מקסימיליאן ואחריו שני נכדיו הקיסרים קרלוס ופירדינגד הראשון וכל נסיכי אשכנז הכירו את יוזילמן לבא כח כל היהודים באשכנז ואשרו וקיימו אותו לראש היהודים. וגדולה מזו מצינו, כי הקיסר האדיר קרלוס החמישי יכנהו (בכתב הקריאה לעמוד לדין נגד מענותיו של יוזילמן על ראשי התושבים בקולמר אשר בעלזס — 19 דיצעמבר 1548) בשם „אונזער יוד יאססיל פאן רוסהים געוואלטהאבער געמיינער יודענשאפט אים טייטשען רייכע" והתאר „געוואלטהאבער" מורה על עז ומשרה עוד יותר מהתואר „רעגיערער" הכתב הזה והעתקתו נמצאים בארכיב

הקיסר הזה היה מצוין בבבה פנים בהלך רוחו, ומזוין בידיעות וחכמות שונות, הוא האחרון לאבירי הפרשים אצילי ימי הבינים. רוחו היה כנחל שוטף ונפשו מתנשאת לעשות גדולות ונצורות, להיות השני במעלה לקרלוס הגדול. הוא התאזר עז להתגרות בתתורגמים, אשר נהגו אז חתיתם בארצות אירופה ויאמר להשיב ליושנה מלכות יון בביצנץ, לשבת הוא על כסא קונסטנטין הגדול הראשון לקיסרי רומא הנוצרית. הוא היה גם הראשון למלכי אירופה שבא בכתובים והתקשרות עם מלכי מוסקבה וישלח מלאכים להצאר איבן בן נסיל, ויחשוב מחשבות להשיב לב הצאר הזה ועמו להורת רומא הקתולית וגם מלא לב מאקסימיליאן אותו לשים על ראשו כתר כהונה ומלכות כאחד ולשבת על כסא הכהונה הגדולה אחרי מות האפיפיור יוליוס השני. אולם כל משאלות לבו וכל תקותיו היו לו למפח נפש, כי הוא היה איש אשר רבות מחשבות בלבו אך גבר אין איל ובלי אומץ־לב הדרוש לאיש מתנשא לגדולות כאלה. כאורח לאנשים בעלי רפיון רוח בסוג הזה, היה נוח להתפעל מכל מראה עינים ומשמע אזנים, האנשים אשר התקרבו אליו והיו בסבו השתמשו בחלישות דעתו לטובתם, אך גם השפעתם לא היתה חזקה.

של הגליל שטרסבורג № 863 ובארכיב העיר קלמר ואצל פילצינפלד № XXV). בשם „געוואלטהאבער" יכונה יוזילמן גם בכתב האמנה שנעשה בין היהודים והנסיך מווירטינבורג (11 איגוסט 1551 עם חותם המלוכה ונמצא בארכיב שבעיר הבירה שטוטגרט. במקום אחר יקראהו קרלוס: „אונזער געמיינער יודישהאיט אים האיליגען רייכע דייטשער נאציאן בעפעהלס־האבער אונד געוואלטהאבער". מזה יוצא, כי אם לא נדע בדיוק איך קבל השרות וגדולת ההתמנות הזאת, הנה אין ספק בדבר, כי באחרית המאה השלישית וראשית הרביעית לאלף הששי כבר היה יוזילמן ראש היהודים ובעל עז ומשרה פוליטית על כל יהודי ממלכת אשכנז משטרסבורג עד ברסלוי ופרג. וכל המושלים והנסיכים חלקו לו כבוד ונתנו מקום להשתדלותו — ולא לבד המלכים והנשיאים הקתולים, כי אם גם הפרוטסטנטים כנסיך ברנדבורג וזכסן קבלו אותו ברצון, למרות היותו איש ריב ומדון לקנאי הפרוטסטנטים לותיר ובוציר כאשר נרחיב הדבור בהפרשה הנכבדה הזאת בפרקים הבאים.

ומתמדה, כי מעת לעת נמצאו אחרים שהתחכמו גם בן למצוא מסלות ללבו ולמשול ברוחו. את מדות ההפכפך, המשנה דעותיו והליכותיו הרשות לבקרים הננו רואים גם בהנהגתו והתיחסותו ליהודים. בראשית שנות מלכותו שם אל לבו לקיים צואת אביו הקיסר פרידריך השלישי, אוהב ישראל באמת ותמים, שדרש ממנו יחפץ הקיסר הזה שבקש מבנו לפני מותו להגן על היהודים נגד הקמים עליהם לרעה [1]). אך עוד מעט ותוסף גם מקסימיליאן על צורריהם ובעד בצע כסף נאות למלא בקשת אזרחי הערים בדרום אשכנז ואגודות בעלי המלאכות לגרש מקרבם את היהודים. בימיו רבו עלילות הדם והעלילות ע״ד חלולי קדשי עבודת אלהים להכנסיה הקתוליה. הקיסר הזה, שלא היה כלל מאמוני ההורה הקתולית בלבו, העמיד פניו כמאמין גם בהבל נתעה למען הפק מזה תועלת לנפשו [2]). ובגלל תולדתו זאת נאות לגרש היהודים מנירנברג ומכל מדינות שטיאערמרק וקרינטהין וכו׳, ואחרי כן ברינישבורג. אך רובי הרעות האלה נעשו בעשר שנים הראשונות למלכו ובשנות מלכותו האחרונות מן ריע הלאה הננו רואים אותו מטה כלפי חסד, אף כי לא נקה גם אז מתהפוכות וזרות, כאשר ראינו מהנהגתו עם היהודים ועם החכם יוחנן ריכלין אהובו נגד פפיפערקרן ובעלי בריתו הבוחרים הנזירים בקולניה. מזה אנו דנים, כי הנטיה לטובה בחצי השניה למלכותו היתה בכח השפעת רבי יוזילמן עליו. אף כי, כנראה, עוד לא היתה השפעתו הטובה מספקה להכריע תמיד הכף לטובת היהודים.

והנה אם נאבה לדעת את הסבה הראשונה: במה זכה ר׳ יוזילמאן את ארחו למצוא חן בעיני הקיסר מקסימיליאן במשך שנות רבות, עדי הרימהו למעלה „ראש ומושל״ (Befehlshaber und Regierer) או בלשון היהודים אז „פרנס ומנהיג״, וישמור לו את הבריה והחסד עד יום מותו. וכפי המסרת שיש לה סמוכין בעלילות ההיסטוריה, נתן לו מכתב מליצה מגיד ישרו ותומתו למשמרת למסור ליד קרלוס בן בתו ויורש כסאו אחרי מותו, לא נמצא

[1]) עיין ד״הי חלק ד עמוד 45.
[2]) בהנ״ל ע׳ 47—52.

על השאלה הזאת תשובה מפורשת בקודות הקיסר מקסימיליאן בעצמו כי אם עלינו ללמוד זאת מן המפורש על הסתום ומן המאוחר אל המוקדם.

בכתב הזכוי, ויפוייבח שנתן הקיסר קרלוס החמישי לר׳ יוזילמן בחדש פיברואר 1548 (ש״ח) לעשות את ביתו ויוצאי חלציו אחריו עד סוף כל הדורות לבית־חפשי באשכנז, כי יוכלו לסחור בכל ארץ אשכנז לשבת בטוב להם באין מכלים דבר יאמר בדברים האלה[1]: „...הננו מודיעים בזה, כי היהודי שלנו יוסיל מרוסהים ראש כל היהודים, אף כי כבר נתנו לו זכיות חפש ודרור לעבור בכל מדינות מלכות אשכנז הרומאית ולסחור בכל הארץ באין מפריע, הוא, אשתו, בניו ובנותיו אחריו וכל בני ביתו על פי כתבי הזכיות שהיו בידו מאת אבינו הזקן מקסימיליאן הראשון זכרונו לברכה, ואחרי מותו קיים בידו הזכיות ויפוייבח אלה אחינו האהוב (פירדיננד הראשון שהיה אז מושל עלזס ולוטרינג ומלך אונגריה, ואחרי כן בהסתלק קרלוס ממלכותו גם לקיסר אשכנז)...״ כתגה וכהגה הרבה קרלוס החמישי לספר בכתבי הזכיות שמסר לר׳ יוזילמן, כי יזכור חסדי אבי אמו מקסימיליאן להיהודי יוזילמן, ובאביו זקנו מוצא הוא את לבב היהודי נאמן לפניו; ובכן יתן גם הוא לו כתב־החירות והחסות וכו׳.

עוד יספר הקיסר קרלוס, כי אבותיו (מקסימיליאן) וכן כל שרי המדינה בעלזס הרבו לספר את כל הטובות שעשה יוזילמן לממשלת הקיסר המת ולבית המלוכה, ולדעת איכות הטובות האלה, יפרש לנו קרלוס לאמר: „בכל אשר ראינוהו (את יוזילמן) תמיד לשתדלן חרוץ ומליץ יושר באמת על אחיו בועדי הממלכה (רייכסטאגען) ובכל אשר היה דרוש לטובת אחיו בני אמונתו, הביא גם לנו תועלת גדולה בימי המלחמה האחרונה שהיתה לנו בצרפת—הוא (יוזילמן) היה מספיק לצבאותינו כסף ומכלת

---

[1]) את הכתב הזה המלל בקרבו כל כתבי הזכיות הקיסרים אחרי מקסימיליאן בחייתו נכבד מאד לתולדות כל המשפחה של ר׳ יוזילמן נתרגם כלו בהספר הזה ע״פ המשך הענינים.

(„פרוביאנט") ויתר צרכי מלחמה וכו'". מזה יש להקיש, כי גם המבה הקרובה שעשתה את השתדלן רבי יוסף לקרוב למלכות מקסימיליאן הראשון היתה תמיכתו שהושיט לחיילות הקיסר בעלזס בלכתם למלחמה נגד בעלי שוויץ והצרפתים. בכל אופן אין לנו ראיות מקוימות וברורות לדעת מתי נהיה המעשה הנזכר הזה, כי נתקיים ונהאשר רבי יוסף יוזילמן ל„פרנס ומנהיג" (Regierer und Befehlshaber) מטעם הקיסר מקסימיליאן על כל היהודים אשר במלכות אשכנז הרומאית, אם כי בעצם המאורע הנזכר הזה אין לפקפק כלל.

ברור הדבר גם כן, כי למרות הסכמת רוב חוקרי העתים עד היום, שהיו מייחסים לרבי יוסף מרוסהים מעשים גדולים ונפלאים בקורות הריב של פפירקרן והכהנים נגד ריכלין וספרי התלמוד, נראים יותר דברי האחרונים (קרקויאר ופילכינפלד המטילים ספק בדבר —. מכל דברי ימי הריב הזה לא נראה, כי עמד רבי יוסף בשורה הראשונה עם העומדים אז בפרץ, כי יספר לנו הדברים בהויתם, בצופה ומביט על המעשים ולא כאחד הפועלים העומדים במחיצת העובדים עבודת האומה והתורה, וכה דבריו במגלת הזכרון (סימן ה') לאמר:

„גם קמו אויבים ופריצים בעמנו (פפירקורן ואולי גם יכוון להמומר מרגליות או מרגריטה) לבטל תורה שבכתב (צ"ל: שבעל פה) והראה לנו הש"י נס בתוך נס שעל ידי חכמי האומות (ריכלין וסיעתו) קמו בנגדו להחזיר הדת ליושנה, וק"ק וראנקבורט מסרו את נפשם ומאדם ברוב הוצאות על זה והצילו ממחשבת המן (פפירקרן)".

בדברים יותר מפורשים ומפורטים יספר בספרו „המקנה" בכתב יד לאמר:

„ראה מה שקרה עם האיש הצר והאויב המכונה בשם טרפה קצב ימ"ש (פפירקורן ביהדותו היה קצב) היה נקרא, אשר קם להלשין על יחידים ועל הכלל ואחר כך בא בריב עם אנשים נקיים להלשין ולהרע ויפץ זרע מרעים להצר ולהכאיב את כל ישראל ויאמר להשמיד כל תורה שבעל פה וכל הספרים הקדושים, והש"י הראה לנו נסים בתוך נסים, כי שלח איש טוב

(ריכלין) לנצחו לפני ההגמון (אוריאל מסינץ) כי לא נכון לגנוז את התלמוד והספרים הקדושים. הצד שב בבשת פנים וליהודים היה ששון ושמחה״ [1]).

לזה י״ל לצרף. כי בשנת רס״ז נתן הקיסר „פריבילגיה״ להעירונים בעיר ענהים העליונה לגרש את היהודים מקרבם ולבלי תת להם לשבת גם ישיבת עראי ובחדש דיצימבר לשנת 1510 (טבת רע״א) הוציא פקודה „ליהודים והיהודית היושבים בקולמר בעלום, כי שמע לדברי יועצי התושבים לגרש אותם מן העיר הזאת „לעשות עמם חסד״ להוציא את היהודים מקרבם [2]). כל זה יוכיח, כי עוד לא בא יוזילמן אז לכלל התקיפות בחצר המלוכה, וגם הוא בעצמו לא נקה משום לשון וגם נתפס לעלילות דם והושם במאסר כאשר יספר (במגלת הזכרונות סימן ו׳):

„בשנת רע״ד נתפשו בני מיטטילבערקיה (Mittelberg) ואני עמהם על דבר עלילת שקר ממזר ושמו אותנו חי נפשות במאסר עד יצא דיננו ומשפטנו לאורה שחזר הגזרה (?) מהקזתו להגיד האמת שנקיים אנחנו. ברוך ה׳ שלא עזב חסדו״.

---

[1]) הדברים האלה נמצא במעוטם בס׳ „הסקנה״ ו„דרך הקדש״ כ״י של הבודליאנא על פי רשימתו של ניבויאור (סי׳ 2240). נראה הדבר, כי הכ״י הזה הוא כותב כיתבי הספרים הנזכרים. ביתר אריכות באו הדברים בספרו של פילכינפלד, אך בלשון אשכנז, וכל עמלי אצל אחרים מרבני אשכנז הדרוכית לא עלה לי למצוא את גוף הדברים בעברית ועל כן אינני ערב בדיוק ההעתקה בשורות האחרונות. מדי דברי ברשימותיו של ניבויאור, הנני להביא גם את הדברים הקטעים שהוא רושם מן הכ״י הזה (דף ע״ס) לאמר: „ראה על העודבן רגינסבורג (Reginsburg) ובדינת פאלאנד (פאלען) בסבת תאי מוסר וכלשין שקרב נגיחותיו לק״ק פוזנ׳ (פוזנא?) ביהדותו מכונה הרשליין״. הדברים האלה מקשים מאד שמביא בקשר יחס גירוש רגנסבורג בבאיארן עם המאורעות בפולין. לא בספרי בעלי הזכרונות לקהלת ישראל בפולין וביחוד בהעיר פוזנא (לוקשטיין ואחרים וביחוד הר״ד פרליס) ולא בספרי ישראל נמצא שהיתה אז רדיפה כללית בפולין בסבת ישראל מוסר ומלשין, והענין הזה ביחוד, כי נוגעים הדברים לקורות קהלת בפוזנא הקהלה הקדושה עוד יותר מקהלה קרקא, ואשר קורותיה נודע עוד משנת ר״ן לאלף הששי.

[2]) עיין לודבן „רבי יוזילמן״ I 56. הדבר כי בהשתדלות יוזילמן נתתנה גזרת הגרוש בקולמר המבואר שם אינגו מתאמת כלל מכתבי הרשות.

משנת רע"ה הננו מתחילים לראות את פעולתו המסוימת לטובת בני מדינתו עלזס ומני אז הוא הולך ומצליח בעבודת השתדלנות וחוג השפעתו הולך ומתרחב משנה לשנה בימי ארבעים שנה וכה יספר:

„בשנת עה"ד נשתלחתי לאדוננו הקיסר יר"ה בקובלנא על אותה העיר ענהים ועל ידי שרי אנדלא (Andlau) וההגמון בכלל (צ"ל בגלל) עצתם לגרשני מן המדינה (עלזס) ובסבה זו הוצרכתי לרכוב פעמים ושלש ונרוץ הגלגל שנפל פחד ומורא על כל העמים והשרים אשר בה"ר (?) נקראו לבוא ולהשיב הִתנצלות כנגד הקובלנא שקבלתי על העיר ענהים וההגמון ושרי אנדלא הושוו עמנו והעיר ענהים רדף (רדו) אותנו ולא באו ליום המוגבל בפני הקיסר יר"ה וכו'". זכר לדבר פעולתו גם לפני זה משנת רע"ג היא הפריביליגיה הכללית מן מקסימיליאן בשנת 1513, אשר הודיע כי היהודים עומדים רק תחת ממשלת הקיסר והוא מגנם—ועל כן יש להצילם מרדיפות (או גרושות) פפירקורן. ואולם בפקודה הזאת לא נזכר השם יוזלמן כפירוש כי אם „היהודי המלומד" הנמצא במסבי הקיסר Als der Juden hohe meister, so in Keiserlichen hoff liegt. (Burgermeisterbuch in Frankfurt 1513 f. 90 [1]).

בשנת רע"ו—רע"ח כבר נראתה השפעת רבי יוסף יוזלמן על הקיסר והשרים אשר במסבו בכתבי המלכות שהוציא בחדש יאנואר 1516 להארכי־הגמון וקורפירסט במיינץ והנסיכים וההגמונים שנמצאו אז בבית הנשיא והכהן הזה להעיד בהם, כי לא יעלה לבם אותם להמיט רעת הגרוש על היהודים ההם. בסוף הפרק נביא דברים אחדים מהכתב הזה [2]) אשר על פי סימנים מובהקים יש להחליט כי על פי השתדלן היהודי נכתבו הדברים, הכתב השני הוא אותו שנכתב בשנתים ימים אחרי כן בדיצמבר 1517 כתב מלכות עם קיומים לכל קהלות ישראל שבעלזס וגם כן בהתראה לשרי המועצות בהערים, כי יעידו בהתושבים לבל יזידו להתעולל ביהודים ולהציקים ולהפחידם בגרוש מן הארץ.

---

[1]) עיין להלן בסוף הפרק.

[2]) הכתב הזה נמצא אצל פילכינפלד № 1. והוא לקוח מן ארכיב בשטרסבורג 863. ומן ארכיב בווימצלר 1249 בהעתקה ואריגינל.

בסוף דברי מגלת הזכרונות והמאורעות של רבי יוסף יוזילמן מימי מלכות הקיסר מקסימיליאן, נזכרים דברי הרדיפה הנוראה והגירוש מריגנסבורג בשנת רע״ט—שנת מות הקיסר. גלות ריגנסבורג וחרבן הקהלה העתיקה הזאת, הנודעת לשם ולתהלה מימי בעלי התוספות, הם מהמאורעות היותר רעות שמצאו אז את ישראל באשכנז, כנודע ישבו היהודים במשך כל ימי הבינים במעט בשלוה בעיר ריגנסבורג גם בעצם ימי ההרגות והשביחות לעת גדות המגפה השחורה. תמיד היו אזרחי ריגנסבורג עומדים לימין היהודים ומגינים עליהם גם נגד הכהנים והמושלים (עיין דברי ימי ישראל חלק ו׳ ע׳ 211) . אך עוד מימי מלכות פרידריך השלישי אבי מקסימיליאן עברה רוח רעה על תושבי רינגסבורג ומאוהבים נהפכו לאויבים. הימים ההם (בין שנות רל״ה—רמ״ה) היו מוכנים לפורעניות בעשיה של עלילת הדם, אשר שבה ונתחדשה אז לרגלי מות הילד הנוצרי בן ג׳ שנים שמעון מטריענט שנתעלה אחרי כן במעלות קדושים בכנסיה הקתולית. ועל היהודים שבו אז עון מותו. (עיין דברי ימי ישראל חלק ו׳ 285—298) . ואז נמצא בריגנסבורג הרגמון הקנאי היגריך והוא המים עלילה על הגאון רבי ישראל ברונא כי המית בידיו ילד נוצרי בן שבע שנים, המהומות בריגנסבורג ארכו שנים רבות והקיסר פרידריך עשה שפטים ביועצי העיר, מני אז התגברה השנאה הלוך וגבור. פעמים אחרות הכניע הקיסר גאוה לב האזרחים, אך בכל פעם היה הדבר באש לנעורה ואחרי מות פרידריך השלישי שבו האזרחים וישתדלו לפני בנו הקיסר מקסימיליאן לגרש את היהודים מקרבם, אך בשנת מות מקסימיליאן (רע״ט) הוציאו התושבים הנוצרים בריגנסבורג את חפצם לפעלו בימים שבין מלכא למלכא. המאורע הזה הוא אחד מן המאורעות הרעים שאירעו לישראל בימי המאה השלישית לאלף הששי לעת גרוש ספרד ופורטוגליה והגרושים באשכנז. ורבי יוסף יוזילמן יספר דברי הגרוש הזה ויתארהו בהרם אמת (מגלה הזכרונות סי׳ ח׳ לאמר: „בשנת ע״ט גוע הקיסר (מקסימיליאן) ז״ל [יאנואר 1519] וקהל רעגינשפורק נגרשו ונתשו מכל פאר ומחמדי עיניהם וישלחום בספינות על נהר טונא (Donau) ומשפחת

אורבאך שמרו (נשארו) מעט מזעיר בחצר בממשלת דוכוס פייאירין (באיירן) ובאותו פרק התנשאו ויתיעצו כפריים של טאנקילשהים (Dangolsheim) לגרש את כל היהודים אשר אתם וכן עשו המזימה. וביום אחד ירח אדר הוציאו כל היודים מכפר טאנקילשיה, ובאותו יום שמעו השכנים הרעים השמועה ללמוד קל וחומר מאלו לעשות כמוהם, והאלהים נתן בלב אדוננו המלצר (פֿאגט) האגגויא וההגמון שטרוספורק לשמוע אל זעקתי אשר התנפלתי לפניו. ובאתי עם אדוננו המלצר לכפר טאנקילשיה להציע דברים במורא גדולה עד שחזרו מן המחשבה הרעה ומעשים שעשו־ופגמו הקיומים ולאנץ ורידין (Landesfrieden) [לאמר: הפרו הפריווילגיות וברית שלום המדינה ועל כן נאותו] להחזיר היודים אל ביה׳ [ס], ואח״כ בא המלצר ברוכבי [ס] ומרי לב לעשות בהם נקמות בעדה כפר טאנקלישי. ועינו העיר סאנהיי [ס] בגילגל נקמה [ס] כדלעיל (?? הדברים האחרונים האלה סתומים) בכר היו מסתכנים כל היודים בנהר רינוס. יברך ה׳ שלא עזב חסדו״.

מן האמור יראו הקוראים כי כבר החל רבי יוסף יוזילמן להשתתף בעניני הכלל בכל מדינות אשכנז ובכל ימי הקיסר מקסימיליאן האחרונים היה שוקד על עבודת השתדלנות, פוקד שלום אחיו לא לבד במדינת עלזס מחוז מולדתו כי אם גם צופה ומביט ומרבה להשתדל ולהביל כפי יכלתו את שארית ישראל שביתר מדינות אשכנז במדינות הריגוס ומעלות נהר דונאי. שני כתבי המלכות האחרונים של הקיסר לטובת כלל היהודים במדינת עלזס והקהלות ישראל שבמדינת הרינוס וכמו כן השתדלותו לעת גירוש ריגינסבורג מוכיחים שאז נתחזקה עמדתו של השתדלן בחצר הקיסר וידע להשתמש בתקיפותו זאת. ביחוד נכבד כתב המלכות מן 20 יאנואר 1617 שהזכרנו למעלה. וזה הדבר: בימים ההם נבחר לארכי־הגמון במינץ אלבירט איש ברנדנבורג. הארכי־הגמון במינץ היה משמש בכתר כהונה וכתר מלכות, כי נחשב ליושב ראש במסבת הדוכסים הבוחרים (קורפירשטין) את הקיסר באשכנז. הנשיא והכהן הגדול הזה נודע לא לשם ולתהלה בקהל אמוני הקתולים, כי זקנותו בימי

הריפורמציה בישה אחרי כן את ילדותו בעת שהיה עוד עבד נאמן לאבי הכנסיה ברומא, כי נחשד במינות ולנוטה אחרי לותיר. כהני רומא וגזיריה בדרום אשכנז חשבו אז מחשבות, איך להחרים את המלומדים יוחנן ריכלין וחבריו ההומניסטים ואיך יגרשו את היהודים מקרב ערי אשכנז העתיקות, ישובי ישראל משנות מאות רבות. אז הזמין הארכי־הגמון הזה את גדולי העם וכהניו לאספה רבה במינץ ושם עלה במוסכם להציע לפני הקיסר בקשת כל פנות העם האשכנזי עם דוכסיו, רוזניו וכהניו הגדולים פה אחד לגרש את כל היהודים מקרבם לבל ישובו עוד לשבת בערי המלכות עד עולם, ובשביל זה מנהרים הם על כל יפוייכח וזכיותיהם בדבר היהודים. ובעוד הם מתיעצים, והנה התעוררו גם ראשי קהלות ישראל בדרום אשכנז וישלחו לחצר (המלך) הקיסר את השתדלן רבי יוסף יוזלמן מרוסהים ובכח השפעתו על הקיסר, שלח מושל אשכנז מכתב להקורפירסט בדברים נמרצים לו ולהדוכסים וההגמונים הנאספים במינץ לבל ירגיזו את היהודים היושבים בארץ. בכח הקיומים (הפריבילגיות) שהשיגו מקסרי מלכות אשכנז הרומאית משנות דור ודור. ואשר יגע בהם לרעה משפטו כמשפט שולח יד בקנין הקיסר ורכושו ובכן הופרה עצתם [1].

ואת בריתו וחסדו לרבי יוסף יוזלמן שמר הקיסר מקסימיליאן עד יום מותו ויעשה את ביתו, את בניו ובני בניו אחריו עד סוף כל הדורות לחפשי באשכנז ורשות והרמנא נתנו לו וליוצאי חלציו לסחור בכל הארץ ולשבת בטוב בעיניהם ופטורים הם מכל מסי־הגוף (לייבצאלל) בעברם ממקום למקום. וכתב החירות הזה נתקיים ונתאשר אחרי כן גם לבניו ובני בניו על ידי הקיסרים קרלוס החמישי ופירדינגד הראשון, שהיה אז מושל עוצר בעם (פֿערוועזער) היושב בעלזס. חוקי חירות אלה התנהלו לנניו ונכדיו עד לבני שלשים וכעים [2]. דבר זה יש

---

[1]) הכתב הזה נמצא בארכיב שבמינץ ונדפס כלו בספרו של להמן ע' 207—208 ואצל שייד, לאָב וכו'.

[2]) הכתב הנכבד הזה תעודת־חירות לר' יוזלמן וביתו אחריו מאושרת ומקוימת משלשה קיסרים נמצא בבה"ע Revue XIX ובציישריפט של הורבינ בינר חלק ו' מעמוד 65 ולהלן ומפני חשיבותו נביאהו ברוב דבריו בסוף הספר.

להקיש כי להספור שנמצא בספרי של לידמן בדבר המכתב מאת הקיסר המנוח שמסר יוזילמן לבן בתו קרלוס החמישי אחרי מותו יש יסוד בההיסטוריא, בהמכתב הזה יציג הקיסר הזקן לפני יורש כסאו בן בתו את היהודי בתור מנהיג ופרנס ליהודי אשכנז ויבקשהו להזכיר לו חסדי אבות ולהת לו מהלכים בחצר המלוכה.

דברי ימי השתדלן ופעולותיו אחרי מות מקסימיליאן מראשית מלכות בן בתו עד אחריתה בימי שלשים שנה היא עשירה במעשים בבידי עלילה בכל מדינות אשכנז ובכל גבולותיה מסביב. מן העת ההיא (משנת ר״פ), שנת התקסרות קרלוס החמישי על אשכנז, שהיא שנת הארבעים בערך לחיי השתדלן רבי יוסף, עד יום מותו אין עוד דברים סתומים וספקות גדולים בתולדתו ותולדת הכנסיה הישראלית אשר ישב בתוכה, ורוב מעשיו הכבירים גלוים וידועים עתה לכל חוקרי דעת העתים לבני ישראל באשכנז מאחרית המאה השלישית וראשית הרביעית לאלף הששי.

פרק שלישי.

הקיסר והשתדלן היהודי.

פעולת הריפורמציה הלותירית והקלבינית, בהתיחסות למעמד ישובי היהודים באשכנז. הקיסר קרלוס החמישי ושיטתו בהליכות־המדינות בדבר היהודים בארצות ממלכתו השונות. עבודת רבי יוסף איש רוסהים לטובת הכלל בפנות שונות. אמת ומשל בהספור על דבר הפגישה הראשונה בין הקיסר ובין השתדלן רבי יוסף הנזכר. פחד יהודי אשכנז במלוך קרלוס על אשכנז, ספור־הגדה ע"ד נסיעת רבי יוסף למלכות ספרד. מכתב מהקיסר הבית אל נכדו היושב על כסאו בדברים טובים על רבי יוסף לואנץ איש רוסהים. אוזתי העיר עניים העליונה היהודים, שכתם וגדוליהם בותר עדי עולם.

שמים לרום וארץ לעמק ולנתיבות פליאות ההיסטוריה האנושית אין חקר, כבר היה דברנו בראש הספר הזה. כי אין דבר רע בהחלט בתולדות בני האדם, ויש להוסיף על זה כי גם אין מפעל ומקרה בהתולדה שיהיה בלי טוב. יד הרעה אחזה בעקב המצב הכללי (כפי ראות עיני בני הדור ההוא) ומלפפתו, ולפעמים קרובות התחזק עליו, תקלקל פניו עד לבלי הכר את טבעו וצבעו ותהפכהו לרע מוחלט. החזיון הזה ממלא כמעט את כל עלי ספר תולדות אדם וביחוד ברוב תולדות התמורות והמהפכות בסדרי החברה והישוב. באשר כי ברוב המאורעות שאירעו לבני האדם בארצות הישוב המתוקן היה ישראל תמיד באמצע, ויש אשר גם מבלי דעתו ובנגד חפצו היה העם הזה בזמן אחד מושפע ומשפיע על ההלוכות המעשים, הננו רואים כי גם בתולדות ישראל,

בארצות הנוצרים, מימי היות התורה הנוצרית לשלטת בארצות המערב, נראו עקבות פעולתם של התמורות והמהפכות הכלליות בהברות העמים אשר בקרבם ישבו היהודים; וגם היום ראינו כי הסיבות והרעיונות צאות התמורות הנמרצות משתמשות בערבוביה לרעת עם היהודים ולטובתם. ברור הדבר, כי תנועת הריפורמציה, להקן עולם הנצרות במלכות שדי שהתחילה בראשית המאה השש עשרה למספרם, אותה התנועה ששדדה מערכות החברה הכללית בארצות אירופה התיכונה וממני מתחיל הפרק הגדול בדברי ימי העמים הנקרא בשם „עת ההדשה", היתה, בלי ספק, טובה בעיקרה לקיום „שארית ישראל" באשכנז והמדינות סביבותיה; הריפורמציה כבשה דרך לסבלנות באמונות ודעות וממבע הדברים היה, כי המחדשים או המתקנים ישימו קץ לשלטון האדם באדם בעניני האמונות ודברים שבלב; ובכן אין להכחיש כי הריפורמציה כבשה דרך גם לסבלנות וגם לסדרי תקון העולם בחיי החברה הכללית ומשטריה. ואולם כמו כן יש להודות כי לו קמה עצת הכומר מחבורת אויגוסטין הקדוש (לותיר) וכל המלכות באשכנז (ועמה כל המדינות באירופה התיכונה) היתה נהפכה למינות לותיר וקלבין לא היה שריד ופליט לשארית ישראל באשכנז. לותיר האשכנזי וקלבין הצרפתי היו כבירי כח לב ורצון עז אנשים קשים כארז ואדירי אמונה לפי שיטתם; עם זה היו נלהבים וקנאים עומדים על דעתם בקנאה גדולה ואכזריות עצומה, גם היו אנשים אשר לא ישובו מפני כל, כאשר כן יאות להיות מתקני עולמות בגלגולתא דרקיעא ומלכותא דארעא. בכבירות לב ואכזריות של אמונה יזכיר לנו לותיר את היהודי היוני השליח שאול פאול מתרסים וכמוהו היה פתגמו: האושר הנפשי בעולם שכלו טוב אינו נקנה במעשים, כי אם בכח האמונה בהתשועה המשיחית. דברי הימים הבאים הוכיחו ברור, כי רוח לותיר וקשיות ערפו ועקשנותו נחה על הנגררים אחריו והפקטורים תלמידי תלמידיו עד האיש הנקרא היום בפי מעריציו לותיר השני הכהן שטאָקיר. לותיר היה אדיר אמונה יהר רב מהחשמנים והגמונים הקתולים והאפיפיור בעצמו; ומדבריו ומעשיו לעת פרידת האכרים בימים ההם שעליה עוד נדבר בהמשך עניני הספר,

נדע עד היכן הגיע כח האכזריות שלו—לשם שמים. להפך, ריבות האמונה והתחלקות מלכות אשכנז בין הפרוטיסטנטים והקתולים ומלחמות שערים בכל מדינותיה היו סבה לקיום היהודים ועמידתם בה. חייהם אמנם היו חיים של צער וטלטול, חיי גלות ושפלות, אבל בכל זאת נתקיימו עד הגיעו גם להם ימים טובים מאלה.

אחד מהאישים המופלאים והמצוינים בתכונתם בדור רב עלילה ההוא, היה המתנגד היותר גדול לתקיפי הכנסיה הקתולית עפ"י חפץ לותיר הקיסר קרלוס החמישי, הוא היה המולך בכיפה וחובק בממשלתו זרועות עולם. הוא היה בן בנו של הקיסר מקסימיליאן הראשון קיסר אשכנז ובן בתו של פירדיננד הקתולי מלך ספרד ונולד בשנת 1500 = ר"ס על אדמת פלנדריה היא בילגיה או ארץ השפלה; ובהיותו בן שש עשרה שנה כבר היה נקרא להיות למלך ספרד ואוחז במושכות הממשלה וישב בספרד בשנתים ימים וישב לאשכנז להתקסר שם אחרי מות אבי אביו מקסימיליאן והפין הקיסר הנפטר לפני מותו. קרלוס החמישי היה קתולי אדוק באמונתו ועז נפש, אך בין השיבים לא יקנה. בהיותו בן חמש עשרה כבר קרא ושנה הרבה ובפיו ובעטו היה שולט בשבע לשונות והמאית ויונית בכללן. במלך ספרד ואיטליה לא ידע הנות את היהודים וישקוד גם לכונן בתי דינים של האינקביזיציה בכל ארצות ממשלתו לבדו (ספרד וארץ השפלה). ואולם גם זה לא עשה מנטית לבו, כי אם מחשבונו בדעת עניני המדינות, כי היתה יראת הכהנים וההגמונים והבורות הנזירות גם עליו, אולם לא כן היו דרכיו ומחשבותיו בהגיעו למלוכה באשכנז. הממלכה הזאת היתה קרועה למאות מושלים, סרים, על פי תורת המלוכה באשכנז, למשמעת הקיסר, אך באמת עושים בגבולות מדינותיהם כרצונם. היהודים נחשבו לעבדי בית הקיסר ומאד היה נוח לקרלוס החמישי, יודע חשבון בעניני המדינות, בקיום מפלגה שלמה, אשר חיי אישיה תלוים רק בחסדו ועיניהם לו מיחלות. ידע הקיסר הערום הזה, כי ההתקשרות שיש בקהלות ישראל בין זו לזו בהדובסיות והממשלות השונות במרחבי ממלכת אשכנז תהיה לו להועיל ולעזרה בכמה פנים, כאשר יהיה מוכרח לשית ידו על מאות המושלים הקטנים האלה

בשעת החרום ההם. בכל פנות שהיה הקיסר הזה פונה בעניני המדינות שם לנגד עיניו את החשבון והתועלת ולא את הדעה והמחשבה, ובדעת וחשבון היה מחזק ידי הכהונה הקתולית והאינקביזיציה לערוך מוקדי עולם ליהודים ומומרים, בספרד וארץ השפלה, וגם בדרום וצפון איטליה; על פי הכהנים וביחוד הקרדינל קסימנס, היה מוכרח להשיב ריקם פני צירי האנוסים בספרד, אשר אמרו להביא שמנה מאות אלף דינרי זהב לגנזי המלכות בעד הרשיון לשוב לדתם; על פיהם גרש את שארית היהודים מאיטליה הדרומית וגם ממדינות טונים ואלגיר באפריקה הצפונית שנכבשו אז לפני הספרדים; ובחשבון ודעת היה נראה כמטה כלפי חסד זה ליהודים באשר מאן למלא חפץ אדירים מרוזני אשכנז ובוהמיה, אשר פצרו בו לגרש את היהודים, ויתן „קיומים" ליהודים על פי השתדלות רבי יוסף יוזלמן, גם זכר לו חסדי אבי אביו מקסימיליאן הנאמנים וימשך לו רצון ואהבה בין הימים אשר עבר לפניו כימי שלשים שנה. כבר אמרנו, כי קרלוס היה משלומי אמוני התורה הקתולית; אך יותר מדבקותו להתורה הקתולית, היה הכסף מדני ידרש תועלת הכלל ובכלל לא היה קנאי נלהב, וכאשר ראה תועלה וצורך בדבר מצא את לבו גם להרים יד באבי האמונה ויתגר מלחמה בהאפיפיור ויסגר לארץ כסא כהונתו, והדברים ארוכים.

בשנה השנית אחרי התקסרות קרלוס החמישי מסר את הממשלה עפ"י הברית והאמנה בעיר ווירמיזא (ורמס 1521) לאחיו הצעיר ממנו פירדיננד, שנולד בספרד, על כל המדינות שבאיסטריה, ועד לפני זה היה פירדיננד הציר והמושל בפלנדריה ובמדינת עלום וכבר ידע והכיר את יוזלמן נשיא היהודים (כאשר כן נקרא רבי יוסף יוזלמן בפי נשיאי אשכנז ודוכסיה). על התיחסות פירדיננד להשתדלן היהודי בימי ממשלתו באשכנז ובוהמיה מטעם אחיו הקיסר קרלוס, בעת היותו טרוד במלחמותיו באיבריא, צרפת ואפריקה הצפונית, וגם עד היחס שבין פירדיננד ורבי יוזלמן אחרי שנתעטר למלך אונגריה ונתקסר באשכנז לעת התפטרות קרלוס מן המלוכה 1557, עוד נדבר בפרקים הבאים.

אתרי ההצעה הזאת הננו לשוב לסדרי המאורעות ומפעלות רבי יוסף יוזילמן על פי סדר הזמנים ותכונת עבודתו לרבים.

בבחינה זאת מסתעפת פעולתו לשלשה סעיפים: כל ימיו היה עמל להשיג „קיומים" חכיות חדשים בעד אחיו, או לשוב ולאשר את הישנים מטעם הקיסר והדוכסים, נוסף לזה היה מרבה להשתדל וגם להיות נדון ונשפט עם ראשי האזרחים וחברי המועצות בעיר ועיר וגם ידע להטות לב ראשי המפלגות המדיניות לעת המבוכות והמהפכות שרבו בתקופת הריפורמציה. אולם עוד יותר רב מעבודתו כלפי חוץ בפיוס ורצוי או בדין ומשפט בהתחבולות בדוקות בימים ההם, היתה עבודתו רצויה מאד בתור גודר פרצות עמו מבית. בהיותו רב ודיין בקהלתו [1] ומוסמך לרב ומורה בין רבני ישראל, וכאשר עוד נראה להלן; היה מפורסם לחסיד ובקי בתורת הנגלה והנסתר, היה כחו יפה והשפעתו מרובה על אחיו בני עמו, ובני דורו בארצו היו נשמעים לדבריו — וכל ימיו היתה עינו צופיה על דרכי המדות והמוסר אשר לבני שארית ישראל באשכנז לבל ימצא בפיהם לשון תרמית, לבל יעשו מדחה להונות את בני עם הארץ, לחטוא בחלול השם ולהביא רעה גדולה על הכלל. עוד מעט ונראה כי כפנה זאת הוא זכור לטובה ולברכה אולי במדה יתרה מאשר בפעולתו השתדלנית, כי הסיר רעה מעל עמו ויסיר חרפת הגוים מעל ישראל.

ננסה נא לפרוט המעשים על פי סדר הזמנים: בספר הזכרונות של רבי יוסף יוזילמן סימן ט׳ הננו קוראים את הדברים האלה:

„בשנת ר״ץ יצא אדוננו הקיסר קיארלא (החמישי) למלוך, באתי לפניו ולפני משרתיו לבקש על עמנו ונחלתנו אני והאיש אשר אתי, השגנו „קיומים" (פריביליגיות) דרך כלל על כל שמח אשכנז. ואף על פי כן באותה שנה בני מלהים (ברור הדבר שצ״ל: רוסהים כמוכח להלן) ובני יושבי פקידות קייזירשבערג יצא קיומים לגרשם מגבולם. ואף שבעוהי פעלתי עם המלך עד השגתי לבטל הגרוש לגמרי בפקידות

---

[1] עיין פילכנפלד ע׳ 45.

קייזירשבערג, באשר אותו קיום של גרוש נקרע. מ״מ (מבל מקום) הקיום מגרוש רוילהים (צ״ל רוסהים) לא בטלה. ובטרתא יתירתא ובפעולה בכל פעם בדוחק השגנו זמנים אחר זמנים. עד היום לא ידענו עוד, ואין להשען אלא על אבינו שבשמים הוא מושיענו והוא יצילנו מן הקמים עלינו״.

הסעיף הקטן הזה בספר הזכרונות להשתדלן כולל בתוכו פרשה גדולה ונכבדה, פרק זמן קצר אך רב המאורעות בדברי ימי ישראל שבמלכיות אשכנז. רבי יוזילמן מרוב ענוה לא הרבה לספר בפרטות את מעשי תקפו וגבורתו בהיכלי מלכים ושרים, אך מפי כתבי הערבאות ומקול העם הנשמע מפי ההגדות והשמועות המסורות מאב לבנים נדע את הגדולות שעשה במסירת נפש. בהשמועות האלה, אמנם האמת והמשל, הדברים בהוויתן וההגדה משתמשים בערבוביא; אך אזן בעל בינה לעתים תבחן את השמועות ותצרפם לברר את הידיעות הודאיות עפ״י ראיות נכוחות ועדות בתבים מקוימים עם ההשערות המתקבלות על הדעת לפי תכונות המקום והזמן, מהפרזות הדמיון וההגדה. אולם גם מהשמועות המסורות בין בני העם מימי דור דורים תצא גם כן לנו תורה וגם מהם נלמד לדעת את הטובות והרעות, התקוה והפחד שהיה העם הישראלי באשכנז שרוי בהם בימי הדור ההוא, דור רב עלילה בספר קורות העתים לבני ישראל באשכנז, והמסורה הזאת תשים לפנינו את תכונת השתדלן ופעולותיו בימי המשים שנה. ואלה הם דברי המסורה:

במות הקיסר מקסימיליאן הראשון נאספו לקרית הממלכה פרנקפורט ע״נ מין שבעת הנסיכים הבוחרים (קורפירסטען) לבחור לקיסר אשכנז את בן בנו של הקיסר המנוח, את קרלוס מלך אספמיא משנת 1517. גם לפרנץ מלך צרפת היו מגמות ותביעות על כסא הקיסר ועטרת המלוכה על אשכנז והמדינות בנותיה באיטליא. ביום 28 יוני 1519 נבחר קרלוס הראשון מלך ספרד לקיסר אשכנז בשם קרלוס החמישי. מעתה היה המושל הזה חובק זרועות עולם ומושל בכיפה: בכל ספרד ובינגיה (פלנדריה), בכל אשכנז ורוב מדינות איטליה, כל אלה באירופה מלבד כל הארצות הגדולות שנתגלו אז בעולם החדש

באמיריקה הצפונית והדרומית. בהממלכה הגדולה הזאת, שהשתרעה על שני חצאי כדור הארץ לא שקעה השמש מעולם. והמלך האדיר הזה הרודה בכחו וגבורתו על כדור הארץ ומלואה, על תבל ויושביה, היה—נער בן תשע עשרה שנה.

ואימה חשכה נפלה אז על יהודי אשכנז לשמע הבחירה הזאת. אמנם בן קרלוס החמישי לא היה יליד ספרד, כי ראה אור עולם בעיר גינט אשר בבילגיה על ים הצפוני. אך הוא עוד בן שבע עשרה וישב על ראשו כתר מלכות ספרד, ימי שבתו שם לא ארכו, כי הוא השתוקק יותר לארץ מולדתו בילגיה ובשובו להמדינה הזאת התיצבו לפניו צירי האנוסים וישימו לו כתב בקשה בהבטחה לדורון של שמונה מאות אלף דינרי זהב, כי יבצור רוח האינקביזיטורים ויקל מעליהם דינה של האינקביזיציה[8]. אך האינקביזיטור הגדול, החשמן קסימינס, לא נתן לקרלוס למלא חפץ המבקשים, והכהן הגדול הזה היה אז באמת העוצר בעם ספרד, ומאונם או מרצון שבע קרלוס למצות ראש הכהונה הגדולה בספרד, אף כי מורה קרלוס הדוכס סקוצי (Coucy) המליץ עליהם. בקשתם נדחתה והאינקביזיציה שבה להבעיר מדורות אש לבני ישראל, כל זה ידעו יהודי אשכנז וידעו כי נכונים גם להם ימי רעה; והשמועה עברה, כי כומרי דומיניק הקדוש ובנותהון אשר בעיר קאָלן שולחים מקרבם צירים למדריד קרית מלך ספרד לבקש, כי יעשה לאשכנז כמעשה אבי אביו פירדיננד הקתולי בספרד לגרש את כל היהודים יום אחד מכל מדינות המלוכה.

אז היו עיני כל ישראל שבדרום אשכנז נשואות לרבי יוסף יוזילמן ודברי הרבנים והפרנסים שנאספו אז לפרנקפורט היו אליו פה אחד, כי יקדים לנסוע לספרד, להתיצב לפני הקיסר החדש להטות לבו בלפי חסד לעם היהודים. גם בלא את

[8]) בזה נראים דברי ליהמן יותר מדברי גרעטץ (חלק 9 פרק ח), האומר, כי האנוסים אמרו לתת דורן גדול כזה כבדי ליטוב לדתם בגלוי, דבר כזה לא מלא לבם לבקש, כי אם יותר מתקבלת על הדעת החלטת ליהמן, כי בקשו להקל מעליהם דינה של האינקביזיציה, להנהיג בהם חקור דין באמת וצדקה, ועוד נשוב לדבר בזה להלן.

היה אז עידן ריתחא ליהודי אשכנז. אורחי רינגשבורג השתמשו באותה העת שבין מלכא למלכא (Interregnum), לגרש מקרבם את היהודים וכבר ספרנו, את דבר התרבן של הקהלה המפוארה והעתיקה הזאת, ותהי קרובה מאד הסכנה, כי יתר האורחים בערי אשכנז יצאו בעקבותיהם להשתמש באותה השעה שאין מלך באשכנז לעשות ככל הישר בעיניהם, ובדיעבד מה שיעשו יהיה עשוי והמלך החדש לא ישיב עוד את הנדחים אל נויהם.

והשמועה ההיסטורית הזאת המעולפת במקצתה בהגדה של הבאי תוסיף לספר:

אחרי חרבן רינגשבורג ונצחון המומר פפפירקורן החליטו פרנסי אשכנז ורבניה לשלוח את רבי יוזף יוזילמן וגבר עמיתו רבי משה כהן (הוא „האיש אשר אתר״ שזכירהו רבי יוסף בזכרונותיו) למדריד בירת ספרד; באותה הארץ על פי כתב הדת משנת רנ״ב, כל איש יהודי אשר ידרוך עליה אחת דתו לבוית מיתת שרפה. שני הצירים התחפשו בתלבשת הפרשים האבירים האצילים (ריטטער) ושניהם, שומרי תורה ומדקדקים במצוה, התענו בדרך רחוקה כזאת בהנזרם ממאכלות אסורות והיותם שובתים את השבת. מבלי כל אסון בדרך באו למדריד באחד מימי חדש האביב ובידיהם כתבי העודה על שמות אצילי אשכנז, ובין כה וכה וחג הפסח הנה בא ואין מקום לאכול מצה, אז זכרו דבר האנוסים שנמצאו אז בכל ערי ספרד לרוב וישיתו עצות בנפשם להתחקות על עקבותיהם ולהתודע אליהם. המה יצאו ביום י״ד ניסן ויעמדו בשוק הירקות לראות אם יבא איש לקנות מן הירקות העולים על שלחן הסדר של פסח, והנה מרכבה כבודה באה ותעמוד על הככר ואציל נכבד לבוש בגדי תפארה יוצא ממנה ויקרב לקנות ירקי חזרת ועולשים ויעברו שני האנשים הנה והנה וילחשו בעברם לפניו לאמר: „בני עם אחד אנחנו״ ויענה הספרדי בלחישה „באו אחרי!״ ובלכתם אחרי המרכבה ויגיעו אל בית בנוי בתכנית ארמון גדול למראה ועבדים ומשרתים יוצאים ונכנסים שם כבהיכלי שרים. וירמוז להם האדון וילכו אחריו. ויוליכם אל משדרות חדרים מתחת לארץ, ערוכים ברוב יופי והדר, ויחוגו האורחים את חג הפסח בבית האנוס; והאדון

הזה היה שר מהשרים רואי פני המלך העומדים לפניו לשרתו (covaliere servante), והוא דבר אל המלך קרלוס לאמר: הנה בא אציל פרש מאשכנז והוא שחר פני לבא לפניך בבקשה בעדו, הוא הביא מכתב להוד מלכותך, והמכתב כתוב בידי אבי אביך הכניח הקיסר מקסימיליאן הראשון, אשר עשה אותך ליורש כסאו ובקשתו לפני מותו היתה, כי האציל־פרש הבא הנה ימסור לך המכתב מידו לידיך. והאגרת הפתוחה הזאת נתן על ידו הקיסר אביך הזקן. ויאמר המלך קרלוס: יבא. עוד ביום שלפני השיחה הזאת הקדימו הכהנים כומר הדומיניקים מקאָלן לבוא לפני המלך, ויגישו לפניו עצומותיהם לאמר: יסוד התורה הקתולית היא: עדר אחד ורועה אחד לכל העמים החוסים בצלה: איטלקים, ספרדים, צרפתים ואשכנזים; על כן ראוי והגון להקיסר המושל בכיפה לתת תורה אחת לכל העמים אשר תחת שבטו בהנמוסים והחקים הנוגעים להתורה הזאת, ואך טוב ונאה למלך אספמיא האומר להתקסר עתה באשכנז, כי יחרים גם מאשכנז את היהודים והכופרים כאשר בספרד, אז יכירו כל דוכסי אשכנז וגסיכיה איתי לנשיא עליהם ויקבלו על מלכותו.

והמלך קרלוס היה מטבעו איש מהין ובכל דבקותו בדת קתוליה לא מלא לבבו לעשות דבר ולא ישוב, טרם דעהו את טיב הארץ ואת טיב יושביה; ויאמר להנודים הקנאים: חכו עוד יום או יומים ואשית עצות בנפשי האם אמלא חפצכם אם לא. ביום השני התיצב רבי יוסף יוזילמן[1] לפני המלך ואחרי דברים ושיחות שונות מסר לו מכתב אבי אביו בדברים אלה לאמר:

„בני אהובי קרלוס!

בעל המכתב הזה היא היהודי יוזלמן מרוסהים, הנבנה ממני לפרנס ומנהיג (בעפעהלסהאבער אונד רעגיערער. המלה האחרונה הזאת מוטלת בספק כמו שיבואר בכמה מקומות בהספר הזה) על כלל היהודים אשר במלכות אשכנז. והאיש חכם, ישר דרך ונאמן רוח, אם יבחרו בך נשיאי אשכנז לקיסר עליהם, אבקשך, כי תקיים ותאשר את יוזילמן

[1]) עיין רבי יוסף יוזילמן מאת ליהמן חלק I עמוד 211.

היקר, הישר והטוב במשמרתו והיה הוא ליהודים אשר במדינות אשכנז למגן ומחסה. אבי אביך הנאמן, מקסימיליאן[4], נתן בעירנו ועיר הממלכה קויפבאירין (Kaufbeuren) ביום 19 יאנואר 1516.

יתר דברי השמועה מובנים מאליהם, כי מצא רבי יוסף חן בעיני המלך קרלוס; הכומרים הדומיניקים שבו בבשת פנים, כי אמר להם, שעליו להיות לראשונה באשכנז ולראות בעצמו האם כנים דבריהם להרשיע את היהודים, ואז ידע מה לעשות. אולם גם רבי יוזילמן (לפי דברי השמועה) לא השיג הבטחה רק לחדש את הפריוויליגיות הקודמות בהיותו בהממלכה החדשה. ובשורת ההבטחה הזאת הביא לשולחיו, ולשארית ישראל באשכנז היתה אורה ושמחה.

בהספור הזה הננו רואים את האמת והמשל משתמשים בערבוביא. הספור ע"ד המכתב שהביא רבי יוזילמן מהקיסר הנפטר לבן בתו אשר ימלוך החתיו יש לו על מה שיסמוך מהמעשים המאומתים מראיות ברורות ומקויימות. הדבר הזה לבדו, כי קרלוס החמישי, אשר עד הנה לא ראה פני איש יהודי וכל אשר שמע מפי מוריו הכהנים הגדולים והוריו מבית פירדינגד הקתולי ואיזבל הקתולית, על דבר היהודים הועילו רק לקבוע בלבו את השמועות, כי היהודים הם שדי שחת; והנה במעט הגיע למלכות ואיש יהודי רב ושתדלן מתיצב לפניו ויפעול להשיב ממנו „קיומים ליהודים על כל שטח אשכנז", ומני אז בימי שלשים שנה היה יוצא ונכנס להיכל הקיסר; כי המלך הרך המשוה הזה שמר להיהודי את הברית והחסד בכל שנות מלכותו, הרבה לדבר עליו טובות לפני אחיו פירדיננד, ששמש עמו יחד במלכות אשכנז שהיה לקיסר אשכנז אחרי מותו, מזה לבדו אנו למדים, כי היו דברים בגו וקרובה לודאי היא ההשערה, כי אמת בפי המסורה, אשר זכות אבותיו של הקיסר היתה מסייע להשתדלן של היהודים; יען כי ידע קרלוס אשר היהודי הזה נשא חן וחסד בעיני אבי אביו מקסימיליאן, וגם מסר לו מכתב לפני מותו לבן בנו אשר ימלוך החתיו. ואולם בכדי ליַשב עוד יותר את דברי הספור באופן מתקבל על

[4]) עיין רבי יוסף יוסילמן מאת ליהמן חלק I עמוד 211.

הלב, הנה יש לפתור הדבר באופן מתאים להמציאות ההיסטורית, אם נחליט, כי מקום הספור הזה לא היה אספמיה, כי אם מערב ארץ השפלה (הנקראת היום בילגיה), שהיתה אז ארץ ממשלת ספרד וגם שם לא נהגה דריסת הרגל לכל איש יהודי, גם שם הבינו מדורות אש והעלו על המוקד בופרים ויהודים. גם נדע ממקום אחר שנמצאו אז בעיר הבירה בריסל יהודים אנוסים. בארץ השפלה הזאת נולד קרלוס (פיברואר 1500) ובה נתגדל. בשנת 1517 הלך לספרד להתעטר בכתר המלוכה, והוא ושרי ספרד לא היו נוחים זה לזה ישנאה כבושה היתה במעט תמיד בינו ובין קריאי־מועד אצילי העם הספרדי. כאשר נבחר לקיסר אשכנז (יוני 1519) במעט הדוכסים והרוזנים שבאשכנז ביום הקהל אשר בפרנקפורט ע"נ מין שב לפלנדריה היא בילגיה. והארץ הזאת הלא קרובה היא לקאלן והעיר העתיקה אאכן אשר בקרבתה. ורבי יוזלמן שכבר ידעניהו, ועוד נדעהו פעמים רבות לחכם צופה ומביט למרחוק, פחד בצדק, כי נזירי דומיניק הקדוש ויתר הכהנים המהבילים יקדימו לבא בקאלן לפני הקיסר הצעיר לימים (בן י"ט שנים) לבקשהו בשם כל שלומי אמוני התורה הקתולית, לגרש את היהודים מאשכנז כאשר גרשו אותם מספרד, ויקדים הוא לבוא לפני הקיסר, אחרי שנבחר לזה מטעם הרבנים והפרנסים שנתאספו אז בפרנקפורט. ובלשון יהודי אשכנז בימים ההם היתה גם מדינת פלנדריה (בילגיה), שמלכי הספרדים משלו בה, נקראת גם כן בשם „שפאניעך". והנה אם נקבל, כי התיצב השתדלן לפני־הקיסר קרלוס לראשונה בפלנדריה הקרובה לקאלן, הנה יש לקים גם המסורה, כי בזמן אחד עם רבי יוזלמן באו גם צירים מאת חבר נזירי הקדוש דומיניק לבריסל, להציע לפניו כי יגרש את היהודים ממלכות אשכנז, כאשר עשו אבות אמו בספרד. קרוב הדבר, כי לקחה אזניהם השמועה המאומתה, אשר אנוסי ספרד היושבים בבילגיה התיצבו לפני הקיסר קרלוס להתחנן לפניו. כי יתן להם לשוב לדת אבותיהם בשכר שמונה מאות אלפים דינרי זהב שאמרו להביא אלגנזי המלוכה להוצאת המלחמה על התוגרים, לעת בואה, אשר מלכי אירופה הנוצרים הזדינו לקריא מלחמה על תוגרמה; דה"י יספרו כי נטה לב קרלוס אחרי ההצעה הזאת ורק הקרדינל

קסימינס (Ximens) סבל עצת האנוסים ויאים על הקיסר, כי יתנהו לחרם אם יעשה כדבר הזה, ובכן אמרו הדומיניקים לקדב פני הקיסר עוד לפני עמדו על אדמת אשכנז ולדבר על לבו, כי יעשה כמעשי אבי אמו פירדינאנד הקתולי; אך אחרו מעט לבא והשתדלן רבי יוזלמן הקדים לבא וכבר השיג ממנו „הבטחה לתת קיומים". הנחתנו זאת מתחזקת גם מדברי רבי יוזלמן באמרו: בשנת ר"ף יצא אדוננו הקיסר קרלא למלוך ובאתי לפניו וכו׳. מסגנון זה יצא ברור, כי התיצב יוזלמן לפני הקיסר בהיותו על דרכו למלוך, לאמר: בהתעכבו בבלגיה על מסעו לבא לארץ מלכותו החדשה באשכנז. הספור הזה מתאים מכל צד להלך רוחו של הקיסר הזה, שבכל היותו אדוק להתורה הקתולית, ידע חשבון ודעת בהתועלת המדינית. בספרד, בארצות השפלה ובאפריקה הצפונית החלים לבקש לו משען ומבטח בהכהונה הקתולית והאינקביזיציה, ובאשכנז ראה טוב לפני רצאת בעקבות הקיסרים הקודמים שהיו מגינים על היהודים מפני היותם נחשבים לעבדי חצר המלוכה, ובזה מצאו להם הקיסרים מפלגה שלמה של אנשים נאמנים לכסא הקיסר בכל ערי הבירה למלכיות אשכנז הסרות למשמעת הקיסר כאשר כבר בארנו למעלה.

אולם אחרי כל הצלחתו של השתדלן להשיג „קיומים", יודעים הננו שלא יצא או הבצי בשלמותו לפעלו. ה„קיומים" מטעם הקיסר „על כל שטח אשכנז" היו לדבר מלכות מריים ומאושר רק אחרי עשר שנים מן הזמן שאנו עומדים בו עתה. ודעת עתה השיגו „קיומים" לא רבי יוסף השתדלן, כי אם שונאי ישראל בערים שבהרים אשכנז בזכיות ויפוי כח לגרש את היהודים ולקחת גם נפשם ומאדם. בין הערים האלה נתמנה העיר ענקים העליונה הסמוכה לריסהים עיר מושב רבי יוסף יוזלמן (ביום 16 דיצעמבר 1520) נשען על הזכות שנתנה לאוחזה לגרש מקרבם את היהודים מטעם הקיסר מקסימיליאן בשנת 1507 [1]). ובאשר באו היהודים בקובלנא לפני הקיסר קרלוס והוכיחו צדקתם, כי גזרת הגרוש משנת 1507 חזרה ובטלה על פי דבר מלך משנת

---

1) עיין פילכינפלד ע׳ 95.

1516, הכיר קרלוס את ישר משפטם, וישב ויאשר את „קיומיי״ ביום ועד המלכות בוירמיזא (ורמס); באותו ועד־המלכות שנמצא גם לותיר ושם נעשה הקרע מעל התורה הקתולית החלו המלחמות ע״ד ממשלה האפיפיור ודינים ידועים שהם גופי התורה הנוצרית. ובימי השנים האלה אשר לפני המלחמות התקשרו: ראש אורחי ענהים העליונה שוסטר עם ראשי האורחים ברוסהים וקיזרסברג וישינו „קיומים״ מהקיסר הצעיר, ליפות כחם, לגרש את היהודים מקרבם, אז התעוררו היהודים ומלאו ידי ר׳ יוזלמן לבא בקובלנא לפני אחי הקיסר הארכידוכס פידיננד, שהיה לנגיד ומושל בשם קרלוס החמישי בארצות אחוזתה של משפחת המלוכה לבית הבסבורג ומדינת אלזס בכללן, והוא הארכידוכס זכר לרבי יוסף השתדלן את חסדי אבי אביו הנאמנים ויבטל את גזרת הגרוש בכל תוקף האכזריות אשר יזמו לעשות אורחי העיר קיזרסברג והעיר רוסהים. בכל אלה לא היתה פעולת השתדלנות שלמה, כי הגזרות לא בטלו, כי אם נדחו לזמן ידוע, וכמו שיאמר השתדלן בעצמו (זכרונות סי׳ ט׳): „ובטירא יתירתא ופעולות כל פעם ברוחק השגנו זמנים אחר זמנים״, על כן הוא חותם דבריו בדברי נואש ממבטחו בנדיבים ויאמר: „ואין לנו להשען כי אם על אבינו שבשמים״. בכל אלה יש להחליט, כי השיג אז באמת „קיומים״, „על כל שמח אשכנז״, מפני שהמעשה הזה מתברר מכתב־מלכות שנתן אחר כך (בשנת 1530=ה״א ר״ץ [1]), אף כי לא היה כל קיום באלה „הקיומים״.

[1]) פילכינפלד בספרו (ע׳ 53) מברר מציאת פריביליגיה (קיומים) כללית „ליהודים על כל שמח אשכנז״ (בדברי ר׳ יוזלמן) מראשית ימי מלכות קרלוס החמישי (אשר גם ליהמן יראה בפטיל מה ספק) מדברי הקיסר הבריים בכתב נכתב בזמן מאוחר (18 מאי 1530) בימי שבתו ביחד עם אחיו פידיננד בעיר אינשברוק אשר במדינת טירול. שם יזכיר הקיסר את דברי הפריביליגיה הכללית שנתן ליהודים בכל ארצות מלכות אשכנז וארצות אחוזת בית המלוכה האוסטריה, אחרי קבלו את כתר המלוכה בעיר אאכן (nach empfahung unser Königlichen), ובהפריביליגיה הזאת נאמר כי העובר עליה ומפרה את פי הקיסר יענש בכסף ענשים חמשים ברקאות זהב טהור (unter Androhung einer besondern Strafe von 50 Mark lötigen Goldes). מזה נראה, כי

ואזורחי ע נ ה י ם ה ע ל י ו נ ה והערים והכפרים מסביב לה הוסיפו להצר ולהציק את היהודים, לארוב על הולכי דרכים ולקחת מהם רכושם וגם נפשם. וכל מעשיהם הצדיקו ב„קיומים" שקבלו הם מהקיסר מקסימיליאן בשנת 1507 ושנתאשרו ע״י נכרו קרלוס בשנת 1521, עד שבא הדבר לידי בירור בהיות הקיסר בנירנבורג; שם התיצב לפניו יוזילמן ויגש עצומותיו לטובת היהודים ועל פי השתדלותו נמסרו כל הענינים להאַפָּא (Apt) ויסיבורג להיות הפשרן בין העירונים ובין היהודים, והכהן הזה היה איש רודף צדק ויכריע הכל לטובת היהודים כמו שיספר יוזילמן (סימן י׳):

„בשנה רפ״ב הוצרכנו לבא לנורינברג ע״י גזרת ה״ה מהר״ר (נצדי״ל) (?) ואגב זה באתי לקביל על אותו מקום ע נ ה י ם מה שעשו לנו בעיר ובשדה חוצה, והשגתי שנתמנה הָאַפְּט וויסנבורג לקימישיורג (לקומיסיריוס) לשמוע קובלתני בטענות והשובות ואחר כך לשלחם עליהם בפני „פיירלומענט" (פארלאמענט) ובנגישה זו איסתה היתה עליהם ע״י המלצר (הקומיסריוס) כרתו עמנו ברית לפתוח השערים, להתנהג עמנו בשלום כפי נוסח כתבים הנחתמים בינינו לביניהם".

ליהודים באלזס התחתונה הונח במעט, אך מנוחתם היתה עד ארגיעה, אויביהם באו עליהם בסדתיות, בקשו ומצאו תואנות לעשוק משפטם ולדון אותם בגרוש אחר גרוש, ולא נלאה לצאת ולבא לפני עמו בהיכלי מלכים ושרים ולפני זקני הערים ראשי המועצות, אך לעבודתו של השתדלן בהפנה הזאת שמנו מקום בסוף הפרק הבא.

בין כה וכה וסערה ההוללה במלכות אשכנז להרעיש את כל הארץ על יושביה, כל הממלכה היתה כמרקחה לרגלי מהומות ומהפכות בכל סדרי החברה לרגלי מ ל ח מ ת ה א כ ר י ם (Bauernkrieg) שאחזה או בארבע כנפות הממלכה. בעצם המהפכות האלה הננו רואים גם את ישראל באמצע וקיד מעט והיו נבונים ימים רעים, הרג ואבדן ליהודי אשכנז, כאשר בימי מסעי הצלב (גזירות תתנ״ו

הפריבילגיה „על כל שטח אשכנז" משנת ר״פ, היא מעשה שהיה ולא רק משל או „הבטחה" כדעת אחדים מחוקרי העתים.

והתקל"א), לולא קם להם מושיע ורב בתמונת הרב רבי יוזילמן במסירת נפש שאין למעלה ממנה ויצל בני עמו מכליון חרוץ. המעשים האלה קשורים הם עם המאורעות רבי העלילה גם בההיסטוריה הכללית ואותם נציע בפרק הבא.

פרק רביעי.

מרידת האכרים בגרמניה והיהודים. יוזילמן במחנה המורדים. מתנה תנאים של שלום היהודים עם ראשי הגייסות של המורדים. הארכי־דוכס פירדיננד אחי הקיסר קרלוס מיטיב באלזס ליהודים. מצב הישוב האשכנזי אחרי מרידת האכרים, האצילים־הפרשים והיהודים. גזרת הגרוש באלזס. מסע יוזילמן לפיזל לראות פני הארכי־דוכס. עלילות הדם בבסינג (Bosing) באונגריה. שלשים ושש הנשרפים על קדוש השם בבסינג. גזרת הגרוש על יהודי אונגריה ומורביה ובטול הגזרה ע"י השתדלן יוזילמן.

הדת והחיים, דעת אלהים ודברי המדינות, חירות הדעות ושווי־הערכין בישוב בני האדם ותקון העולם, כל אלה התחומים, אשר בהליכות עולם בדברים שבין בני האדם לבין קונם ובינם לבין עצמם, תחומי מילי דעלמא, ומילי דשמיא, נראה כי הם יונקים זה מזה; בכל תמורה ומהפכה דתית נמצא תמיד רעיון יסודי גם לתמורה מדינית והברתית, עירוב פרשיות של דיני שמים ודיני אדם. הריבות על דבר דעות ואמונות מימי התנועה להתקונים ושנויים בחוק החברה הנוצרית באירופה, רבוי הספרים והמגלות העפות מזה ומזה, דרשות לותיר, קלבין וצבינגלי אבות הריפורמציה ודרשות אדוקי הכהנים הקתולים נגד המופרים הלהיבו הלבבות והרעישו רוחות

כל פנות העם הגרמני מקצהו. יותר מכל פנות העם נרעשו ונפעמו לבבות האומללים שבאומללי החברה האנושית בימים ההם, המה האכרים שהיו אז עבדי עולם לאדוניהם האצילים, הפרישים האבירים אנשי השחץ, היו כל הימים עשוקים ורצוצים בידי הכהנים ואצילי העם האשכנזים, ואין אומר השב. בהמות השדה נחשבו ודמם היה הפקר כדם הצבי והאיל. אדוני הארץ ההיבטים עבדי בהאכרים בפרך, עבדי עולם היו, עבדים לאדמה מבלי תת להם הגיה בקרקע; עזה כמות היתה המשטמה בלב בני עם הארץ אלה להכהנים הקתולים, אשר רבים מהם היו רודפים אחרי התענוגות בני האדם וחמדת בשרים, ומאהבתם את הבצע הטילו על האכרים תרומות גדולות ומתנות כהונה שונות, אשר לא נלאו לדרוש מאת האצילים ותושבי הערים. כמעט שנשמעו דברי ליהיר ודרשותיו ע"ד חירות הדת במדה ידועה, כמעט שקמה ונהיתה הריפורמציה ויהי לקרע שאינו מתאחה עם תורת הנוצרית הקתולית, אשר פתגמה היא: „עדר אחד ורועה אחד", והנה התעוררה תנועת המהפכה גם בסדרי ישובי של עולם ותתגבר תשוקת בני העם אשר בשפל יהלכו לשדד את כל מערכות החברה. אז רעשה כל ארץ אשכנז מקצה במלחמת האכרים אשר ארכה בשנתים ימים (1525/6). המרידה אמנם הקיפה את כל מדינות אשכנז, אך ביתר שאת ועז נגלתה במדינות הדרום ותקבל תכונת משולשת של תנועה דתית ופוליטית וחברתית. קול מחוללי המרד נשמע אז בכל הארץ לאמר: הכה, נכה **נפשות האצילים, הכומרים והיהודים!** בימים ההם ישבו יהודי אשכנז הדרומית מפוזרים ביותר בכפרים ובחצרות מאשר בערים הגדולות, כי בערים הגדולות היו צפויים לגרושות ורדיפות תדירות ונאנחים מתגרת יד האורחים והכהנים. בכל היות מוסרות הדבירה והישוב המדיני רפויות בימות הבינים, הנה לא היתה הרעה גדולה כל כך בעתותי השלום כאשר בשעת הרום, לעת שהיתה הרצועה והארץ מלאה פרץ ומהומה ומלחמת שערים בין מפלגות העם. סכנה גדולה נשקפה אז ליהודי דרום אשכנז, עוד מעט ויגדל הפחד, כי השעית הרעות אשר בימי מסעי הצלב בשנות

התנ"ז והתקל"א מהרגשות ובאות עוד הפעם לכנסת ישראל שבאשכנז.

בראשית שנת 1525 רפ"ה התגודדו האכרים באלזס ויהיו למחנה גדולה מאד כחמשה עשר אלף איש ויחנו „בבית־הכומרין" (Abtei) שלהם אלטדורף (Altdorf) במרחק חצי פרסא מעיר המצער רוסהים עיר מושב רבי יוזילמן. אימה חשכה נפלה אז על כל יושבי המקום והסביבה, כי בחיתו טרף שאפו האכרים דם ורצח ובחמת נקם ענו באכזריות חמה את כל אלה אשר ידם היתה בם: הכהנים, האצילים והאזרחים, לא הפלו גם בין נוצרי ליהודי. לעת צרה ומהומה כזאת מצא השתדלן של היהודים את לבו לחדור אל גוב האריות ומעון נמרים צמאים לדם ויבא בדברים עם ראשי המורדים ונודע לו את אשר זממו לעשות ללכוד את העיר ביום המחרת. אז העיר משנתם את שני ראשי האזרחים ויודיעם את הרעה הנשקפת לעירם, אך האחד מהם רגז ופחד ממורך לב ולא אבה לקום ממשכבו, והשני אמר כי לא ילך למחנה המורדים בלתי אם ילך גם יוזילמן עמו. בין כה וכה סגרו שערי העיר ולעת קצרה הונח להאזרחים משוד המורדים. אך עוד מעט ונוספו עוד גדודי אכרים רבים על המחנה ויאמרו להבקיע אל העיר ואז היה ר' יוזילמן לבדו האחד אשר הציל את העיר בחכמתו, כי בא שנית „לבית־הכומרין" שלהם, ובחכמתו לקח לב ראשי הגייסות ו„נביאיהם". וישנם סופרים המספרים ברוב ענין, כי היו דבריו גם עם „הנביא" הגדול להאכרים טומש מינצר מי שהיה נזיר והמחולל את תנועת האכרים ויוצרה, ויש שיוסיפו לספר נפלאות, כי פגע שם את האיש דיטריך פון קיסטינהולץ, אותו האיש אשר לפני ארבע עשרה שנה הסית שואה על בני הקהלה כיטלברג באלזס וגם על יוזילמן בעלילת דם ואחרי כן שב מתעותו והודה, כי ידי היהודים לא שפכו את הדם ואז היה ר' יוזילמן לעזר להאיש למלט נפשו מחרב המשפט ויברח למדינת שויץ ובהמשך הזמן היה לאחד מראשי גדודי האכרים, הוא הכיר את פודה נפשו וידבר טובות עליו לפני ראשי גייסות העוברים[4], במחיר שמונים דינרי זהב נאותו האכרים לעלות מעל רוסהים וכ

4) ליהמן I עמוד 278, פילכינפלד 110.

יבאו שמה רק אם יתר ערי הממלכה יתנו יד להם להיות עמהם בקשר על הכהנים והמושלים [1]). בפעם הזאת הודו אזרחי רוסהים הנוצרים כי היהודי הציל את עירם בחכמתו ושר העיר הבטיחו לאמר: „אתה וצאצאיך יהנו מפרי הצדקה אשר עשית עמנו לחלצנו מרעתנו״, אך לא הקימו בעלי רוסהים את דברם וישלמו להיהודים ולאליפם יוזילמן רע תחת הטוב שגמל להם, כאשר עוד יראו קוראינו בהמשך הענין.

אולם מלבד זה השיג רבי יוזילמן את כל חפצו להציל מהרג ואבדן את אחיו בני עמו. ראשי גייסות האכרים הכירו עתה, כי היהודים אינם אשמים ברעתם ומצוקתם, כי כמוהם ועוד יותר מהם יסבלו היהודים רדיפות נוראות ואכזריות; בקהלות אחדות שלחו האכרים את ידם ביהודים, אך עוד מעט ועל פי ר׳ יוזילמן היתה שומה מאת ראשי הגייסות ומצביאיהם: הנס איש מטין, ערזמוס גירבר ואחרים לתת ליהודים „תיורים״ (געלייטבריעפע) ולשלוח אגרות לכל ראשי הגדודים במקומות אשר הם נחתים לבלי לגעת לרעה ביהודים. והמאורע הזה יספר ב„מגלת הזכרונות״ בדברים אלה (סימן י״א) לאמר:

„בשנת רפ״ה היתה מהומה בהכפרים שנתקבצו בכל שפח אשכנז ורובב במדינה זו אלזאש ו־ התנשאו לראשים וכוונו לבלענו חיים וכבר התחיל הנגף באיזו מדינות, ובהמלת ה׳ באתי אליהם ב„בית בומרין״ שקורין אלטדורף ושמה דברתי על לבם עם הספר להדיא (לאמר: דברים ברורים) ולראשי גייביתם שהבריזו קול מלין (שלא) להרים יד נגד היהודים, גם נכתבו תיורין(ם) רבים לכל עיר ומדינה, ואף שבסוף חזרו ופגמו דבריהם ונחביהן (צ״ל וכתביהן) מ״מ (מכל מקום) בקול הכרזה זו היתה רווח והצלה ליהודים עד הגיע זמן ועת מגפה שלהם שבא עליהם דוכס מלותרינגן להרוג בהם הרג רב. גם בשאר מדינות נהרגו ונטבעו לאלפים ולרבבות, ברוך ה׳ שהצילני מידם וממחשבתם הרעה וכן יוסיף להצילני אמן״.

כל דברי יוזילמן בהרשימה הזאת מקוימים ומאומתים בספר

---

[1]) ליהמן 108. ובאגרת הנחמה של יוזילמן.

דברי הימים למלכי אשכנז. האכרים המתקוממים נקמו נקמתם מאת הדוכסים, הנשיאים והאבירים בחמה שפוכה, אך עוד באכזריות יותר גדולה ונוראה שבו רגעי ארץ אלה לעשות נקמות בהאכרים האומללים: רובם המיתו במיתות משונות והנשארים נענשו ביסורים קשים ובענויים נוראים: נקרו עיניהם, התכו לשונם, הסירו אף, חתכו אזנים, קטעו רגליהם ושברו עצמותיהם, ומספר הנהרגים המוכים והנענים והנשברים עלה לרבבות. להרצח נלוה שוד וכל בני מרום הארץ, הכהנים והאצילים, נשיאי הקתולים ודוכסי הפרוטיסטנטים שלחו בבזה ידיהם. לותיר ומילנכטון, שני עמודי הריפורמציה, המצביאים צבא, הנלחמים בעד טהרת הדת על פי תורת בריה החדשה נגד התורה הקתולית הרומאית, הם היו ראשי המדברים והמעוררים את האצילים לכלות המתם בהאכרים. את המלחמה הזאת קראו בשם מלחמת ישראל בעמלק ובגבורות עפות שהוציאו דרשו מאת הדוכסים והשרים לבלי השאר שריד ופליט בהמתקוממים, כל מדינות אשכנז הדרומית היו לשדה קטל, ושוד ושבר בכל גבולותיה מסביב.

לשונאי ישראל באֶלזס נמצא אז פתחון פה להדש את הקטרוגיא על היהודים היושבים שם בהכפרים הקטנית וכי בעיר הבירה שטרסבורג לא ישבו עוד יהודים משנת קיט לאלף הששי מימי המגפה השחורה). בימים ההם נחשבה אֶלזס לארץ אחוזתה של משפחת הקיסרים לבית הבסבורג (בית אוסטריה), הקיסר קרלוס החמישי עשה אז מלחמה באיטליה, לראשונה נגד פרנץ מלך צרפת ואחרי כן צר על רומא וירם יד באבי האמונה הקתולית האפיפיור קלימנטי השביעי. את הנהגת המלוכה באשכנז עזב בידי שבעת הדוכסים בוחרי הקיסר (קורפירשטען), ואוסטריה עם ארץ אחוזתו אֶלזס מסר בידי אחיו הצעיר פירדיננד, שהיה אז עוד רק ארכידוכס, ויהי פירדיננד אז מושל עוצר באֶלזס ועוד בבמה מחוזות בדרום אשכנז. אך גם הוא לא נמצא אז בארצות ממשלתו אלה, כי אם נסע למסעיו במדינות אוסטריה ומשם שלח פקודתו לאצילי דרום אשכנז ואבירה לעשות שפטים בהמתקוממים. מטבעו היה פירדיננד בעל מזג טוב, נוח לבריות ונוטה כלפי

הכד; אך הנה היה בן בתו של פירדיננד הקתולי בספרד והורתו והרתו היתה על אדמת אספמיה. הוא היה קתולי קנאי נלהב בעניני הדת ונוקם ונוטר שנאה לכל אלה אשר מצאו לבם להרים יד נגד ממשלת הכהונה והמלכות או גם נגד ממשלת האבירים העריצים. בין מלאכי משחית אשר הרבו לשפוך דם מבלי לשום פדות בין נקי ואי נקי היה האביר פרידריך פון פריבטר דוזן המצודה הולפלדין באֶלזס התחתונה והוא נשלח אל מושל הארץ הארכידוכס פירדיננד למקום מושבו או בצאתו למסעיו לבא למדינת טירול. בימים ההם, אחרי מרידת האכרים, דכתה כל אשכנזות הדרומית לארץ שוממה מרעת יושבי בה, שבת כל מסחר וקנין וכל עבדה והשוכת יד, להאצילים היו דרוש כסף רב לבונן הריסותה ולחזק מעמדם. בזת האכרים ושללם עוד לא הספיקו למלא תאות לב האצילים השואפים לבצע מעשקות. להם היו דרוש או כסף מוזמן וזה לא נמצא אז רק בידי היהודים. אצילי אשכנז ירוזנים השיגו הלואות, ובמובן, בריבית גבוהה ובהגיע ימי התשלום היתה צעקתם רבה על היהודים נושבי נשך. וכבר הזכרנו, כי נמצאו אנשים אשר העלילו על היהודים כי ידם היתה עם האכרים המתקוממים. דברי המשטין הזה עשו והצליחו להעלות אף הארכידוכס על היהודים, לא הועילו הדברים הטובים אשר דבר על היהודים שר גנזי המלכות (בלשונו של ר׳ יוזילמן: הגזבר) יוהן הופמן, שהיה אחרי כן ליושב ראשונה במלכות אשכנז. האביר פריבטיר שב לאֶלזס ובידו כתב הדת כתוב וחתום מאת הארכידוכס פירדיננד המושל באֶלזס מטעם אחיו הקיסר לגרש את כל היהודים ממדינת אֶלזס בימי חדש נובימבר 1527. השמועה הזאת הרידה את כל היהודים יושבי המדינה. רבי יוזילמן מהר לבא לעיר הגינו (Hagenau) עיר הראשה באֶלזס התחתונה וביע מהאתי לשר המדינה, כי מצא את לבו לפרסם ברבים כתב פקודה כזו, שאין הקיסר התום תהתיו ועל כן אין זה כי תוקף הברימלכות, לראות את פני הקיסר קרלוס לא יכול עוד, כי נמצא אז הקיסר באספמיה, והעת היתה דחוקה מאד ועוד מעט וימי הגרוש באים. ובעת ההיא עוד לא ידע יוזילמן את הארכידוכס פנים אל פנים. אולם בשביל זה היה

ר׳ יוזילמן משתוקק להתיצב לפני המושל הזה, כי צפה וראה כבר, שהדוכס הזה עתיד להיות קיסר אשכנז אחרי אחיו קרלוס או כי על פי חק ירושת המלוכה המשפט לבן הקיסר לשבת על כסא אביו.

ר׳ יוזילמן יצא לדרכו הרחוקה לבקש את הדוכס על דרכו ולהתיצב לפניו, הדרכים היו אז בחזקת סכנה, כי רבים מהאבירים שנפוצו לכל רוח שבו והתגודדו ויהיו ללהקות שודדים, אשר נתנו חתיתם על עוברי דרכים. בדרכו קרהו אסון, כי הסוס שרכב נכשל באחד מנקיקי הסלעים על הרי־אלף ויפול מות. וילך יוזילמן רגלי ואמתחתו הכבדה עמוסה על שכמו, וילך מעיר לעיר ולא סר לבית איש גם ללון הלילה ואחרי רוב התלאות ופגעים רעים בא לעיר ברוק אשר במדינת שטיארמארק, ששם חנה אחי הקיסר הדוכס פירדיננד עם בני לויתו. בהספור הזה: איך נתקבל יוזילמן מהדוכס והדברים שנדברו ביניהם נמצא גם כן אמת ומשל משתמשים בערבוביא. ואולם ברורים הדברים, כי הצליח יוזילמן להוכיח להדוכס, כי לא היו היהודים בקושרים עם האבירים אשר התקוממו על האצילים והכהנים, ואם גם קנו מהם בכסף מלא את החפצים וכלי היקר אשר מצאו בבזת טירות הרוזנים, הנה היו אנוסים לעשות כן, כי לולא קנו מהם הכלים בכסף היו האבירים נכונים גם לרצחם נפש. גם הפעם הצליח ר׳ יוזילמן לבטל את גזרת הגרוש; הארכידוכס כתב והתם כתב הדת לקיים את הפריוויליגיות הנתונות ליהודי אלזס מטעם הקיסרים הקודמים ויבטל את כתב הגרוש. בשוב ר׳ יוזילמן לארצו, לא אבו שרי המדינה באלזס התחתונה למלא אחרי פקודת הארכי־דיכס מושל הארץ, ויאמרו לגרש את היהודים למרות דבר המושל, כאשר כן עשו בעלי ריגנשבורג וקולמר. אך מחשבתם הופרה, כי לדברי ר׳ יוזילמן, הויה יד ה׳ בבעלי השררה אשר בהגינוי, אחדים מהם מתו בענין רע ויתרם לקחו מוסר ולא הוסיפו להפריע שלום היהודים. גם בהמאורע הזה מצאה ההגדה מקום להתגדר בו והספר ברוב ענין את האחריה הרעה אשר מצאה את הפרש האביר פרידריך פריבמר אשר במצודת הגבפילדן. אך לענינו

כי בכל מקום שבא היה עליו לבקש ולמצוא לו מהלכים בבתי השרים והנסיכים, דבר שאי אפשר בלי תשורות ומתנות להמשרתים ורואי פני הגדולים האלה, נדע להעריך את בר לבבו וטהר רוחו בעסקי הצבור ונשאל בַּמֶה היה מתפרנס ומוצא מחיה לביתו, נראה הדבר, כי אשתו היתה העסקנית והדואגת לצרכי כלכלת ביתו והוא היה מיחד לבו רק לתעודתו שמסר נפשו עליה להשתדל בעד בני עמו בכל מקום שהם לרוחָתם להשועתם.

בשנת רפ"ט (1529) הננו רואים את השתדלן שלנו עסוק בהצלת נפש היהודים מעל לגבולות אשכנז (באונגריה) וחבר ספר סנגוריא. או כדבריו „קונטרס" התנצלות להוכיח שקרותה של עלילת הדם. וזה הדבר ביום י"ג סיון רפ"ט (21 מאי 1529) בקרבת פרסבורג נתפשו שלשים וששה איש לעלילת דם[1]). המעלילה היתה אשה נוצרית ששכבה על ילדה והחנקהו. מקרושי בָסינג נודעו לנו בשמותיהם רק עשרה אנשים וכנראה היו עשרים וששה הנשארים נשים נערים ונערות יותר מעשר שנים ורושמי ההזכרות לא חשבו לנחוץ להשאיר גם שמותיהם לזכר עולם. את הילדים הפחותים מעשר שנים אספו לבתי מקלט הנזירים והביאום בברית דת הקתולית. המאורע הנורא הזה שאירע בארצות ממשלה בית

[1]) קרקוער (Revue XVI p. 98) ואחריו פילכינפלד (עמוד 115) מחליטים, כי אירע המאורע הנורא הזה לסבת הלול לחם הקדש, בסתירה לדברי צונץ (ויגאגאלע פאעזיע 55), האומר כי קדושי באסינגען הומתו במיתת שרפה בעטיה של עלילת הדם. דברי שנים הראשונים תמוהים מאד, יוזילמן יאמר מפורש: „על דבר עלילת שקר ממזר", וכבר הוכחתי בספר „דברי ימי ישראל" כי בפנקסות הישנים נרשמים מאורעות העלילה בחלול לחם הקדש בר"ת: ע"ש (עלילת שקר) או „גזרה ע"ד לחם מגואל". ועלילת הדם נקראת אצל בעלי הזכרונות בר"ת ע"מ (עלילת ממזר). הוכחה ברורה, כי כן הדבר הם דברי יוזילמן, כי „בקנטרסו להתנצל" אסף כל דברים ישנים מאפיפיורים וקיסרים וכו'. ונודע הדבר, כי מימות' האפיפיור אינוקינטו הרביעי הרבו האפיפיורים והמלכים לפרסם כהבים בגלוי דעתם לבטול עלילת הדם מה שלא עשו כן לבטול עלילת הלול לחם הקדש. בנטיה מכל חוקי העתים הנזכרים קובע לידמן מקום המאורע בוירטמברג, דבר המוכחש מכמה פנים כמבואר בספרו של לודביג גיגר ציטשריפט וכו חלק ד' 197, צונץ מודיע מספר הנאספים לשלשים איש ולא ל"ו.

הכסבורג, אשר מעל למדינות אשכנז עורר לב רבני ישראל לבקש מאת השתדלן רבי יוזילמן מרוסהים לצאת במלאכותם לחצר הקיסר קרלוס ומשנהו במלכות אשכנז, מיהרן ואונגריה וביהם אחיו הארכי־דוכס פירדינגד הראשון. הרבנים נאספו אז לעיר גינצבורג אשר במדינת שבבין במלכות ביערן ושם ערך רבי יוסף את „קונטרס ההתנצלות שלו. המה עושים הנה והנה והבשורה הרעה הגיעה, כי כבר נשרפו חיים שלשים ושש הנפשות והילדים הובאו בברית הדת הקתולית. אז נשלח „קונטרס ההתנצלות" לידי הקיסר ואחיו המולך באונגריה והנתפשים הנשארים, והם „כל יהודי מדינת מיהרן", יצאו לחפשי כאשר יספר לנו השתדלן במגלתו לאמר:

„בשנת רפ"ט נתפשו קדושי ביזיננין ל"ו נפשות, יהודים, אנשים ונשים, נערים ונערות דורשי השם על דבר עלילת שקר ממזר ונשרפו י"ג סיון שנה רפ"ט. ובסבה זו נתפשו כל אותם היהודים במדינת מיהרן. ועל פי רבותינו ולמי' השבה (?!) הוצרכתי להביא כל קיומים ישנים לאפיפיורים וקיסרים עד עיר גינצבורק, שמה העתקתי בצדוף דברי ההנצלות תוך קונטרס ושלחתי לידי המלך ומשרתיו ונודע להם צדקתנו ויאמר לאסורים צאו ובעזה"י הנשארים מן המהפכה נקרא להם דרור לפטרם והש"י יזכנו בזכות אותם קדושי עליון אשר השלימו נפשם למיתה על קדוש השם".

מדברי רבי יוסף: „ונודע להם צדקתנו ויאמרו לאסורים צאו", נראה כי מתוך „קונטרס ההתנצלות" נוכחו הקיסר ואחיו הארכי־דוכס ישר, כי חפים היהודים מעלילת הדם. חבל כי ספר הסנגוריא הזה, כספרי סנגוריא האחרים שחבר ר' יוסף כאשר נספר להלן שנאבדו מתוך הקהל; כי מלבד שאין ספק אשר בהספרים האלה היינו יכולים למצוא אוצר יקר לחקר העתים לבני עמנו, הנה גם היום אחרי ארבע מאות שנה עוד דרושים לנו חבורי סנגוריא כאלה גם בזמן הזה, בהיות עם ישראל צפוי גם היום לפורעניות בעטיה של העלילה המתועבה הזאת. עד כה ועד כה ושנת ר"ץ הגיעה. היא השנה שבה הגדיל השתדלן לעשות טובה לעמו

פרץ ולהשיב אחרית „המאמינים" ליושנה. בכל השנים האלה היה הקיסר טבוע בעמק המלחמה שהיתה לו עם מלך צרפת פ ר נ ץ והאפיפיור אינקינטו השביעי ומושלי איטליה, וכמעט שעוד לא ידע ולא הכיר עוד לא את העם ולא את הארץ שנקרא למשול בה ממשל רב. בשנה ההיא שב הקיסר לאשכנז ויקרא את הדוכסים וההגמונים ומאות המושלים הקטנים אשר באשכנז להועד ל„יום־המלכות" (רייכסטאג) בעיר אוגסבורג למצוא עצה לשלום הדת ושלום המלכות, לבלי הקרע לקרעים שאינם מתאחים. בימי האביב לשנת 1530 קרא הקיסר קרלוס ואחיו ובני משפחתו, ההגמונים והדוכסים בוחרי הקיסר ומושלים ורוזנים, קתולים ופרוטיסטנטים, כהנים גדולים וחשמנים לבא לאוגסבורג, וגם לותיר וחבריו ראשי סיעתו באו בלוית הדוכס מזכסין ויתר המושלים הפרו־טיסטנטים, כלם גם הם נועדו נוסדו לעיר אוגסבורג. כל מלך, נסיך ודוכס בא עם מחנה כבד, החיל אשר ברגליו, וגם המלומדים והחכמים אשר בסבו.

ולועד הממלכה הזה בא גם השתדלן שכבר נודע אז בשמו למוכתר בגמוסו ונשיאותו: „יוזלמן הפרנס והמנהיג להיהודים במלכות אשכנז הרומאית". ידע רבי יוסף מרוסהים, כי אם יועדו מושלי אשכנז, נשיאיה וכהניה ידברו ביהודים, ישפטו את מעשיהם ורבים מהם יחשבו מחשבות רעות על שארית היהודים בממלכה לגרשם ממקומות מושבותיהם. בימים ההם הגיעה מלכות תוגרמה לעצם התקפה וגבורתה, השולטן סוליכן כבש את אונגריה וגם הקריב עם חילו העצום לחומת וינא קרית מלך אוסטריא. עמי הנוצרים ומלכיהם ידעו בלבם, כי חטא חטאו לעם עולם, עם היהודים, אשר מהם קבלו את תורתם ודתם, הם גם ראו כי תוגרמה קבלה אז את הנודדים הנרדפים והנדפים ממדינה למדינה ותתן להם לשבת בכל רחבי הממלכה באין מכלים דבר וכי לב המלכות ועם תוגרמה טוב על היהודים; ידעו כל זאת הקתולים והפרוטיסטנ־טים ויפיצו שמועות שקר בעם ובמערכות הממשלה לאמר: היהודים קשרו קשר לתת יד לאויבי עמי הנוצרים בעלי דת מחמד להסגיר בידיהם את הממשלות והעמים הנוצרים, כהני שתי הדתות הקתולית והלותירית הבטיחו לבני מרעיהם, בי גם לב הקיסר רע

על היהודים באשכנז ויאמר לגרשם, ובא האות כי אמנם כן הדבר, כאשר היה דבר קרלוס אל האפיפיור הסבלן בעניני דת ואמונה איניקונטו השביעי, כי יעשה רצון מלך פורטוגל ויתן לו הסכמתו להקים בית דין האינקביזיציה בארצו ליסר בשפטים רעים, אשר לאנסם הביאו אותם בברית הדה הקתולית והנם שומרים את תורת היהדות בסתר אהלם. הנה כן עלתה במחשבתם של שונאי ישראל באשכנז בעלי שתי הדתות הנוצריות להשתמש במקרה של ועד־הממלכה הגדול באוגסבורג להשיג פקודה מאת הקיסר קרלוס לגרש כלה את היהודים מכל מדינות אשכנז. ועילה מצאו, כי שונאים הם להממשלה הנוצרית אשר בקרבה ישבו, ודבר לאם להם עם מלכות התוגר שונא אירופה הנוצרית.

ויוסף ידע, עוד בהמצאו במחבי הקיסר ואחיו המלך פירדינגד בעיר אינשבורק אשר במדינה טירול, את מחשבת שונאי ישראל שהתעתדו לקבל פני הקיסר בועד הממלכה באוגסבורג, וישם לבו להקדים ולהפר עצתם ולקלקל מחשבתם. באינשברוק הרצה יוזילמן מפה לאזן דברי „קונטרס ההתנצלות" נגד העלילה החדשה הזאת והתנצלותו נתקבלה ברצון ונשתתקו המעלילים באשכנז, רק כעשר שנים אחרי כן חזרה ונעורה העלילה הזאת בשנת ש' בפולין וליטא ותהי לרועץ לקהלות ישראל אשר שם בימי שנים אחדות עדי נוכח המלך זיגיסמונד הזקן, כי אנשי עצתו סבבוהו בכחש [1]. ואלה דברי רבי יוסף השהדלן על המאורע הזה (מגלת הזכרונות סימן י"ד).

„בשנת ר"ץ לפ"ק יצא קול גדול וחזק מכל האומות הנה היודים דילטורין מהם להתוגר עד הגיעו דברי עלילות דברים בזה באזני הקיסר (קרלוס החמישי) והמלך (פירדינגד הראשון) יר"ה והפקירו בנו (!) שלא להת לנו דריסת (הרגל) בכמה ארצות. על פי הסכמת הקהלות תקנתי וסדרתי קונטרס התנצלותנו, וביותר בסיעתא דשמיא בעיר אישפרוק,

[1]) עיין „דברי ימי ישראל" חלק ד' עמוד 320—322 והמאמר הגדול של דובנוב בה„ואסחוד" לשנת 1899.

(אינשברוק) לפני שני המלכים קרלוס ופירדינגד אחיו. ויוסף מצא חן שנתקבלו דברי ההנצלותנו ברצון טוב וקימו כל קימינו כמאז וכו׳״.

יותר מהעלילה הזאת (קשר היהודים עם שולטן תוגרמה נגד מלכי הנוצרים) הרעישו לב השתדלן האשמות האחרות שהאשימו מושלי אשכנז וכהניה את היהודים, אשמות שהיתה בהן מקצת אמת, והיא—ההלואה ברבית. כבר נדע, כי באשכנז בימים ההם במעט שלא היה ליהודים כל עסק ומשלח יד אחר מלבד ההלואה ברבית. הכנסיה הקתולית אוסרת בהחלט את ההלואה בנשך ובמרבית. אמנם כן האזהרה הזאת לא נשמרה אז ועוד יותר אינם נזהרים בה הקתולים בזמן הזה. אך אז בקשו ומצאו היתרים שונים בזה שמסרו כספיהם ליהודים לעשות בהם עסקי הלואה ברבית גבוהה. מצד אחר לא היה אז לכל יהודי מלכיות אשכנז משלח יד אחר מלבד המסחר בבגדים ישנים או באבנים טובות וההלואה ברבית על משכנות. יהודים בעלי מלאכות לא נמצאו רק חַיָטים וסנדלרים עושי מלאכה בעד אחיהם היהודים ולא בשביל הנוצרים, על זה פקחו עיניהם חברות בעלי המלאכות אשר להנוצרים. אין מעניני המחברת הזאת לבאר את הסבות שהיו מונחות בטבע החברה והגאיה בימים ההם שהביאו את יהודי אשכנז לידי כך, כי יִחדו עניניהם ועסקיהם להלואה ברבית[4]), אבל מכיון שעל פי הנהגת הנוצרים וביחוד הכהנים הגדולים עם הקטנים עם היהודים, היו היהודים היחידים העושים עסקי ממונות, הנה אי אפשר היה לבטל את הרבית בלי הפסד מרובה לחיי החברה בבחינת הכלכלה המדינית ומבלי להרוס מעמד רבים מהנוצרים והיהודים.

תכלית ועד־המלכות באוגסבורג היתה לבקש דרך השלום והפשרה בין אמוני התורה הקתולית ובין הנוטים אחרי תורת לותיר וקלבין. בעיר הזאת סדרו בעלי ברית לותיר, וביחוד המלומד הגדול שביניהם מילנכטהון, את למודיהם וגם את טענותיהם

---

[4]) הענין הזה מבואר ברחבה בספרו של הד״ר גידמן Geschichte der Erziehung חלק שלישי פרק ה׳ ובהרגום העברי של הספר הזה בשם „התורה והחיים״ להר״ר א״ש פרידברג חלק ג׳ ע׳ 153—155.

חשונות על דרכי החברה בבחינת הדת והחיים על פי התורה הנוצרית. ובסימן ד׳ למגלת ספר שערכו הפרוטיסטנטים למושלי אשכנז להעלות על שלחן הועד נמצאו הדברים האלה: הרבית שלוקחים היהודים כ־־זוקת ומתגדלת בעזר וסיוע הכהונה הקתולית, באופן כזה שגם הממשלה הראשית בערכאותיה ובתי דיניה לא תוכל עוד להסיר את הקלקלה; ביען כי הנוצרים הלוים נשבעים בעצמם שאינם משלמים כל הרבית בעד הכספים שלקחו בהלואה, בעוד אשר הכל יודעים, כי היהודי לא יתן מעותיו בהלואה בלי נשך ומרבית. ויש שהנוצרים מוכרחים גם להשבע על שקר לאמר, כי היהודים לא לקחו מהם כל רבית, וידי הכהנים הגדולים וההגמונים בזה במעל עם היהודים.

כה היה מצב הדברים בימי האביב לשנת ר״ץ אחרי ששב רבי יוזילמן לעיר מכורתו רוסהים שמח וטוב לב על כי הצליח להוציא מלב הקיסר ואחיו פירדינגד שהתעתד למלוך באשכנז את החשד על היהודים, כי חושבים הם מחשבות מרד ומעל לתת יד לתוגרמה. כמעט ששב רבי יוסף לביתו ומדינתו אֶלזס והנה עלתה שועת בני עמו המתגורדים בסביבות העיר קולמר. בעיר הזאת מהערים הנכבדות באֶלזס העליונה ישבו היהודים מימי שנות מאות רבות. בשנת ר״ז נאות הקיסר מקסימיליאן לבקשת ראשי העיר וחברות בעלי המלאכה לתת להם יפוי לגרש את היהודים מקרבם. אך אורחי העיר היו קשורים תמיד עם היהודים בעניני מסחר ותשומת יד והיהודים שבו כפעם בפעם לשבת בה. בשוב ר׳ יוסף השתדלן לביתו בשנת ר״ץ באו אליו צירי היהודים לבקשו, כי יבקש רחמים בעדם מהקיסר קרלוס, באשר כי שבו יועצי העיר לרדפם ולהציקם. וכה בא רבי יוסף בימי הקיץ לאוגסבורג לעת אספת ועד־המלכות, ואז חשב המחשבה הגדולה להוציא לפעלו הדבר שהשתדל בו לפני עשר שנים—הת קיומים (פריבילגיוה) כללית לכל יסודי אשכנז מטעם הקיסר ונשיאי אשכנז ראשי המלכיות השונות במקום הזה במעמד וברשות כל המלכים, הכהנים הגדולים, הרוזנים והנסיכים.

והדבר הגדול הזה השיג רבי יוסף מרוסהים לא על נקלה, כי אז הקים הזבן שנית את הרעה על היהודים סביתם, באשר

של המוסר הזה; ויש ידים להשערה, כי התיצב המוסר בעצמו לפני הקיסר. אין פלא איפוא, כי כאשר בא השתדלן יוזילמן להקיסר לבקשהו עיד הפריביליגיה להיהודים המתגוררים בקולמר והסביבה ענהו בחרון אף, כי קודם כל עליו, על ר״י יוזילמן להשיב על טענת המוסר [1]) בפקודת הקיסר נתמנו שני מביני דבר: השר שהיה אחרי כן סגן־המזכיר מתיס הילד והדוקטור בְּרַנט לשמוע הוכוח שבין המוסר מרגריטה ובין השתדלן יוזילמן ולהכריע בינידם. הוכוח היה באוגסבורג ביום 15 יולי 1530. בכתב הפלסתר של המוסר חזרה ותשנית העלילה, כי היהודים מחזקים ידי שולטן התוגרים וממיטים שואה על אומות הנוצרים. מדברי ר׳ יוזילמן, בספר „המקנה״ בכ״י, יש לשער כי היה הוִכּוּחַ במעמד הקיסר ונסיכי אשכנז [2]). אחרית דבר היתה, כי נצח השתדלן היהודי את המוסר המשטין וישם לאל כל עלילותיו, ועד־הוכוח שהושיב הקיסר קרלוס חוה דעתו, כי דברי מחברת הנאצה בטלים ומבוטלים בכח ההוכחות שהביא יוזלמן וסכנה גדולה היא לשלום המלכות הפצת מחברת כזו בין העם. המוסר מרגריטה הושם אז במאסר והוכרח להשבע, כי לא יוסיף עוד לבא לעיר אוגסבורג. כל זה יספר לנו ר׳ יוסף השתדלן בעצמו במקום אחר [3]) ולא במגלת זכרונותיו וכה יאמר: המוסר הזה, אחרי קבלו נזיפה כזאת מטעם הקיסר ויועציו התחבר אל לותיר וראשי הרי־

[1]) הדברים מפורשים בספר „המקנה״ (כ״י אוקספורד דף 63 עמוד ב בקיצור אצל ניבואיר וביתר אריכות בספר העתי Letterbode לשנת 1880/1. ומשם נראה כי היה הוכוח על פי דבר מלכות. ואלה דברי יוזילמן: ...„ואוהו האיש האחד (או האחר) שציער כל בני הגולה בדפוס, העתיק ותקן ספרי מינות להוציא עלילות דברים בשלשה דברים לאמר להם: היהודים מקללים האומות, מזלזלים משיחנו ב„עלינו לשבח״ ומלים את הגרים, עד שבחמה שפוכה שלח הקיסר כי (צ״ל בי) להשיבו תשובה בלי שְׁהִיָּה. והמקום ב״ה... נתן לי לשון למודים באותה שעה״ ר״ח אב שנת ר״ץ.

[2]) יוצא ברור מאגרת (או ספר) הנחמה שכתב השתדלן בעברית ונעתק לאשכנזי יענת (דף כ״ג) ונמצא בארכיב העיר שטרסבורג ונתרגם אותו הכתב שנית לעברית בסוף הספר בנוספות.

[3]) בספר, המקנה״ בוף הנ״ל ובהמשך להקודם.

פורמציה, עד נחרץ דינו של המין ההוא לכונסו לקיפה (לכיפה בית אסורים) לעונש מטעם בית דין (סנהדרין פ"ח במשנה דף פ"א ע"ב) בעד נפשו והוצרך לקבל בשבועה לצאת מכדורי (ז) אשכנז הלך אל הלומר והיה כצנינים (לצנינים) בצדנו". יוזילמן מעיד על דבריו את יועצי העיר אונסבורג. ובכן המעשים האלה מקוימים לדברי אמת בההיסטוריה, ולותיר נעזר במומרים יהודים גם מלבד מרגריטה בכתבו את מחברותיו המלאים נאצה על היהודים. עוד נמצאו אז בימי הקהל באוגסבורג קהולים שהעלילו על היהודים, כי מסירים הם את לב אמוני הקהילים מעל תורתם ומסיתים אותם לקבל התורה של לותיר. גם את האשמה הזאת הסיר יוזילמן מעל אחיו בעמדו לפני הארכי־בישוף משטרסבורג ויוציא כאור משפטים.

לא עברו ימים מועטים ור' יוסף יוזילמן נקרא לבא אל הקיסר, שם נהקבל במאור פני הוד מלכותו וכל נשיאי אשכנז ונסיכיה אשר במסבו ונמסרה לו הפריבילגיה הכללית לכל היהודים יושבי ממלכת אשכנז כתבנית הפריבילגיה שנתנה ליהודים מאת הקיסר זיגיסמונד בימי מלכותו לפני התקסרותו ברומא (בשנת 1433). והפריבילגיה הזאת אשר היתה לעינים לקרלוס החמישי ויקימה תכיל בקרבה עשרה סעיפים. ומבלתי יכלת להביאה ככתבה וכלשונה במקום הזה [1]) הננו לפרוט את הסעיפים בקצור: א) החובה על כל הלוים כסף מהיהודים לשלם החוב לזמן הקצוב והמלוים על משכנות אם עברה שנה ולא נפדו המשכנות הרשות ליהודי למכרם ולעשות בהחפצים כרצונו; ב) הממשלות במלכיות אשכנז מגינות על חיי היהודים ועל רכושם. כל הדרכים פתוחים לפניהם לנסוע כאשר יחפצו ובכלל יזכו בהזכיות והחירות במדה שוה להנוצרים; ג) מלבד המסים והארנוניות שמטעם הקיסרים והמלכים אין לשים עליהם מיני מסים חדשים;

[1]) זמן הפריבילגיה הזאת הנתונה ליהודי אשכנז מאת הקיסר זיגמונד לא נתברר עוד. ולפי בהה"ע ל. גיגר (חלק ג' ע' 166 כגביל הזמן בדיוק: 12 פיברואר 1418. על זה ישיג פילכינפלד. אצל ליהמן נרשם הזמן שנת 1416. בכל אופן היה המעשה לפני שנת 1433, יען כי נקרא שם זיגמונד רק בשם „מלך" ולא קיסר, וכנודע התקסר ברומא בשנת 1433.

ד) אסור להכריח את היהודים בשום אונס וכפיה לקבל הדת הנוצרית; ה) היהודים סרים למשמעת בית המלוכה והם עבדי בית המלוכה ועל כן אי אפשר לשעבדם ולהתעמר בהם, רק לתת להם לנסוע כחפצם מעיר לעיר באין כל מפריע ומכלים דבר; י) מי שיש לו טענות על היהודים לא יקריב אותם לדין בית משפט המדינה וגם לא לועדי המדינות, כי אם לבתי דינים הקבועים, בהידינים של חול ולא של כהנים; ז) היהודי הנשבע, ישבע בנקיטת חפץ חמשה חומשי תורה ויאמר רק: „כה יעזרני השם בשם הבריה אשר כרת עם ישראל עמו על הר סיני"; ח) להעיד נגד היהודים יוכלו רק יהודים או נוצרים שאינם חשודים להיות אויבי היהודים בגלוי; ט) הקיסר או המלך לא יתרצה בשום אופן למכור את היהודים ולהוציאם מרשותו לרשות אחרים.

זה הוא תוכן הפריבילגיה מטעם הקיסר זיגיסמונד שנתנה ליהודי אשכנז לפני מאה שנה וחזרה ונתחדשה ונתיסרה בדבר מלכות הקיסר קרלוס החמישי ביום 12 אוגוסט 1530 בהשתדלות רבי יוסף איש רוסהים.

בחתימת הפריבילגיה הזאת נאמר: „כל זה למען יוכלו הם (היהודים) לשבת במנוחה בהממלכה ולהשקע בה. העוברים על דברי הפריבילגה הזאת יענשו בקנס עשרים מרקאות זהב לשלם לבית המלכות". (...Damit sie hierfuro im heiligen Reiche ruviger sitzen wohnen und verbleiben... die zuwider handeln sollen werden sollen strafgeld an die Kaiserliche Kammer zahlen 20 Mark in gold). דרוש עוד להעיר, כי עיקר הסבה לבוא אז רבי יוסף השתדלן לאוגסבורג היתה הקובלנא של בעלי העיר קולמר והסביבה על היהודים הנושכים נשך ומרביה יותר מכדי הקצבה, וכמעט שהתיצבו לפני הקיסר ביום 29 יולי השינו פריבילגיה לבלי תת להיהודים לשבת באֶלזס, אז מהר לבא אחריהם רבי יוסף ובמשך ימים מספר עלה בידו לסתום פי המשטינים, לשים לאל את הקטגוריא של המוסר מרגריטה ולקבל הפריבילגיה לטובת היהודים, לראשונה ליהודי אֶלזס ואחרי כן היתה לפריבילגיה כללית להיהודים אשר בכל ממלכת אשכנז.

* * *

עתה הגענו לאותו הרגע בחיי „השתדלן הגדול" שבו נראהו בכל גדל נפשו ורותו הכביר, אשר כמוהו לא נראה בשתדלני ישראל לפניו וכמוהו לא היה עוד אחריו עד ימי דורנו. גם טובי השתדלנים אשר לפניו היו תמיד עומדים במערכות הממשלות כמליצי יושר בעד עמם, אמנם כל כחם היה בתקיפותם במסבי המלכים והשרים, אך מעולם לא מצאנו אותם לנכבדים בקרב אחיהם במדה כזאת שיוכלו לשים לב לתקון המדות ולהטבה המוסרית בחיי העם פנימה. לפעמים לא קרובות נעשו תקונים נחוצים להציל את בני העם מהחמורה שבעברות, מחטא חלול השם, ע"י אספת רבנים ופרנסים, אך לא נודע לנו אף שם שתדלן אחד מהתקיפים שבחצרות המלכים והשרים, כי יהיו בעצמם המעוררים והעומדים בפרץ בדרכי החיים וכי העם יהיה נשמע לדבריהם ותקנותיהם. וכחו זה הראה לנו רבי יוסף יוזילמן באותם הימים, אחרי שהשיג את הפריבילגיה הכללית לטובת היהודים שבכל מלכיות אשכנז.

ידע רבי יוסף לואנץ איש רוסהים, כי גם דברי מלך אדיר ומעמיד ארצות במשפט כהקיסר קרלוס החמישי לא יצלח להסיר הרעה מעל פני היהודים בהמלכיות הקטנות עם הגדולות שבאשכנז, כל עוד לא תוסר סבת הרעה לפי השקפת מושלי הנוצרים בימים ההם, השקפה מועטת בעיקרה לאמר: היהודים שנואים לבני העם והאצילים מפני משלח ידם ופרנסתם הבזויה: פרנסת ההלואה על משכנות ברבית גבוה. המושלים ההם לא הבינו וגם לא אבו להבין, כי מהם יצאה הרעה, וכי הם פרשו רשת לרגלי היהודים וישובו דרכם בסירים סבוכים, באשר לא נתנו להם לעסוק במסחר ובמלאכות יד ומלאכת מחשבת וכל השומת יד. אולם כזאת לא יוכל קורא הדורות לדרוש מבעלי העז והמשרה המדינית בימי הבינים, גם בימינו הננו רואים את המעשים בכל יום, כי בפמליות של מעלה משימים אשם נפש העם הישראלי על עונות ופשעים אשר יעשו, לא מחפץ בני העם.

הזה ורצונו, כי אם מעקת החקים וההורות השוררים במלכיות רבות, אשר תבריח את היהודי להביא לחם לביתו בצאתו משורת הדין בתחבולות שונות והדברים עתיקים.

בימי הקהל באונסבורג היתה הקטגוריא על ישראל רבה מאד. מזכסן ועד פפלץ ומאלזס עד ברנדינבורג (פרוסיה) רבו הקובלים על היהודים בדבר ההלואה ברבית ועוד טענות רבות בדבר הנהגת היהודים בדברים שבינם לבין האשכנזים הנוצרים אשר בקרבם ישבו, הקובלים היו ביחוד האזרחים ראשי חברות בעלי המלאכות והכהנים והפרוטיסטנטים הראו לראשונה בפעם הזאת, כי בקנאת הדת וצרות עין של פרנסה מצוינים הם עוד יותר מאדוקי הקתולים. כל זאת ראה ר׳ יוסף איש רוסהים והכיר כי גם היהודים מחויבים לתת ערובה מצדם, כי לא יתנו עוד יד ומקום לבעל דין לחלוק, כי ימנעו עצמם מרבית ואונאה ומכל דבר פשע הגורם לחלול השם של כל ישראל, וכי מהיום לא יחטאו אחדים ועל כל העדה יצא הקצף. כנראה נתנה לו הפריביליגיה הכללית שענינה מבואר למעלה גם כן על התנאי זה. וברשיון הקיסר ונסיכי אשכנז. קרא רבי יוסף אספה רבה מרבנים ופרנסים לבא לאונסבורג להתקן תקנות שיהיה להן תוקף דתי ומוסרי לכל היהודים אשר במדינות הממלכה. הנה כן היה השתדלן הזה גם למחוקק עמו ומתקן תקונים נכבדים בחיי החברה הישראלית ויחוסה בדרכי המשא ומתן שבינה לבין בני עם הארץ, ונראה אז החזון היקר בתולדות ישראל, כי באותה העיר ואותה השעה אשר הקיסר ודוכסיו והגמוניו כל מושלי מדינות אשכנז וראשי מפלגות הערים נקבצו באו לכנופיא גדולה לדון על ענינים העומדים ברום של עולמם: להקנהו במלכות שדי, בעשות שלום בין הקתולים והפרוטיסטנטים, להתיעץ על דבר המלחמה נגד האויב העצום למלכיות הנוצרים, שולטן תוגרמה, לבחור מלך חדש באשכנז תחת הקיסר קרלוס, אשר חפץ למסור עתה את המלוכה על אשכנז לאחיו פירדיננד, באותה השעה נקראו גם ראשי קהלות ישראל מכל קצות הממלכה לדון על עניניהם ולהחליט דבר עיד התקונים בארחות חיי העם הישראלי, כפי אשר שם לפניהם הפרנס והמנהיג רבי יוסף איש רוסהים. התקנות נתקבלו פה אחד: הָעֳתקו

לאשכנזית ורומאית ונקראו בישיבה מיוחדת לפני הקיסר והדוכסים והרגמונים ויקם חק בישראל ובעמים. ועשר תקנות הקנה אז האספה וזה הוכנן.

„פרקים וסדרים" (Artikel und Ordnung)

שנתקנו ונסדרו על ידי מנהיג (Regierer) היהודים יוזיל מן מרוסהים ביום ועד־הממלכה באוגסבורג בשנת אלף חמש מאות ושלשים (למספרם):

א) אסור ליהודי לנשוך נשך בדרך הערמה במכירת סחורה על ידי העלאת מחיר הסחורה בתשלומים על יד או לאחר זמן, זה נחשב לרבית נסתרה ופרנסי היהודים בכל אתר ואתר בממלכת אשכנז שידעו מזה ולא יודיעו לרשות המקום ישלמו קנס שלשה דינרי זהב.

ב) בהלואה ברבית באופן גלוי אסור לקחת רבית דרבית אם התשלומים נקבעו לזמן קצר רבע או חצי שנה.

ג) הפרנסים מחויבים להשגיח, כי רק במקרים יוצאים מן הכלל יהיה הרשות ליהודי להעיד את הנוצרים אשר הוא נושה בם לבית דין היושב מחוץ לעיר הלוים.

ד) אסור ליהודים המלוים מעות על משכנות, לקחת במשכנות חפצים שיש מקום לחשד, כי באו החפצים ליד הממשכן בגנבה או בגזלה וכו'.

ה) אסור לקנות חפצים וכלים יקרים מילדים או מעבדים מבלי להודיע מזאת את ההורים או אדוני העבדים והשפחות.

ו) אין רשות ליהודי לבא בתביעות על היורשים לשלם חובות אבותיהם אחרי מותם בלי הסכמת הפרנסים לעדת ישראל בעיר ועיר ועדותם, כי צדקו טענות התובעים.

ז) על יהודים שלקחו כספים או סחורות בהלואה או בהקפה, בכלל על המחויבים חובה ממון להנוצרים ומשתמטים מלשלם על ידי שבורחים מן המקום, יהיה חל חרם הגדול והחמור, והפרנסים מחויבים לפרסם בכל הקהלות את החרם על יהודים עבריינים באלה.

ח) הרבנים והפרנסים מחויבים לקבל טענות ותביעות של הנוצרים נגד היהודים ולברר ולפסוק הדין עם מי משני בעלי

רבי יוסף איש רוסהים

חיי השתדלן הגדול רבי יוסף יוזילמן למשפחת לואנץ ומפעליו
הכבירים לכנסיות ישראל במדינות גרמניה.

פרק אחד לקורות השתדלנות בישראל.

ציור היסטורי מדור הריפורמציה (אחרית המאה השלישית וראשית
השלישית לאלף החמישי).

חבר על פי בקורים רבים נדפסים וכתבי יד

מאת

שאול פינחס ראבינאוויץ (שפ"ר).

הוצאת „תושיה".

ספר שני.

וואַרשא

בדפוס שולדבערג ושותפו, טוואַרדאַ № 6

תרס"ב

Равви Іосифъ изъ Росгейма

Историко-біографическій очеркъ изъ 16-го вѣка

Сочиненіе П. Рабиновича

Изданіе „Тушія"

Книга II.

ВАРШАВА.

Типографія Шульдберга и Комп., Твердая № 6.

1902.

Цензурою
екабря 1901 г

פרק ששי.

רבי יוסף איש רוסהים חשב לשום קץ לעמל ישראל, ענותו ושפלותו באשכנז בשתדלנות בפמליה של מעלה ובתקנות שונות, אך חשב - וטעה. שימת עין על מעמדי החברה וחיי הישוב במלכיות גרמניה בעריס וישובים, דרכי העבודות והפרנסות ופעולה המעמדים ההם על מצב היהודים בין בני עם הארץ. הקתולים והפרוטסטנטים מחבלים תחבולות להצר לישראל ברוב מדינות דרום אשכנז. קרלוס החמישי והשתדלן רבי יוסף בריגנסבורג בימי ועד נסיכי גרמניה בשנת רצ"ב—1532. פגישתו של השתדלן עם האנוס שנתגיר המקובל רבי שלמה מולכו. האחרית המרה של רבי שלמה מולכו ודוד הראובני. בחכמת רבי יוסף לא נגעו המאורעות האלה לרעה במעמד יהודי אשכנז, הקתולים והפרוטסטנטים נלחמים איש באחיו ועושים שלום ביניהם למען הרע ליהודים. עלילת הדם בשיליזיה בעיר רשיבור על גבול ממלכת פולין בשנת רצ"ג ופעולת רבי יוסף להסיר מעל עמו את העלילה הזאת. פעולת רבי יוסף בקרב קהלות אשכנזופניסה, השתדלות לתמוך בידי אחיהם בני עמם יוצאי ספרד שנאחזו במדינות אפריקה הצפונית. המחלוקת בפראג ויתר הערים במדינה ביהם. רבי יוסף נקרא לפראג לעשות שלום בין הקהלות. השערוריות בפראג וגרוש ביהם משנת ש"ב.

„השתדלן הגדול" עשה כל מה שהיה בידו להסיר רעה מעל ישראל, הוא התיצב לפני מלכים ושרים וגם לפני הגמונים והשמנים ויפק מהם רצון והבטיחוהו לתת לשארית ישראל

שבאשכנז מנוחה, לבלי הרגיזם ממקומות מושבותיהם ; הוא, במחשבה טובה לעקור השנאה לישראל הנטועה בלב האשכנים, תקן גם תקנות טובות למקומן ושעהן להסיר חרון אף העסים והמושלים מעל בני עמו. אך חשב—וטעה. ולמען דעת טעותו עלינו להפסיק מעט בסדר המאורעות ולשום עין התבוננות על חיי החברה ותנאי תקון העולם בבלבלת העמים במחצית השניה שבזמני הבינים והמאות הראשונות לעת החדשה בספר התולדה.

מהלכות היותר נכבדות שנתחדשו בחמשים שנה האחרונות בדעת בינה לעתים בחברה האנושית היא הסכמת גדולי החוקרים, כי בכל מקום ובכל זמן תחומי הרוח והחומר יונקים זה מזה. מהלך ההשקפות והדעות בחקר הטבע ושל מעלה מן הטבע (האלהות), תולדות הדתות ודרכי הרוח (עוואָלוציאָן) במדות ודעות ובמלאכת מחשבת וחקי הטעם והחן והיופי, כל אלה התמורות והחלופים בהלך רוח בני דור ודור שנראית לנו בהכונה של הליכה לפנים או נסיגה לאחור לפי טעמנו ורוחנו, הן הן קשורות ואחוזות בשנויי העתים והמעמדים בכלכלת החברה האנושית לעמיה למפלגותיה, בשנויי המעמדים במעשי בני האדם ועלילותיהם במרחבי עולם הטבע, בדרכי הישוב ושנוייהם ומפעלותיהם. ילדי הזמן אלה הולכים ופועלים על בני הדורות בחיי החמר והחוש ומהן תוצאות גם להלך רוחם, בדרכים נגלים ונסתרים, בכחם וכח כחם. תנאי החיים הגשמיים משתנים ועמם גם רגשי בני האדם, דעותיהם וטעמיהם ובפנות ידועות גם נטיותיהם והרגשותיהם. לשיטת החקר בדעת היסודות ובכחות של החומר והרוח הפועלים והנפעלים בעולם החברה האנושית למשפחותיה, עמיה ומפלגותיה יקרא: חקר דעת התולדה האנושית בהתיחסותה לחקרי תורת הכלכלה ותורת תקון העולם בחיי החברה¹). החק הכללי הזה מתאמת גם בתולדות עם ישראל, אשר באלפים שנה נעקר ממקום גדולו

---

¹) אחד מאבות מיסדי השיטה הזאת בחכמת חקרי העתים (Historosophie) הוא ווילהלם ראשער ברובי ספריו וביחוד ספרו הגדול System der Volks Wirthschaft בחמשה חלקים וספרו Grundlage בשני חלקים.

להתגורר בין עמים רבים גם הוא יחיה, אם גם חיים של צער ופועל (ועוד יותר מתפעל) מהשתלשלות הסבות הרוחניות והגשמיות ועל כן גם בתולדתו הננו מוצאים רושמי השנויים והחליפות של המעמדים הכלליים בהתפתחות הישוב ותורת תקון העולם בתוך העמים אשר בקרבם ישב, ביחוד באירופה התיכונה. הדברים עתיקים ואין כאן המקום להרחיב הדבור בחקירה הנכבדה הזאת.

הזיון נכבד ומפליא את המתבונן עליו נראה בחזיוני הגלות, אשר סבתו עוד לא נחקרה כהלכה מרובי קוראי הדורות לעם ישראל. בתולדות עמנו בימות הבינים הננו רואים שני זמנים חלוקים זה מזה ונבדלים בתכונתם תכלית הבדל בהיחס שבין ישראל לעמי אירופה התיכונה: בהמחצית הראשונה לימי הבינים, משנת החמש מאות עד קץ המאה האחת עשרה להמספר הנהוג עוד לא היו הרדיפות הכופות; השנאה ליהודים כמעט שעוד לא נראתה. גרות היהודים—הגיטו—עוד לא נודעה, המושלים והעמים עוד לא ראו חובות הדת בהצר לישראל ובהבדל אותו לרעה מכל יתר אזרחי הארץ; הרדיפות והגזרות והשמדות החלו ותלבנה הלוך וחזק, הלוך ורוב בימי ארבע מאות האחרונות לימי הבינים, נמשכו עד העת החדשה, ולא נפסקו מכל וכל גם בימי דורנו. כבר הוכחנו במקום אחד, כי ימי המלטולים ימי גולה אחר גולה היו ביחוד ליהודי אשכנז בשנת המאות החמש עשרה והשש עשרה. בימי המאה השש עשרה הזאת לא נשארה פליטה גם לשארית ישראל שבאשכנז לולא השתדלותו של „השתדלן הגדול שלנו" ועוד סבות קרובות כאלה שהן תולדות סבות יותר עמוקות כפונות במוגות בתנאי החברה, שנדבר עליהן במקום אחר. אך איך נהיתה התמורה הגדולה בדרכי החיים והתיחסות שבני העם האשכנזי להיהודים היושבים בקרבם במחצית הראשונה לימי הבינים? גם בימי מלכות קרלוס הגדול ובניו ובני בניו אחריו היו האשכנזיים יותר פראים, תנאי החברה יותר פרועים ואולי גם שנאת העמים איש לאחיו יותר חזקה; היהודים לא התקרבו גם אז בהזמן הקדום לעמי הארץ יותר מאשר עשו זאת אחר כן, באשר במאות השנים האחרונות לימי הבינים. גם נדע כי היו היהודים במאות השנים הראשונות מובדלים ומופרשים מבני עם הארץ, התבודדו בעריהם

והיו רחוקים מאד מהתערב ביניהם והתרועע בחברתם. הסבה לזאת נמצא רק בדרכי גדול הישוב והתפתחותו בחברת עמי אירופה התיכונה, בהצטרפות החזיונות ההיסטוריות, שהם גם כן תולדות הסבות הקודמות להם בתורת החברה והמעמד הכלכלי בעולם הרוחני, עולם הדעות והמדות.

עד ימי המאה העשירית והאחת עשרה כמעט שלא נמצאו בכל מדינות אשכנז ע ר י ם במשמען, ערים מרובות באוכלוסין עם אזרחים, בעלי בתים עוסקים במלאכת יד או סוחרים; בכל ארצות אירופה התיכונה היו ברוב הפעמים מצודות ומבצרים, וישובים וכפרים. החברה הכללית נתפלגה ביחוד לשתי מפלגות: נסיכים ונשיאים, רוזנים ואצילים גדולים וקטנים מזה, ואכרים עובדי אדמה סרים למשמעת האצילים בעלי הטירות או הפשים היושבים בחצריהם בכפריהם מזה. היהודים היו אז כמעט היחידים שהיו הקונים את תבואות האדמה להוביל לארצות רחוקות, והמביאים סחורות נחוצות ודרושות להרוזנים והאצילים וגם לבני עם הארץ האכרים אנשי שדה ומקנה: מעשי מטוה פשתן וצמר, מטוה משי שונים, תוצאות מלאכת מחשבת בזהב ובכסף ואבנים טובות ובכל מיני תכשיטין; בשמים ופירות תוצאות ארצות הדרום והמזרח; באחת: כל הדברים הדרושים לחיי החברה ההכרחיות והמותריות. להעסקים האלה נ צ ט ר ף גם עסק הלואה ברבית, אם גם לפעמים רחוקות ובמדה פחותה מ א ד מאשר בשנות המאות האחרונות.

בימי המאות האחת עשרה עד השש עשרה נתרבו המצודות והטירות באוכלוסין ותהיינה לערים גדולות ובצורות, ויושביהן לאזרחים, שמקצתם היו לסוחרים קונים ומוכרים, אשר היהודים היו כקוצים בעיניהם מצרות עין וחשש קפוח פרנסה, ומקצתם או רובם היו בעלי מלאכה, אשר גם כן מצרות עין היו לחברות (צינפטע) ולכל חברה מליץ ומגן אחד מקדושי הכנסיה הקתולית. גם ידי הכהנים והנזירים היו ביצירת חברות השונות לבעלי המלאכה ולחברות מסחר ותשומת יד והם נתנו מרוחם על ראשי החברות האלה. הכנסיה הקתולים הגיעה להשפעה מרובה מימות מסעי הצלב: ובסדריה והנהגת עניניה ידעה לפרוש רשתה גם על כל המפעלים והמעבדים בעניני עולם הזה, וכל חברה והתקשרות אנשים גם לחפצי עולם הזה קבלה התבונה

דהית לאומית. רוח אלהים לפי הבנת בני הדור ההוא, הרגליו ועדריהם, היתה מהרפת אז על כל מפעלי הצבור אלה, ובמובן, ראו כלם ביהודים שכנים רעים הדוחקים רגליהם בן במסחר ותשומת יד ובן באומניות ומלאכות, או רבו מיום אל יום האסורים והסיגים, הגררים והאותות המציינים את היהודי בציוני קלון והמבדילים אותו לרעה מכל בני האדם. גם המלכים והמושלים אשר הכירו ידעו את האמת היו מוכרחים לבטל דעתם מפני דעת הכהנים וההמון. בסוף ימי הבינים רבו המעשים ששנו סדרי עולם הישוב באירופה התיכונה גם מצד אחר, התגלות אמריקה והדרכים להגיע אל הודו דרך ימי אוקינוס, שנו דרכי המסחר והביאו תמורה לרעת האשכנזים. הספרדים, הפורטוגלים, האנגלים וההולנדים היו לאדוני המסחר בהארצות שמעבר לימי אוקינוס. חברות המסחר שנוסדו בלב אשכנז ע"י משפחות בעלי הון עצום כמשפחות ה„פוגר" בדרום אשכנז, משפחת נגידים שהעשירה במסחר והלואה ברבית למלכים ונסיכים והעמידה מקרבה דוכסים, נשיאים וכהנים גדולים; משפחת „ולזר" ועוד משפחות באלה שינקו חלב הארץ ומשכו אליהם את הון המדינות. ובהתקופה הזאת (המאה הט"ז, הרגישו אזרחי הערים, כי ריסב עליהם דאיפן וסרה מהם הצלחת המסחר. ומבלי דעת את עקרי הסבות ומבלתי יכלת להתקומם להתקופים האלה שבו לבתי בהינה ובלבות, תלו את הקלקלה ביהודים, ולהכהונה והמלוכה, הדוכסים והנשיאים, היה נוח מאד להראות באצבע על היהודים בעד יונקי לשד הארץ. או התעוררו התחרות והקנאה מתוך שנאה, ומקנאת הדת וצרות עין של הסוחרים ובעלי המלאכות יצאה רעת הגירושים והטלטולים. המעמד הזה נראה בכל תמונתו המעוררת זועה בימי הקהל באוגסבורג. כחו של השתדלן רבי יוסף היה יפה רק בהתיצבו לפני המלכים, אשר לא היתה סבה להצר לישראל בכדי לעשות נחת רוח להדוכסים והחונים או להכהנים השואפים לשררה, ועל כן גם אחרי שנתקימו ונתאשרו קיומי היהודים—כדבר בלשונו של השתדלן—„על כל שבח אשכנז", מטעם כל המושלים, ואחרי שנתקבלו באותות רצון והסכמה גלויה עשר התקנות

שהקן רבי יוסף, היו בכל זאת לקוצים בעיניהם ולא חדלו מחבל תחבולות לגרש כלה את היהודים מאשכנז.

אחרי ימי הקהל באוגסבורג נסע הקיסר לארץ מולדתו לפלנדריה, לדרום ארץ השפלה היא בילגיה היום, ואחיו המלך הממונה מחדש על מדינות אשכנז, פירדיננד, נסע לוינא. עוד מעט ונראה כי יגעו קריאי יעד הממלכה לריק, פירדיננד מלך גרמניה נכרד או במלחמות הוגרמה אשר בבשה אז את כל אונגריה והשולטן סולימן נסע בראש מחנה כבד לצור על וינא; נשיאי הפרוטיסטנטים בעלי ברית לותיר נוסדו יחד בשמלקדן ובעוד שנות מספר פרצו המלחמות בין שני בעלי הדתות הקתולים והפרוטיסטנטים, אשר ארכו כימי מאה וחמשים שנים. הפרוטיסטנטים ולותיר בראשם היו צרים את היהודים ונוגשים אותם עוד במדה מרובה מהקתולים. הנה כן היה על השתדלן לטפל במעט כל ימיו בדינים ומשפטים בין אוחזי הערים הרודפים ובין היהודים הנרדפים וכל ימי חייו היו שלשלת אחת של טענות בערכאות ובמערכות הממשלה העליונה, ואשר רק רשימה קצרה מהם נביא להלן. בזמן אחד פרצו סכסוכים ומריבות בין האזרחים והכהנים (הקתולים והלותירים) הנוהגים כם ובין היהודים: בווירטימברג, בגינצבורג ובנירנבירג ובערי אלזס וביחוד בפרנקפורט ע״מ. הקהלות פנו אליו עוד הפעם לשלחהו במלאכותם לא אל המלך פירדיננד, כי אם אל הקיסר קרלוס במדינות ברבנט ופלנדריה, באשר כי נודע להם אשר צורריהם כבר שלחו מקרבם צירים להקיסר להשיב אחור את הקיומים שנתן ליהודים באוגסבורג.

המלאכות הזאת היתה קשה מאד. כי המדינות ההן נחשבו אז לארץ ממשלת ספרד וליהודים לא היתה אז דריסת הרגל שם, היהודי הנתפש שם והיה אחת משפטו להמיר דתו או לעלות על המוקד. דברי יוזלמן בעצמו ע״ד נסיעתו לבריסל מקום מושב הקיסר בימים ההם סתומים מאד, אך מכללות הדברים ומצרוף דברים וקורות אחרים יש ללמוד שנתפש ג״כ לאינקביזיציה וישב זמן מה בבית האסורים. כאמור, השתדלן כותב פה את הדברים שדבר עם הקיסר ומה הגיע אליו במלכות אספמיה הצפונית (באשר כן קראו אז למדינות השפלות שהן היום עתה הולנדיה ובילגיה).

אך ממשמעות ספורו יש להחלים, כי הבטיחהו הקיסר לבלי הת לערי אשכנז להפק מזמתם ולסדר גם הענין הזה בועד המלכות שהיה עתיד לקרוא בשנת רצ"ג בעיר רגנסבורג. בכל אופן נדע כי ישב ימים רבים, ארבעה ירחים, בבריסל. ובהיותו בהדך נודד ומתגורר בארץ לא עבר בה עוד איש יהודי הגה בתורה והשלים שם את חבוריו כרשום במגלת הזכירות (סימן פ"ז) לאמר:

„בשנת רצ"א חזרו המקטרגים לדלוק ולרדוף אחרי הקיסר בדנא (?) ברבנם (Brabant) ולנדרא (Flandrie); אשר לא זרוע שם איש יודי ונתעוררתי מרבים לרבוב באותן המדינות כדי לעמוד מנגד בסיעתא דשמיא, והייתי בחצר הקיסר יר"ה מר"ח אדר עד ר"ח סיון רצ"א בעסק רבים. ואף שבא הסדאם (סרדוס) שקורין רוטרויט (Rotraut) לבלעני חיים עד שערי מות מכל מקום לגודל חסדי המקום שלח לפני מלאכו והצילני מידו ומיד כל האויבים (מזה יש להוציא כי צירי צוררי היהודים שהתיצבו גם כן לפני הקיסר ארבו ליוזלמן ואולי גם הלשינוהו לאינקביזיציה כאשר יספר ליהמן). ובאותם הימים באתי לפני ולפנים בחדרו של הקיסר לדבר עמו כפי צורכי והשיב לי רבות. ובין כך בהיותי פנוי ומתבודד בחדרי חברתי החבור „דרך הקדש"... נהניתי מאלה ימי ההתבודדות. ואמרתי ללבי: אשרי לכל הני אנשים ראשונים שכוונו דעתן ומחשבתן להרחיק (להתרחק) מהבלי העולם ולעסוק במילי דשמיא וכו'".

הדברים האלה הם המסמנים את תכונת רוחו ונפשו התמימה לתורתו, אשר בה הגה גם בהיותו נודד בארץ אויב בודד ורחוק מן בני עמו ובני משפחתו הוליך עמו מחמדי לבו — ספריו—ובסתר אהלו בעתותי הפנאי גמר את ספרו הראשון „דרך הקדש". ע"ד ענין הספר ומהותו, לפי יתר הפליטה שהגיע לנו ונמצא בב"י באוכספורד, נדבר להלן בשניחד הדבור גם לספרו השני שחבר שבע עשרה שנה אחרי כן בשם „ספר המקנה".

בשנה שאחריה (רצ"ב) נפתח ועד המלכות בריגנסבורג להועד הזה באו רק הנסיכים והרוזנים הקתולים, כי הקשר בין

מלכיות אשכנז בבעלי שתי האמונות כבר הותר; הנסיכים הפרוטיסטנטים, שעשו כבר הכנות למלחמה, לא אבו עוד לשמוע לקול הקורא אליהם מאת הקיסר. אולם גם נסיכי אשכנז הקתולים הרבו קטגוריא על היהודים. בימי שבת רבי יוסף איש רוסהים בעיר נגסבורג נפגש עם הגר רבי שלמה מולכו ובפורטוגלית דיעגו פירעס, שבא שם עם בן לויתו דוד הראובני, שני בעלי דמיון והזיה. רבי יוסף איש רוסהים השתדלן ור׳ שלמה מולכו גר הצדק המקובל ואיש הפלאות המה שני הפכים ושני הקצוות, לא בדעות ומחשבות, כי אם בהלך רוח ודרכי החיים ונטות לב. להראשון היה לו בעולמו אך עשות טוב לאחיו לפי הבנתו הברורה וראות עיניו, איש מאנשי המעשה ומביט על המעשים והאנשים בעינים בהירות, איש הרחוק מדמיון והתפעלות, יודע ללכת נגד החיים ושוקד תמיד להליץ את בני עמו מצרות יום יום. ההפך ממנו היה האציל הפורטוגלי, המשכיל אשר ידע לעמוד במקום גדולים ולהיות באחד האבירים והרוזנים שלמה מולכו, המקובל הרוכב על כרוב הדמיון וחושב מחשבות רמות ונשגבות לפנות הדך למלך המשיח. יוזילמן שפט מישרים, כי אם יחשוב הקיסר אשר דבר לאט לו עם ר׳ שלמה מולכו יאבד הוא כל חנו ותקיפותו בעיני הקיסר קרלוס ולא יוכל עוד להתיצב לפניו ולהפיק ממנו רצון, וימצא לטוב לו ולכלל ישראל באשכנז, אשר היה להם לפה ולמליץ, לבלי התחבר עם בעל הדמיונות, אף כי כבד את ר׳ שלמה מולכו בלבו ויוקירהו, כאשר כתב במגלת הזכרונות (סימן י״ז) לאמר:

„בשנת רצ״ב לפ״ק הוצרכתי לחזור ולבוא אל הקיסר יר״ה ביום הועד בעיר רעגנספורק לעמוד על משמרת ישראל. ויהי ה׳ אתנו והצילני גם באותם הימים מקטגורים של השרים והפרתמים להרע לבני מחיי׳ בגוים ע״ד הרבית. ובאותם הימים בא האיש לועז גר צדק המכונה ר׳ שלמה מולקא נ״ע בדעות חיצוניות לעורר הקיסר באמרו שבא לקרוא כל היהודים לצאת למלחמה נגד התוגר. וכשמעי מה שעלתה ברוחו כתבתי אגרת לפניו להזהירו שלא לעורר לב הקיסר פן תאכלנו האש הגדולה.

ו ס ל ק ת י מן העיר רגינשפורג כדי שלא יאמר הקיסר ידי אתו ב מ ל א כ ת ו על י ד י ד ע ו ת ה י צ ו נ י ו ת. וכבואו אל הקיסר נתפס בכבלי ברזל והוליכוהו עד עיר ב ו ל ו נ י א. שמה נשרף על קדוש השם דת ישראל ורבים הסיר מעון (כנראה כונתו על האנוסים) נשמתו צרורה בגן עדן".

רשימתו של ר"י יוזלמן במקום הזה נוטה בפרטים קטנים מן המאורעות המקויימים בדבר ר' שלמה מולכו, כן נדע, למשל, כי לא העלו את מולכו על המוקד בבלוניא (Bologna), כי אם במנטובה, אך בעקרי הדברים הננו מוצאים בהרשימה הקצרה הזאת תוכן כל המאורע הנורא הזה במאורעות הזמן ההוא בחיי האנוסים, אשר מסרו נפשם על קדושת השם למען שוב אל עמם ואל אלהיהם. מדברי רבי יוסף הננו רואים עד כמה ידע כאיש בקי ורגיל בהליכות העולם המדיני לשום משקל להוחו, לבלי דבר דברים שאי אפשר לשמעם במערכות אנשי המעלה ובעלי העז והמשרה שהתיצב לפניהם.

הועד ברגנסבורג היה בשעת הרים לקיסר אשבנו ונסיבה. חיל התוגרמה הגיח מאונגריה לבא במהלך ימים אחדים במסבי וינא ויאמר לצור על עיר הבירה וללכדה. מבית כבר אכלה חרב מלחמת שעדים (בירגערקריעג) בין הקתולים ובין הפרוטסטנטים ומחוץ היתה הממלכה צפויה לסכנה עצומה מחיל הממלכה האדירה או בהבל ארצה, ממלכת התוגרמה. במעמד כזה, שב קרלוס החמישי לריגנסבורג לעורר את הנוצרים, כי יהיו לאגודה אחת לאחד את כלם למלחמת מצוה נגד המחבלים. ידע רבי יוסף את קרלוס החמישי, כי הוא בעל לב קשה ואכזרי ובמשפט לא ידע רחם. בספרד ופורטוגליה, בנאפול ובילגיה הוק ידי האינקביזיציה ומאות ואלפים יהודים ובופרים צוה להעלות על המוקד, רק באשכנז היו לו טעמים ונימוקים מדיניים לתת ליהודים לשבת הארץ. ויוסף השתדלן מצא חן בעיניו ובבואו לפניו „בנהיג היהודים" נהמלא הקיסר האכזר הזה רחמים ויט לו חסד. תמיד היה קורא אותו בלשון הבה „י ו ז ל י ן א ה ו ב י", וכפלג מים היה ביד השתדלן לב הקיסר להטותו בלפי חסד ליהודי אשכנז. אולם כביא אליו השמועה אשר מולכו ודוד

הראובני נוסעים ובאים גם הם לועד המלכות ברעגנסבורג בפומבי גדולה ודגל יהודה בראשי תבות מ"כ"ב"י" (מי כמוכה באלים יי) מרחף על מרכבתם, צפה השתדלן וראה, כי רעה תהיה אחריתם ושחתו ליהודי אשכנז בעבורם. אנחנו לא נדע תוכן האגרת שכתב השתדלן למולכו, "להזהירו שלא לעורר לב הקיסר לבל תאכלנו האש הגדולה", אבל יש לשער כי העיד בו לבל יעמיד עצמו וכלל ישראל במקום סכנה כזה. ועוד הפעם נראה את רבי יוסף איש רוסהים כחכם מדיני יודע הויות העולם ובורח מדמיונות כוזבים.

בימי ועד הממלכה ברגנסבורג יקבל רבי יוסף מרוסהים מהקיסר כתב חפש הנסיעה ממקום למקום בכל מרחבי הממלכה ובאותו הכתב מכנהו בתואר נגיד כל היהודים בארצות אשכנז (als der Judenscahft in teutschen landes Oberster).

בשנת רצ"ג קרה מקרה עלילת דם במדינת שליזיאה בעיר בבבור, המדינה הזאת היתה אז חציה אשכנזית וחציה פולנית, גם הדוכס מרקגראף גיאורג לבית ברנדינבורג נשא לו אשה מבנות בית המלוכה בפולין. הנסיך המושל הזה היה מהנוטים אחרי לוטיר ורוב בני המדינה גם כן כבר קבלו את התורה החדשה אשר שם לפניהם מי שהיה נזיר לחבורת הכומרים של הקדוש אוגוסטין. בפעם הראשונה נקרה דבר עלילת הדם בארץ ממשלת מושל פרוטיסטנטי מבעלי התיר. הסכנה היתה גדולה מאד, באשר העיר היתה אז על גבול פולין, ארץ שהיתה אז כבר מרובה באוכלוסין יהודים. וצירי היהודים מערי שליזה באו אז לפרנקפורט לשלוח להם את רבי יוסף מרוסהים להציל שתי מאות נפשות אשר נתנו במאסר וצפויים למיתת שרפה. שלשה מראשי היהודים כבר נענו ביסורים קשים והודו על חטא אשר לא חטאו ונדונו לשרפה. רושמי הקורות מרבים לספר פרטי המאורע הזה ואולם אנחנו נמסור בזה רק דברי השתדלן בעצמו במגלת הזכרונות (סימן י"ח).

"בשנת רצ"ג היתה מדת [הדין] מתוחה על אחינו יושבי שליזיא שנתפסו כל בני המדינה הוצרכתי לעלות ולבא שם עם הר"ח ליברמן ז"ל עד עיר שבבך ואנשפך לפעול...

להוציא האסירים ואף שהפדנם ויתר ב׳ או ג׳ אנשים נשרפו בעלילה שקר... מכל מקום לסוף נודע שקריהם ובסייעתא דשמיא נאמר לאסורים דרור... שמה אשכנז. הוצאתי על זה יתר על ו׳ מאות דינרים כדי להוכיח ולהשמיע באזני הדוכוס מרקרבא (Markgraf) וירגל (Georg) שנקיים אנחנו וכל ישראל מעון ועלילה זו״.

בכל אותם השנים רבות העלילה להשתדלן בעניני כלל ישראל שבאשכנז לא עזב גם את בני מדינתו והמדינות סביבותיה ויהי לרב ומושיע לקהלות ישראל אשר באלזס, ויעמוד בערכאות עם ראשי האזרחים ברוב ערי אשכנז הדרומית נגד צוררי ישראל ומציקיו שם. אך להפרקים האלה שהם נוגעים ביותר לפרטים מן הכלל, ביחוד בסוף ימיו של השתדלן, שמנו מהר בפני עצמו ובמקום הזה הננו מדברים ביחוד על סדר מעשיו של השתדלן בנוגע לכלל הכנסיה הישראלית באשכנז כפי סדרי המאורעות בספר הזכרונות אשר לפנינו. במקום הזה הננו גם להזכיר בזה המעשים המוכיחים לדעת, כי כבודו והשפעתו של השתדלן היו גדולים גם במדינות הרחוקות ורבו פעולותיו לא לבד בעד עמו, כי אם גם בתוך עמו ובהקהלות הרחוקות.

ובכן בשנות רצ״ד—רצ״ז הננו רואים את רבי יוסף מרוסהים עוסק בעניני הכלל בקרב העם ומעורר את אחיו למעשים טובים, להמיכת נרדפים ועזרה בצרות בינם לבין עצמם. גם בפנה זו, לעורר לב אחיו לעשות טובה לאחיהם ולעזרתם בעת צרתם, היה השתדלן רב עלילה, אך המאורעות שנתנו יד למעשיו אלה היו נוראים ומרעישי לב בני הדור ההוא.

שנים רבות עשה השולטן סולימן השני מלחמות עם מלכיות הנוצרים באירופא; ביחוד הרבה עשות מלחמה עם ממשלת איטליה (ביניציאה וגינובה) ומלכות הקיסר באשכנז וספרד, לבעלי ברית תוגרמה נחשבו גם מושלי טונס, אלגיר ומרוקה המושלים בארצות אלה (בימים ההם בשם הכולל: מלכיות הברבריאה או צפון אפריקה)

התחזקו באניותיהם על ים התיכון; באניותיהם הקלות התנפלו בחופי איטליה וספרד וישבו שבי אנשים ויקחו רוב שלל ומלקוח את אניות סוחר ואניות מלחמה אשר לעמי הנוצרים באירופה הדרומית. נסיכי אפריקה אלה, אשר נקראו בשם „שודדי הים" כרתו ברית עם השולטן וישימם סולימן לשרי אניות ומפקדי חיל הים. שרי אניות אלה וגבורם מצביאם חיר אַדין בראשם, החרידו את עמי איטליה וספרד, באשר הצליחו לקחת במלחמת הים שבי ומלקוח את אניות ספרד, הנושאות זהב ובשמים כל חמודות הודו המערבית להביא מנחה להשולטן בקונסטנטינופול. ראה זאת הקיסר קרלוס החמישי ויגזור אומר לחדול לפי שעה ממלחמותיו באיטליה ובאשכנז (נגד הפרוטיסטנטים) ולהעביד את צבאותיו עבודה רבה לחופי אפריקה, להושיב שם שנית לכסא המלוכה את בעל בריתו מולי־חסן האהוב להנוצרים ולתת לעמי הנוצרים יד חזקה באפריקה הקרובה וחיל וממשלה על הים התיכון. המלחמה הזאת היתה מלחמת הדת, מלחמת עמי הצלב בעמי חצי־הירח. כהנים ונזירים וצלמי קדושיהם בידיהם נסעו למלחמה, רוממות הכנסיה הקתולית בפיהם וחרב פיפיות לבני בלי אמין בידיהם, ובפעם הזאת נצחו צבאות הנוצרים. העיר טונס נלכדה ברעש מלחמה, צבאות הקיסר באו העירה ויהרגו במעט כל היהודים אשר בעיר ויתרם נתנו שבי למכרם לעבדים ולשפחות. לעמי הנוצרים באירופה לא הביא הנצחון הזה כל תועלת כי עוד מעט והגיעה השמועה לקרלוס, אשר מלך צרפת התקשר עם השולטן התוגרמי ונסיכי הפרוטיסטנטים נגד מלכות אשכנז הרומאית, וימהר הקיסר זבל צבאותיו עמו לשוב לאיטליה ולאשכנז. אך ליהודי טונס, יוצאי ספרד ואנוסיה אשר נאחזו בעיר הזאת לפני שלשים וארבעים שנה, בימי הגרוש הגדול, היתה אז עת צרה גדולה, אחד מבני הדור שהיה באותה הצרה, רבי אברהם כמונים יספר: הא מנא בלעה ארעא, הא מנא קטלה חרבא והא מנא מיתי במותנא..." המון גדול מהיהודים נשבו על ידי חיל הקיסר והובאו לשוקי העבדים ברומא בויניציאה ונאפולי להמכר ממכרת עבד, באשר יספר רבי יוסף הכהן „בעמק הבכא" דברי המאורע לאמר: „... ויטותו

רבים בעת ההיא... כבא הערלים לעיר טונים... וימכרום לעבדים ולשפחות בארבע כנפות הארץ. בניאפולי ובגינובה (Genua) פדו אותם קהלות איטליה רבים בעת ההיא. זכרה להם להם אלוה לטובה״[1].

גם למרחוק נשמע קול שועת אומללי ישראל באפריקה הצפונית וכתבים הגיעו לערי אשכנז לעסוק בפדיון השבוים והשתדלן רבי יוסף איש רוסהים היה מראשי המתעסקים במצוה זו כמו שיספר ב„מגלת הזכרונות״ (סימן י״ט) לאמר:

„בשנת רצ״ג—רצ״ה לפ״ק מדת הדין היתה מתוחה במדינת בארבוריי אשר בא ארונינו הקיסר ללחום בהם ונלכדו העיירות קרואן ופטרים וכמה נפשות בעוה״ר נהרגו וכמה נשבו, עד שכתבו הקהלות מאותה מדינת לועז (כן יכנה רבי יוסף כל מדינות הדרום באירופה ומדינות אפריקה) לסייע לפדיונם ולפרנסתם כמו שיורו הכתבים הכתובים בספר הלז. ואף שנגבה במדינה זו אילזאש (Elsa-s) רביעית מכל מאה לפדיונם, מכל מקום לא זכינו להגיע את (הכסף) ליד נאמנים לאותו פדיון שבוים (כנראה מפני מהומות המלחמה וקלקולי הדרכים שהיו אז בחזקת סכנה) ואמרתי: מותר פדיון שבוים לשאר פדיון או בעין מצוה רבה כזאת וכיוצא בה והוצאתי בעסקי ותלאות גזרה קשה במדינה וק״ק פראג קצתן, וקצתן בשאר [בשאר] הצלות נפשות. יהא רעוא לפני המקום ברוך הוא שיהיה לרצון יתברך שמו וכו׳״.

„הגזרה הקשה במדינה וק״ק פראג״ שמזכיר השתדלן בזכרונותיו נתנה לו יד להיות לא לבד מליץ יושר בעד עמו, כי אם גם מפשר, מְתַוֵּךְ ועושה שלום בקרב עמו. ובפעולתו זאת ראינו, כי כבד הדבר גם לסבלן ורודף שלום ונוח לבריות כהשתדלן שלנו, לצאת ידי חובתו לאחיו בני עמו, הרחנים והסרבנים, כאשר לעמוד לפני מלכים ושרים, אשר לרבים מהם באה השנאה לישראל בירושה מימי דור דור, כי זה

---

[1]) עיין „מוצאי גולה״ 183 ;„דברי ימי ישראל״ חלק ד׳ ע׳ 197, וע׳ Revue des Etudes etc. XVI 37.

האיש אשר ידע לקנות לו לב האדיר במלכי ארץ בימים ההם לא הצליח לפעול פעולה רצויה על אחיו, אשר לרגלי העברות והגלות ונדולם וחנוכם, היתה מדת הנצחנות ונטיה למחלוקת להם לטבע קיים. וזה הדבר: במדינת ביהם וביחוד בעיר הבירה פרג ישבו היהודים מימי דורות עולמים, אך מימי עולם היתה הקהלה העתיקה הזאת נודעת למשכן המחלוקת ודברי ריבות בין איש לחברו, ומבני הקהלה הראשית יצא גם לבני יתר הקהלות בביהם רע למחזיקים במחלוקת אנשי ריב ומדון. המדות הרעות האלה דבקו ביהודי פרג ובערי המדינה ביהם וכמאה שנה אחרי המאורעות שאנו עומדים בהם אירעו המעשים להרב הגאון בפרג בעל תוספות יום טוב, הנודעים עד הנה גם בן לרגלי מחלוקת ותולדותיה: מסירות ומלשינות. הסבה הקרובה למחלוקת ולממשלת בעלי זרוע בהקהלות היה משא המסים הכבד שהיה עמוס אז על היהודים באותה המדינה. מסים כבדים משוא להמלך הוא קיסר אשכנז, להאצילים ורוזני המדינה וגם להכהנים ובתי מקלט הנזירים. המסים האלה לא הוטלו מטעם אנשי הזרוע ובעלי העז והמשרה ישר על איש ואיש מהיהודים, כי אם סכומים מסוימים על כלל ישראל בני המדינה. גביית הסכומים המרובים והגדולים וחלוקתם בין הקהלות, כפי מכסת בתי אבות ולפי ערך מעמדם ורכושם נמסרה לראשי הקהלות. מטעם הממשלה היה כח ראשי קהלת פרג יפה לעשות ההערכה על כל קהלות המדינה, וכח בעלי „הקהלי" בעיר ועיר יפה להלק את הסכום המגיע מכל העדה על כל היחידים לפי אומד הדעה. בעלי קהלת פרג מסרה את ההערכה הכללית להממשלה והיא עשתה את שלה לגבות הסכומים כפי ההערכה מן הקהלות והיחידים. הסדרים האלה היו למקור תגרה ומריבה וקטטות לאין קץ ותכלית. כל איש ראה בקהלתו, וכל קהלה — בקהלת פרג עותת הדין וגזל משפט. כלם חשו בנפשם את ענים ולחצם הם ויחליטו, כי חבריהם יוכלו יותר לשאת בעול המסים והתרומות האלה מהם. כה רבו וטפחו במעמדים הרעים את המדות הרעות: צרות עין ושנאת חנם וחפץ איש להתמלא מחורבן חברו. ובימים ההם התגברה המחלוקת והשם את קהלות פרג במדקהה והגיעד לידי כך ותפחד הממשלה

המקימיה, לבל תפריצנה פרעות ב„עיר היהודים" עד הבאה ורצח נפשות. המלך פירדיננר הטיל מסים כבדים מנשוא על קהלות ביהם. בעת ההערכה רבתה תלונת היהודים אשר בערי המדינה על הפרנסים בפרג. יותר מכלם התאוננו יהודי העיר הורביץ (Horowitz). פקידי המלכות לא שעו לדברי המתאוננים ויצאו לגבית המסים ולמסרם לפרנסי פרג. ונציב העיר פראג. בימים ההם ביחד עם הפרנסים, בראותם כי גם הרבנים מפוזנא ומאשכנז לא יכלו לפשר בין בעלי הריב, הסכימו לקרוא להשתדלן רבי יוסף מרוסהים להביא הדברים לידי השואה בין שני הצדדים. ברור הדבר כי נסיעת השתדלן לפרג היתה גם מטעם הממשלה ופרנסי העדה[3].

בימי הסתו לשנת ה״א רצ״ד עשה השתדלן את נסיעתו בדרך רחוקה כזאת, מקצות מערב אשכנז—מאלזס—עד לקצה מזרחית צפונית הממלכה הרחק מעל לגבולות ארץ אשכנז—לפרג. בא ר׳ יוסף מרוסהים להעיר הגדולה הזאת עשה רושם גדול וחזק, ומקרוב ומרחוק נהרו יהודי המדינה לראות פני האיש מאדיהם, אשר הקיסר והמלך חפצים ביקרו ושרי המדינה חולקים לו כבוד. אבל את תכלית הנסיעה לא השיג השתדלן. לראשונה קבלו צירי הקהלות את הפשרה בינם ובין פרנסי פרג מידי רבי יוסף והרב בפרג רבי אברהם בן אביגדור[4]. אך אחרי כן חזרו בהם אנשי הורביץ וגם שמעו לקול מסיתים ויבאו על הבית, המעון אשר לרבי יוסף, ויאמרו לשלוח בו יד ובמעט שהיה בכל רע לולא מצאה ידו לעמוד נגדם. דברי ריבות אלה והמעשים הרעים שעשו בעלי קהלות ביהם למרות כבוד השתדלן החשיב במערבות

---

[3]) יוצא מפורש מהמכתב־תעודה לנסיעה (געלייטסבריעף) ליוזלמן מיום 20 אקטבר 1534, ושם נאמר כי נוסע היא בדבר מלכות והובת משמרתי בתור „מנהיג היהודים" לעשות סדרים בעניני קהלת פרג. הכתב הזה נמצא ג״כ בארכיב שטרסבורג וכו׳ ואצל פילכינפלד IX № עמוד 166.

[4]) עפ״י עדותו של בעל „צמח דוד" היה הרב הזה: „ארב גדול ומופלג בתורה, חבר באור על רש״י והגיה מ״ר אורח חיים בהגהות מיפיאות והעמיד תלמידים הרבה והיה בקי בכל שבע חכמות" (לשוני של צ״ד לשנת ה״א ש״ו). הרמ״א בדרכי משה וש״ך יורה דעה סימן פ״ה מביא דברים משנו.

מלך ושרים, המיטו רעה על כל יהודי המדינה הזאת, ומזה יצאה אחרי כן גזרת הגרוש הכללי מביהם בשמנה שנים אחרי המאורעות. אך השתדלן לא נמר שנאה ליהודי ביהם, ובאשר נראה בהמשך הענין הוסיף אז לעשות להם טובה תחת רעה. ואלה הם דברי רבי יוסף ע״ד המאורע הרע הזה לאמר:

„בשנת רצ״ד לפ״ק [היתה] עצת מהומה ומריבה בין הקהל קדוש פראג ובין אנשי הורביץ ושאר אנשים עד קמו זה נגד זה בכתות רבות משאר קהלות במדינת פיהים (Böhmen) עד שכתבו ביניהם רבני פוזנא ורבני אשכנז להשָׁוֹת דעת ולהעמיד כל דברי ריבות על אנשי אמת, ונרוין הגגל לברר הפסי״ש החזק הי״ד מוהר״ר אברהם בן מוהר״ר אביגדור זצ״ל ואותי המפיל לגדור גדרים ולתקן להם תקנות. ועל פי בקשות רבותינו והפצרתים (והפצרתם) באתי בצער גדול אל העיר הגדולה לאלהים להיות סניף אצל הגאון ז״ל ותיקננו והדרנו כ״ג דברים מעורים וטובים וייטב בעיניהם (גם בעיני אנשי הורביין) לבא ולחתום דברים בכתבם יתר מארבע מאות איש... מכל מקום בעוד שהייתי במסיבה נרדו נתן ריחו: שקמו איש הורביץ וסייעתו המכונה שפתשל (ז׳ שעפטיל) למסור אותי בידי הורגים והוצרכתי לעמוד על הביר׳ (ז׳) בעיר פראג שלשה פעמים על נפשי וכל הקהל עמדו בצדי ובסייעתא דשמיא יצאתי נקי ובשלום מידי הכפירים. ועל כל זאת באו האנשים המתראים בעיניהם שהיו סכת הנבונים לתת יד לבעלי המחלוקת בנגד כבודו מכל מקום האמת יעשה דרכו, שיצאו אנשי מיפת מכל צד ופנה: לועז ואיישטריך ללבוש לבוש קנאה קנאת ה׳ צבאות ולתבוע עלבוני ולריב את ריבי ולהודות על כל הברכות כמו שהם כתובים בספר הלז והמריבו ובעיו (ובעטיה) שמרו ועצבו אנשי הורביין היה בעוה״ר למשיסה ליעקב להרים ולא לבנות כהעיר (כהעיד) על זאת צרה אחר צרה. הש״ית יכפר עליהם ועל כל עונותיהם. בי״א״.

בדברים האחרונים, כי לרגלי המחלוקת היה בעוה״ר יעקב

למשיחה, הוא רומז על הגירוש שהיה בביהם ובפראג בשנת ש״ב ושאליו נשוב עוד בהמשך הדברים.

פרק שביעי.

בפעלות רבי יוסף יוזילמן והשתדלותו בעד אחיו יושבי מדינות אשכנז בארצות ממשלת הפרוטסטנטים.

כבר הוכחנו בפרקים הקודמים, כי בשנאת בני שבטי אשכנז את ישראל לא נבדלו בעלי ברית לותיר וחבריו מאמוני התורה הקתולית, ויש שעלו עליהם בקנאה ושנאה נצחת ליהודים. עד הנה ראינו, כי אם הצליח השתדלן או לא הצליח בהשתדלותו, אבל שומע היה לו תמיד בחצרות מושלי אשכנז ונסיכיה הקתולים ויהי תמיד יוצא ונכנס ומתקבל ברצון כאורח הגון, וגם בכבוד „מושל ומנהיג עם היהודים" מאת הקיסר והשרים אשר במסבו ומאת יתר נסיכי אשכנז ודוכסיה והגמוניה', מושלי ארץ ונשיאיה, וכהנים גדולים שרי התורה הקתולית. אך לאין ערך יותר קשה היתה עמדתו של השתדלן היהודי במדינות נשיאי הפרוטיסטנטים. נפתולי אלהים נפתל רבי יוסף איש רוסהים עם נביא הדת הפרו־טיסטנטית הכהן לותיר, חבריו ותלמידיו. בהמשך דברינו נבאר את הסבה הקרובה לשנאת לותיר את היהודים, אשר עברה כל חק וגבול. השתדלן שלנו כבר הגיע אז לימי הזקנה, ולמגנת לבו ראה, כי התנועה החדשה בעולם הנוצרית, לא לבד שלא הביא כל טובה ליושבי יהודי אשכנז הדיים והסתופפים, כי אם עלולה היא להוסיף יגון על מכאוביהם. נביאי הריפורמציה היו קנאים נלהבים במדה גדולה ויתרה מהקתולים. להרגש הדתי נוספה אז הדיקנות עד לקטנות דמוחין. היהודים המעטים אשר נשארו לפלטה בימי

ההריגות והרדיפות עמדו בין שני בעלי הריב, מזה ומזה, וביחוד הנשיאים והמושלים אשר התעצמו בדעותיהם ובמנהגיהם הדתיים, איש איש לא בדעת נפש ובהכרת האמת אשר בלבבם, כי אם על פי פניות ונטיות של עניני עולם הזה. ויד שניהם היתה בם לרעצם ולרוצצם.

בימים ההם נפתחה הרעה מצפון—מזכסוניה—הארץ הנבחרת למעין האנטיסימיטיזם זה בארבע מאות שנה, ובה נולד הצורר לישראל היותר גדול בימים ההם במדינות אשכנז, הכומר ליתיר אבי התורה החדשה.

בשנת 1537—רצ"ז נמצאו יהודים אחדים פועלי און במדינת סכסוניה; מושל הארץ הקורפירסט יוהן פרידריך בן מקשיב לדבהן לותיר לא אמר די ביסרו את החוטאים כדי רשעתם, כי אם שמע לעצת רבו מרטין לותיר, להוציא כתב הדת לגרש את כל היהודים מהמדינה ולבלי תת מהיום לכל יהודי כדרך כף רגל על אדמת ארץ ממשלתו ואשר ימצא יענש בעונשים קשים. מהגירוש היה נשקפה סכנה עצומה לכל יתר ישובי היהודים במדינת נשיאי אשכנז שקבלו תורת ליתיר; כי נודע הדבר, אשר נסיך זכסוניה עשה מעשהו על פי עצת לותיר וחפצו. ובעצתו להנשיאים הכרים למשמעתו עוד לא אמר הכהן הזה די, כי החל להוציא ספרים ומגלות עפות נגד היהודים ולדרוש, כי יתירו דמם ואלה אשר לא יצאו בגולה ירצחום נפש. עוד הפעם התאספו פרנסי הקהלות והרבנים לפרנקפורט, העיר שהיתה בינתים מגדל עז לבעלי התורה החדשה, ובהסכמת כל הנאספים נקרא השתדלן רבי יוסף ויכלאו ידיו לעבור מדינות רחוקות עד זכסוניה (מ י ש ן בלשון בעלי האסיפות בימים ההם על שם העיר מייסן בזכסוניה) להתיצב לפני לותיר והקורפירסט. ולמען תת חזוק לפעולתו בא יוזלמן לשטרסבורג בירת אלזס מדינת מולדתו; בבוא שמה הפיל תחנתו לפני ראשי המועצה ולפני הכהנים הפסטורים תלמידי לותיר המובהקים ונודעים לעמודי הדת הפרוטיסטנטית והם: קפיטו (Wolfgang Fabricius Capito) ובוצר (Butzer) שניהם מלומדים מפורסמים ודבריהם היו נשמעים לאמוני הפרוטסטנטים, ובקשתו נעשתה: שרי המועצה בשטרסבורג נתנו

על ידו מכתב מליצה להקורפירסט מסכסוניה יוהן פרידריך, והם מפליגים בשבחו, כי הוא יהודי ישר דרך, בעל לב טוב ורודף צדקות ונודע בכל מדינת אֶלזס לעושה חסד לכל איש ומנהיג ופרנס טוב לקהלות ישראל ומשתדל תמיד לטובת עמו בדרך משפט וצדקה. בשם הקדוש פולוס אשר במכתבו אל הרומיים [1], יאמר, כי ישראל הוא התרומה ואומות כל העולם הם העיסה, לכן קדש ישראל לה׳, הוא זית רענן, והם זיתי היער אשר הורכבו בהעץ הזה ונתחברו לשרש הזית ויונקים את דשנו, ובכן השמיעו שרי המועצה להקורפירסט דברי מוסר, לבל יתאכזר על העם, שהוא העץ הנושא פרי זית, אשר ממנו יוקח השמן למאור האמונה על הארץ וידרשו ממנו, כי יטה אזנו לדברי „היהודי הנכבד" וימלא בקשתו. גם האחד משני הכהנים המלומדים שהזכרנו, החסיד והגוח לבריות קפיטו, נתן לו מכתב מליצה ללותיר, ובו נאמר, כי כותב הוא דבריו גם בהסכמת חברו בוטצר, אשר חפץ גם הוא להיות עמו בעצה אחת בדבר הצלה יהודי זכסוניה, אך לא יכול עשות זאת יען כי עשה דרכו לבזיליאה. כשרי המועצה בשטרסבורג ספר גם הוא בשבחו של היהודי המופלא ביראת שמים ובהנהגה ישרה וטובה ומסירת נפש לטובת בני עמו; גם הוא יספר, כי לרגלי יהודים פושעים אחדים, אשר נענשו על חטאתם כדי רשעתם, אין לעשות רעה לכלל היהודים במדינת ממשלתו של הנסיך. כמוהם יזכיר גם הוא דברי הקדוש פאולוס, כי יש לחום על עם עני ואביון. מכתבו של קפיטו מיום 28 אפריל 1537 מלא הכר ותחנה ובקשת רחמים על ישראל [2].

רבי יוסף השתדלן, נשען על הכתבים האלה יצא בלב מלא תקוה לדרכו לארץ מישן, היא זכסוניה, ואחרי רוב הלאות הגיע לביטינברג מקום משכן לותיר, נביא הפרוטסטנטים בצפון אשכנז. למגנת לבו נוכח השתדלן לדעת, כי שנה הכומר הזה את דעותיו על היהודים מימים הראשונות לפעולתו, משנת רפ״ג,

[1] ברית החדשה, פעלי השליחים. מכתב אל הרומאים י״א—24,

[2] ברסלוי בכה״ע Zeitschrift. z. Geschichte d. Juden in Deutschland V 313—326.

die Sabbathier an einem guten Freund), ושם יגאין את היהודים אשר הובישו תקותו, כי יזנחו תורת התלמוד והרבנים ויעזבו ידגלו. בשנה זו לעת הבציר בא אליו חברו הכהן בוטצר משטרסבורג, אשר לבו היה עד הנה טוב ליהודים, כאשר הזכרנו למעלה, ובשבתו עמו נהפך גם לבו לרעה; רק הכהן המלומד קפיטו שמר את הברית והחסד ליהודים כל הימים. והענין אשר נתן לבוטצר, הבר ועמית ללותיר, לגלות דעתו לרעת היהודים היה המאורע הזה: הלנדגרף בהיסן פיליפ הראשון, היה אחד ומיוחד בין נסיכי הפרוטסטנטים שלא נמשך אחרי לותיר בכל דעותיו; הוא נלהב מלחמת התנופה במלכי הקתולים, אך היה רחוק מקנאת הדת ובלבו נטה גם אחרי בעלי הריפורמציה בשוויץ צבינגלי וחבריו. בימים ההם באו יועצי היסין לפני מושלם הגרף פיליפ בקובלנא על היהודים ויציעו מערכת חקים, אשר על פיהם יוכלו היהודים להתקיים בארץ. לפי הצעתם: א) הנתן להיהודים הרשות לעסוק במשא ומתן במקום שאין שם אגודות למסחר ומלאכות של הנוצרים; ב) כי משא ומתנם יהיה באמונה; ג) יאסרו עליהם לקחת רבית ואם ילוו לנוצרים דינרים אחדים יקצוב בית מועצת האזרחים סכום הרבית; ד) היהודים ימנו מקרבם ראשים ופרנסים לענוש את העבריינים ע"פ דין תורתם; ה) על היהודים לשלם למושל המדינה המס „אגודת החסות" (שוטץ פפעניג), ו) להכריחם כי ישמעו הדרשות (של הכהנים הנוצרים בבית תפלתם); ז) וגם כי יתוכחו עמהם ע"ד ענייני האמונות. ההצעה הרחבה הזאת שם הלנדגרף פיליפ לפני הכהן בוטצר וששת חבריו כהנים הדרשנים (Prädicanten) בהיסן לחוות דעתם. והשיבת כהני תורת הרחמים והאהבה היתה: טוב ויפה הוא לכל ממשלה אם כל התושבים יהיו בני דת אחת, וצדקו המלכים והנשיאים אשר גרשו את היהודים מארצם. ואולם אם מגויה וגמורה בסוד מושל המדינה ה„לנדגרף" לתת להיהודים תקומה בארצם מבקשים אותו הכהנים „למען השם" (Mit Gott) כי יתן להם ישיבה בארץ היסן רק באלה התנאים: אסור ליהודים לבנות בתי כנסיות מחדש; לחייב אותם שבועה, כי ישמרו רק חוקי התורה הכתובה ומצות הנביאים, אך לא את

התורה המסורה, תורת התלמוד והרבנים; לא לבד שאסור להם לעסוק בהלואה ברבית, כי אם גם יאסרו עליהם לעסוק בכל משא ומתן וגם במלאכות ואומניות חשובות ונקיות המביאות הוד לבעליהן. עבודתם ומלאכתם תהיינה: לחפור באדמה, לשפוך סוללות, חופרי סיד, עושים בחומר ובלבנים, מנקי ארובות העשן, מנקי מחראות ופושטי נבלות. בהנה ובהנה היו התנאים שעל פיהם יחיו היהודים, לו נתנו היעז והמשרה להכהנים הדרשנים קנאי תורת האהבה והרחמים לפי דרכם. המושל ה„לדנגרף" לא הסכים לעצת יועציו הכהנים ויגלה דעתו במכתב כתוב בדברים נמרצים, כי כן לא יעשה. עליהם להשיב האם יגרשו את היהודים או יתנו להם לחיות חיים של בני אדם מן הישוב. בהאגרת הזאת השיג המושל על דברי כהני מדברי ברית החדשה וישב על טענותיהם. הצעת הכהנים ותשובת הלנדגרף נתפרסמו בדפוס. כנראה נעשה הפרסום הזה על ידי היהודים או בהשתדלותם, למען ידע הקהל וישפוט מה בין מושל דורש משפט וצדקה ובין כהנים קנאים מהבילים, בין בה ובה ונשיאי הפרי פוססטנטים נאספו להועד שלהם בפרנקפורט להועץ על צפונותיהם בדבר הקריאה שקרא אליהם האפיפיור פאול השלישי לקחת חבל בכנסת הכהונה (קונסיליה) שהתעתדה להיות בעיר טרינט אשר במדינת טירול. ראשי המדברים באספת הנשיאים אלה היו הקורפירסט מזכסוניה, ה„לנדגרף" מהיסן וידם נלוו ה„קורפירסטים" מברנדנבורג וממדינת פפלץ. ולאספת האיכנים מצוקי הממלכות הפרוטוססטנטיות באשכנז, בא גם השתדלן, הנגיד פרנס ומנהיג ליהודי מלכות אשכנז, רבי יוסף יוזילמן איש רוסהים.

כבר הזכרנו למעלה, כי הנסיך השלישי בין נסיכי אשכנז, עמודי התורה החדשה ומחזיקיה, היה הקורפירסט יואכים השני מברנדינבורג (פריסיה) בן יואכים הראשון. הנסיך הזה היה איש מתון במעשיו. אביו נשאר נאמן להתורה הקתולית עד יום מותו 1535. והוא אף כי קבל את התורה החדשה ויתן לה מהלכים במדינתו בשנים הראשונות למלכו. אך היה החזיק בקנאת הדת בכלל וזה הראה לדעת אחרי כן, גם בימי מלחמת הדת בין הקיסר ואמוני הקתולים ובין בעלי ברית לותיר, הנודעה בהתילדה

בשם „מלחמת שמלקלדן". בימי האספה בפרנקפורט, באשר נזדמנו יחד הקנאי בוטצר, חברו ותלמידו של לותיר, והנשיא והפרנס ליהודי ממלכת אשכנז רבי יוסף איש רושהים, באו הדברים לידי וכוחים גלוים במושב המושלים והרוזנים, שהיה דרכם אז לעסוק בעצמם בתורת האלהות ולהכריע בין המתוכחים. בחכמה ודעה מיושבת הוכיח השתדלן את הכהן בוטצר על ספר הנאצה אשר כתב נגד היהודים וידבר גם נגד האומרים להעמיד את היהודים בהיסן על פי תנאים נאותים יותר למדת הסבלנות והאנושיות. מן התורה והנביאים ואף מספרי הברית החדשה הוכיח יוזלמן לבוטצר, כי תעודת כהן צדק להיות החסד והאהבה הוא להרבות שלום בעולם—וספרי של בוטצר עשוי רק להגדיל השנאה והשחתת המדות, וידבר השתדלן דברים לפני המושלים והרוזנים לאמר: „בדרך העולה לעיר פרידברג השתערו אנשים נוצרים על יהודי עני ויכוהו ויגזלו את כל אשר לו, ובעשותם התועבה אמרו: „ראה נא, יהודי, קרא את הכתוב בספר הזה ותראה כי הכהן המלומד בוטצר נותן רשות לנו לקחת מכם, יהודים, את הרכוש ואחרי כן את הנפש"[4]. בהיות הויכוחים בשנתגלגלו הדברים גם על עלילת הדם וחלול מערכת לחם הקדש מצא השתדלן מקום לקדש שם ישראל ברבים לעיני מלכים ישרים.

כבר הזכרנו בראש המחברת הזאת את המאורע שרשם בזכרונותיו (סימן ה') וספרנו אותו בארוכה: משרפת שלשים וששה יהודים אנשים ונשים ברחוב של עיר ברלין (בקרבת המקום שעומד שם עתה אנדרטו של לותיר, בעטיה של עלילת שקר, כי לקחו היהודים לחם הקדש מהגנב שגנבו ויעשו מעשהו למען התעלל בקדשי דתם. כשלשים שנה עברו ר"ע— רצ"ט) מיום המעשה הנורא הזה, ועתה נגלה באותו המעמד באספת פרנקפורט צדקת הנשרפים כי—צדיקים ונקיים הם. והנה אם לא נאמר

[4]) יוזלמן ב„אגרת הנחמה" כמו שיבוא במלואים. עיין בהוספה לפילכינפלד XVI. ועיין ברסלוי בחלק ה' לספר צשה"ר לגיגר עמוד 319 ובהוספות סימן III.

בפירוש אך מכללות הספור יוצא במעט ברור, כי רבי יוסף השתדלן הסב פני הדברים לפרוש אור על פני הרצח הנורא הזה בעוות הדין לעת הוכוחים. וזה הוא תוכן הענין כפי ספורו של יוזלמן. בישיבת נסיכי אשכנז בפרנקפורט העיד החכם המופלא וגבר עמיתו ואיש ימינו של לותר פיליפ מילנכטון[4]) (Philipp Melanchthon) הנודע בשמו המפואר: „מורה העם הגרמני" (praeceptor Germaniae). החכם המופלא הזה היה איש אמת והוכב אדם באמת ותמים, ומעריצי לותר השדי אותו במינות, והוא העיד לאמר: בבימינברג מקום משכן לותר ותלמידיו נמצא עתה כהן זקן קתולי שנלוה להדת הפרוטסטנטית. לפני שלשים שנה והוא ספר לפניו (לפני מילנכטון) וגם לפני בוטצר ושני אצילים נכבדים מבעלי שטרסבורג, שם האחד ביבום דונצרסהים ושם השני ס״ט בקל, את הדברים האלה: לפני עשרים ותשע שנים הובאו יהודים שלשים וששה איש מערים שונות בגליל מרקברנדינבורג לברלין וישבו בבית האסורים. היהודים נאשמו על ידי איש אחד שהיה באמת עושה הגבלה, כי הוא ראה את הנעשה. בהנתפשים נעשו עניים קשים ומתוך יסורים הודו מקצתם על המעשה אשר לא עשו ונדונו למיתת שרפה. או שלח ההגמון (בישוף) אליהם את הכהן הזקן הזה (איר זבייס נינר) לדבר על לבם כי ימירו דתם, אך שומע לא היה לו מהם, מלבד שנים שהמירו דתם והקילו ענשם למות מיתת התזת הראש בסיף. בלילה שלפני שרפת הנתפשים בא העד להכהן הזה ויבקשהו לתת לו להתודות לפניו על עונותיו, ובוידויו הודה לפניו כי העיד עדות שקר ונפשו לא תדע מנוח ממכשול לב, כי הוא הוצה שלשים וששה נפשות נקיות. על פי חקי התורה הקתולית אסור להכהן לגלות סודות הוידוי לכל איש מלבד הכהן הגדול מאחיו הכהנים — ההגמון —. עוד בלילה ההוא, בא הכהן לבית

---

[4]) באגרת הנ״ל בעמוד ג׳ לההכתב יד ובהוספות לפירבינגפלד ע׳ 181. בספרו של ליהמן נמסרו הדברים שלא בדיוק, כן נפקד שם מקום מילנכטון המלומד הגדול ועדותו. נראה הדבר, כי ליהמן לא ידע עוד דבר מאגרת התחכה ולראשונה הודיע מזה ברסלו בהנ״ל.

ההגמון ויעירהו משנתו ויספר לו את כל הדברים אשר שמע מעד השקר ויבקש ממנו התרה לגלות הדברים להשופטים והקור־פירסט. אך ההגמון לא שעה לדבריו ולא התיר לו, וימותו שלשים וששה איש במיתת שרפה על קדוש השם. מני אז לא ידע הכהן איזיביוס מנוחה בלבבו הסער. ובאשר פרצה הריפורמציה היו רגשות הנוחם אלה הסבה לזה שעזב התורה הקתולית ויבוא לברית דת לותיר. הכהן הזה מסר למילנכטון וחבריו פרטי דברי הריב, כי היה האיש המאשים את היהודים גנב וגנבו כלי הקדש ויירא לבל יתפש בכף בדה מלבו את הדבר, כי חללו היהודים את קדשי הדת הקתולית. הספור הזה ובירור הדברים על ידי הגדול והיחיד בדורו מילנכטון הרעיש לב הנכבדים הנאספים וביחוד את לב הנסיך יואכים השני, אשר אביו, נסיך ברנדנבורג, דן את האנשים למיתת שרפה, ולדברי יוזילמן נהפך אז לב הנסיך לטוב על היהודים ויתן להם להתישב בארצו.

על נסיך סכסוניה, אשר לותיר אצל מרוחו עליו לא עשה גם הספור הזה רושם, באשר לא שם לבו לזה גם בזמן צר. הם עמדו בשנאתם ליהודים והאחרון עוד הוסיף ללמד קטגוריא עליהם יותר מאשר בתחלה. לא כן הנסיך הקורפירסט מברנדינבורג והמושל הלנדגרף פיליפ מהיסין. הראשון היה מני אז לבו טוב ליהודים ולאחרים מהם היו מהלכים בחצר מלכותו וישב את מחשבתו הרעה לגרש את היהודים ממדינתו. ובמה שנים אחרי כן הננו מוצאים, כי הפרוטסטנטים האדוקים יושבי ברלין ומרטין לותיר בראשם קוראים תגר על הנסיך הזה, אשר קרב את היהודים (ליפולד ומיכל) ויתן להם יד גדולה גם בהנהגת המדינה. הלנדגרף האריך ימי שבת היהודים במדינת היסן על פי עשרה תנאים הראשונים, שמקצתם הזכרנו למעלה. ראה זאת תלמידו המובהק של לותיר בשנאת ישראל הכהן ביצר וידפיס מחברת הנאצה בשם „פאן דען יודען". בזאת המחברת יזכיר ברמז את הויכוחים ביני ובין יוזילמן. והמחברת הזאת בצירוף ספרי הנאצה שהחל להוציא לותיר כפעם בפעם היו לרועץ ליהודי אשכנז בימי שנות מאות והשפעתן לא חדלה עד היום בדור „לותיר השני", הוא אדולף שטקר ומתי סודו.

כל האמור מאומת ומקוים ב„אגרת הנחמה״ שכתב אז רבי יוסף השתדלן ואשר ענינה נבאר בזה. ויש לידיעותיו סמוכים גם בזכרונות בעלי רשימות לקורות אשכנז ותנועת הריפורמציה בדור ההוא ובמגלת הזכרונות אשר לרבי יוסף (סימן כ״ב) נאמר בקצרה:

„בשנת רצ״ו בא הדוכס הייר צוק (הערצאג) האנש (יוהן פרידריך) מזכסין להפקיר בנו ולא לתת לאומה הישראלית מדרך כף רגל בכל ארצו. בסבת הכומר המכונה מרטין לוטהר, בגיהנם נשמתו וגופו צרורו, שכתב ספרים הרבה, ספרי מינות נשרו מחוקי לאמר: מי שנותן יד ליודים אבדה תקותו ברוב ספורים לגרות בין השרים והאומות, עד שבמעט אין תקומה היתה לשונאי ישראל. ועל פי הסבבת רבותינו השגתי כתבים מעולים משאר רבני האומות (קפיטו, וועצי שטרסבורג אוסינדר מחבר, לפי ההשערה, הספר „יודני ביכלין״ שענינו נבאר בזה ואולי גם המלומד הגדול שבדור ההוא מילנכטון) והמקום שטרשפורק (שטרסבורג) ועליתי לבקש פני הדוכס (הסכסוני) במדינת מיישן ודורינגן (Missen und Thüringen) ולא יכולתי להשיב (? אולי צ״ל „הראיתי״) הכתבים עד בואי לעיר ורנקוורט עם שאר הדוכסים [כן] בפרט הדוכס ברנבורק (Brandenburg) בעין גם כן לגרש כל היודים ועל ידי גלגול וסבת הוכוחים שעמדתי לפני רבים חכמים, החכמים שבאומות, להוכיחם שלא כדברי הלוטיר ובציר ובעתם מתוך דברי תורתנו הקדושה עד שהודו לי על הדברות. ונעשה לנו נס בתוך נס שנגלה ונודע לרבים ולאותו מרקרב יוכים (Markgraf Juachim), שכל אותם האנשים הנשרפים בחיי אבי בשנת ר״ע לפ״ק ל״ח (ובכלל זה השנים שהמירו דתם ומיתתם היה בסיף) נפשות מישראל, ובשקר ועלילת רבה רעה נשרפו, כי כבר הגנב מהודאת (מעדות) שקרו, ואיש צר ואויב, הוא ההגמון, צוה להגלח שלא להגיד וידויו של גנב לדוכס. לכך חזרו הדוכסים מדעתם לתת להם ליהודים) מדרך כף רגל, ועד היום הדוכסים יוכים (Joachim II)

קם באמונתו. אבל זקסין חזר מהבטחתו [1]) והרע לנו מאד. לכך הפיל אותו לקבל שכרו משלם [2]). ברוך ה' שנקם נקמת עמו.

השתדלן קדש שם ישראל ברבים והוציא כאור משפט בני עמו, אבל שונאי ישראל עמדו ברשעתם ועוד הוסיפו תלמידי לותיר, וביחוד הכהן בוטצר הזקן שבבני חבורתו והכרוך ביותר אחרי רבם של הפרוטיסטנטים, להרבות שטנה ולעורר משטמה. בהוצאה חדשה של ספר הנאצה הוסיף בוטצר קטגוריא ובשם לותיר קרא להעם האשכנזי להכחיד שם ישראל בכל הממלכה. נשיא היסן אמנם לא שמע לדבריו ויתן חנינה להיהודים. אך בני העם אשר במדינת היסן התרגשו ויראו היהודים לבל יבולע להם, כי היה הכהן בוטצר חשוב מאד בעיני בעלי דת לותיר ונשמעים לדבריו ויפנו אל השתדלן רבי יוסף רוסהים; אז התעורר הוא לעשות הדבר האחד שהיה ביכלתו, לחבר ספר להשיב על טענותיו של הצורר בוטצר. המחברת הזאת נכתבה בעצם לאחיו בני עמו היושבים במדינת היסן ובלשון עברית ונקראה בשם „אגרת הנחמה" ונשלחה לכל קהלות ישראל אשר בהמדינה הזאת לקריאה בבתי כנסיות בכל שבתות השנה, ובשפה בן היא, על פי השירים והלקיטים שהגיעו אלינו. המחברת הכילה בקרבה: התשובות שהשיב השתדלן על הקטגוריא של בוטצר, ספור המעשים בהתלוצות ברור המשפטים בדבר היהודים הנאשמים בעונות שונים: עלילות הדם וחלול קדשי הנוצרים, דברי מוסר ליהודים כי יתרחקו מכל עולה ותרמית במשאם ומתנם עם אינם יהודים ומכל דבר הגורם לחלול השם. דברי תוכחה למלוי ברבית העושים עשר לא במשפט, ודברי נחמה, כי ישועת ישראל קרובה לבא וצדקתו להגלות. כאיש

---

[1]) מזה נראה, כי לראשונה הועילו דברי יוזילמן והכתבים שהביא לפעול פעולה רצויה על הנסיך זכסוניה, אבל אחרי כן, בהשפעתם של לותיר ובוציר, שב ונתב על מחשבתו הטובה.

[2]) רומז על המגפה הגדולה שנגף הקורפירסט מסכסוניה לפני חיל קרלוס החמישי במלחמת שמלקלדן בשנת 1547 על יד העיר מילברג והנסיך נשבה וכל מחנהו נפוץ ממנו.

מעולם המעשה הוא יודע ומכיר כי אי אפשר לאסור את ההלואה ברבית לבני עמו, אחרי כי הסמו בעדם דרכי החיים במלאכה ותשומת יד, אבל ידרוש לקחת רבית רק במדה מצומצמת ולבלי עשות עול במשא ומתן. האיש מעולם המעשה, אשר הבין לדעת רוח בני דורו, ידע כי במעט יתפרסם ענין המחברת בקהל הנוצרים וימצאו מעלילים על היהודים, כי מחרפים הם מעבור הנוצרים וכי יוכיחו לגנאי את שם מיסד הכנסיה ושליחי האמונה על כן הקדים הוא לתרגם את המחברת מעברית לאשכנזית למען הוכח לנוצרים ויהודים מעוטי הדעת, כי לא נתכון לפגוע בכבוד איש או אמונה, כי אם להגן על עמו בני אמונתו ולעמוד להם בעת צרתם; על כן הוא מוסר ליועצי העיר שטרסבורג את המחברת עם התרגום באשכנזית, משחר פני שרי המועצה לקרוא אותה ולתת לו תעודה, כי אין בה דבר נגד המורה הגדול לתורת הפרוטסטנטים וחבריו ותלמידיו. את הספר בעברית ובהעתקה אשכנזית עם מכתב בקשה לשרי המועצה שלח יוזלמן בשנת ש"א על שם סופר בית המועצה.

עצם מחברתו של השתדלן לא נתקימה גם בכתב יד וזאת נדע מחקרי העתים אשר בשטרסבורג. מהתרגום האשכנזי שנעשה מהמחברת נמצאים שורים בהתמצית (Extrakt ומכתבי יוזלמן לשרי המועצה ותשובתם. משורי התמצית אלה נמסור להקוראים דברים אחרים, בסוף הספר. דברי יוזילמן בלשון אשכנזית קרובים מאד בדרכי המבטא לעברית עד שיש לשער, כי כאשר נשוב לתרגמם לעברית נמצא את הסגנון המקורי קרוב מאד ללשון הכתב. וחבל על זה, כי ספר סגוריא זה נאבד מתוך הקהל, יען כי היה היחידי בדור בכל אשכנז. ועם זה כבר יושבי ישראל באירופה שנכתב אז, בימי המשנה והקטגוריא. היהדות באשכנז עמדה אז בשפל המדרגה, חכמי התלמוד מעטו אז באשכנז והמעטים יצאו מאשכנז ויתישבו אלה באיטליה (מהר"י קולן ומהר"ם פדובה), או לפולין (רבי ישראל ברונא ומרבד השתדלן שלנו לא נמצא איש מהיהודים שיצא בגדוד נגד המורה ותלמידיו וחבריו מזה ונגד קנאי הקתולים מזה, דור יתום היה אותו

הדור ורבי יוסף איש רוסהים היה היחיד בדור ההוא אשר נתן נפשו על כבוד עמו ותורתו.

השירים האלה נגלו לפני עשר שנים. שייר העתיקם לצרפתית, אבל העתקתו מלאה שבושים משחיתים הכונה. טוב ממנו וגם יותר ממנו נתפרסמו על ידי ברסלו בכתב העתי לקורות היהודים בגרמניה מאת ל. גיגר (חלק ה׳) ועוד נוספו לקוטים על שירי התמצית אלה שנתפרסמו על יד פילכנפילד [1]). תוכן הספר: א) הזיק להיהודים במדינת היסן. בהפתיחה יבאר השתדלן הדברים שגרמו לכתוב את המחברת לאמר: יהודי היסן כתבו אליו, כי בהצעתו של הכהן בוטצר (בהסכמת רבו לותיר) נאמר, כי יאנסו את היהודים לשמוע את דרשות הכהנים בבית תפלתם בכדי להפנות לבם להאמונה השלטת. היהודים יחושו מכשול לב בזה שילכו לבית התפלה לשמוע דרשות הכהנים והוא ייעץ אותם איך יחלצו מצרתם זאת. הוא מוסיף לספר, איך עלתה ביד חסיד וחכם שבאומות העולם מילנכטהון להוכיח צדקת השלשים וששה יהודים שנשרפו בברלין בשנת ר״ע. ב) הוא מבאר, כי מחובת היהודי הוא שלא להכנס בוכוחים עם בעלי דתות אחרות, ביחוד עם הכהנים ורק אם המושלים ישאלו אותם שאלות בענין ישיבו להם כהלכה על פי הכתובים בספר מלאכי פרשה ג׳: אני יי לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם; זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים... ג) עוד יוסיף לדבר לבני עמו על דבר ההלואה ברבית ויבאר, כי אף שבתורה נאמר: לנכרי תשיך, אך בעלי התלמוד אסרו גם רבית הנכרים ולא התירו אלא „בכדי חייו" ולתלמידי חכמים [2]), ומאחר שבממלכת אשכנז נאסרו ליהודים העבודה במלאכות ואומניות ובמעט כל מיני עסק ותשומת יד הנה ההלואה ברבית היא רק „בכדי חייו", אך יש ליזהר שלא יביאו

[1]) בסוף הספר במלואים אביא את השירים מהתמצית כפי מה שנמצא אצל פילכנפילד ששם נמצאה הפתיחה ל„אגרת הנחמה" ותמצית הדברים בראש הספר בהרפים מן עמוד 3, 7, 8 ובו׳.

[2]) בבא מציעא דף ע: ודף ע״א:

הדברים לידי חלול השם ושארית ישראל לא יעשו עולה ולא ימצא בפיהם לשון תרמית. ד) השתדלן יזהיר את בני עמו, כי יהיו נוחים וענותנותים, מסתפקים במועט ונמנעים מבא לרשות שאינה שלהם ומהתערב בין עם הארץ וקורא להם בדברי הנביא ישעיה: לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך... עד יעבור זעם. ה) יצום להתפלל בשלומה של מלכות והרשות במדינה, יסיר חרפת חורפי תפלות ישראל, אלה המעלילים האומרים, כי תפלות ישראל מלאות דברי קללה ונאצות על הדת הנוצרית ומיסדיה. עוד יוסיף השתדלן לספר דברי וכוחיו עם המומר מרגריטא שגם הוא חרף מערכות ישראל ותפלותיו ויספר איך נצח אותו בהוכיחו מכתבי הקדש מתפלות דניאל, כי אין שם זכר לשנאה עם ישראל לעמי הארצות וירמיה הנביא צוה להתפלל בשלום העיר אשר הגלו שמה. בהזהירו את בני עמו להמנע מן הוכוחים עם כהני האמונות האחרות הוא מביא דברי הנביא מיכה: ילך כל איש בשם אלהיו. זה הוא תוכן המחברת על פי שיורי התמציה שהגיעו אלינו מגנזי הכתבים למועצה העיר שטרסבורג.

לא ארכו הימים ורבי יוסף השתדלן יצא עוד הפעם להשיב דבר למחרפי מערכות ישראל. לותיר אשר כבר הראה אותות שנאתו לישראל, בזה שלא נתן ליוזילמן לבא לפניו ולהכנס עמו בדברים יצא עתה (בשנת ש״ג—1543) בספר־נאצה מגדף אף ומשטמה „על דבר היהודים וכזביהם" (Von den Juden und ihren Lügen) ובאותו השנה שב והדפיס קונטרס־נאצה: „ע״ד שם המפורש" (Von Schem hamphoras). תוכן שני הספרים ידוע, וכבר דברנו בזה גם בהמחברה הזאת. עוד הפעם הננו להעיר בזה, כי לותיר ולא אחר הוא אבי אבות האנטיסימיטזם בדורנו; לפניו לא היה כהן נוצרי, המתאמר להיבב כתבי הקדש ומתאמר להיות מסובב נתיבות התורה הנוצרית בימי שליחי האמונה בעצם טהרתה, כי יקרא למעריציו: לשרוף את בתי כנסיות היהודים, להרוס בתיהם וגם לרצחם נפש. בספרי לותיר ראה השתדלן סכנה גדולה ליהודי מדינות הפרוטסטנטים ומדינת מולדתו אֶלזס בכללן; אז הגיש כתב בקשה לשרי המועצה בשטרסבורג, כי

לא יתנו לספרי נאצה אלה מהלכים בעיר הראשה ובערי המדינה. הוא בעצמו יקוה להשיב על דברי לותיר ועלילותיו ולהוכיח כל טעותו, כאשר עשה להמומר מרגריטא לפני המלך קרלוס החמישי והשרים אשר במסבו בימי הקהל באוגסבורג, אולם ירא הוא לכל תפרוץ קנאת בני ההמון ומשטמתם לעשות שפטים בהיהודים ועומי אלוה לפי דברי נביאם וכהנם לותיר. בבא כתב הבקשה ליועצי שטרסבורג באה אליהם באותו היום השמועה, כי כהן פרוטסטנטי בעיר הַבֶּפֶלְדֶן כבר דרש בבית התפלה לעשות בעצת לותיר ולהכות את היהודים הרם. הפעם הוכיחו אבות העיר שטרסבורג ונשיאי מדינת אֶלְזס, כי לא יאבו לשמוע לקול מורם ותהי תשובתם לרבי יוסף השתדלן: חברי המועצה יבקרו את ספרי לותיר ואם ימצאו בו דברי שטנה ככל האמור במכתבו של השתדלן יאסרו להדפיס אותו וגם להפיצו ברבים במדינת אֶלזס ואת הכהנים הדרשנים יזהירו לבל ידרשו דרשות של נאצה ומשטמה נגד היהודים. עוד בשנה הזאת ערך יוזילמן ספר־זכרון להמועצה בשטרסבורג עד ספרו של לותיר: „שם המפורש". ענין ספר הזכרון הזה, שהגיש יוזילמן וכמו כן מהות ספר השטנה „שם המפורש" של לותיר לא נתן לנו לבאר במחברתנו מפני כמה טעמים. אולם בכללו יוזילמן מוכיח לדעת, כי גם המלומד הגדול קַפִּיטוֹ (שמת בשנת 1541) הודה לו, כי קרא את התלמוד ומפרשיו וכל תפלות ישראל ולא מצא בהם דבר נגד מחוקק הנוצרים, והאיש קַפִּיטוֹ הלא גדול מאד לבעלי אֶלזס ובכבודו התימהו, כי מלבד שנים שלשה מאמרי הגדה אין בכל התלמוד דבר עד המשיח מושיע הנוצרים ובמשנה לא נזכר שמו אף פעם אחת. בימים ההם בימי הריפורמציה, היה הדבר נהוג גם בכתבי הבקשה של אנשים פשוטים לחזק דבריהם בדברי כתבי הקדש, ומה גם בכתב בקשה בדבר צדקה ומשפט לעם שלם ובני אמונת היחוד הקדומה, ועל כן בהודיע לשרי אֶלזס כי הרבה סבלו יהודי בבוהמיה וברונשוויג מספרי הנאצה אשר הפיץ לותיר בין העם ונזוקו בגופם ובממונם, יבקש כי ימליצו השרים טוב בעד היהודים לפני נסיכי סכסוניה והסן ויוביר, כי בעל הרחמים מתמלא רחמים גם על גוי סורר ומורה, ומפני שהם מורים, כי לפנים היה ישראל לעם סגולה ומדוע לא יזכרו

גם דברי המשא אשר נשא הנביא ישעיה (מ״ז, ו׳): קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים וכו׳, אי דברי הכתוב: אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. בפעם הזאת לא הצליח רבי יוסף בהשתדלותו. יועצי שטרסבורג השיבו בקשתו ריקם ויעצוהו, כי יפנה בבקשתו אל נציב הממשלה בהגינו ואל הרוזנים מפפלין ולא נודע מה עשה השתדלן אחרי כן ומה עלתה בידו [1].

עד הנה הגיעו לנו הידיעות מכל ההשתדלות של רבי יוסף איש רוסהים לפני הרוזנים והנסיכים וגם המלומדים שרי מועצות הערים ושרי המדינות הפרוטסטנטים. אמנם כן, לא תמיד, ואולי ברוב הפעמים, לא עשתה השתדלותו פרי. אולם גם הדבר, כי יהודי אחד, אשר לפי הנמוס וחקי הממשלות, לא היה טוב מכל אחיו רצוצי משפט, הדווים והסחופים, מצא את לבבו לעבור ממדינה למדינה למען הוכח רשעת הכהן לותיר וזדון לבו, הכהן אשר משל או ברוח מאמיניו ודבריו היו להעמים והמושלים כדברי האורים, — החזיון הזה לבד ילמדנו דעת אמץ רוח השתדלן ומסירת נפשו למלא תעודתו — תעודת מושיע ורב ריב עמו הנדכה.

על פי הצעת המאורעות שדברנו בהם בפרק הזה יראו הקוראים, עד במה היתה גדולה המשטמה ועזה קנאת הדת של נושאי דגל הריפורמציה באשכנז. השנאה והקנאה הזאת התנחלו להאשכנזים הלותרים מדור לדור ובחזקתה תעמוד עד היום. טוב מזה היתה עבודת ר׳ יוסף יוזילמן בחצרות מלכי הקתולים וביחוד בחצר הקיסר קרלוס החמישי, אשר שמר לו הברית והחסד כל ימי חייו וגם לבניו אחריו, כאשר נדע מפי עדותם של כתבים מקוימים ומאומתים מטעם הרשות שהגיעו אלינו עד היום.

---

1) הכתב לאב (Revue des Et. V, 102) ואחריו שיר (בהג״ל XIII 84) מחליפים בטעות, כי עשו שרי המועצה כבקשת השתדלן. עיין גיגר צש״ר V 322—324 במאמרו של ברסלו.

פרק שמיני.

מפעלות השתדלן הגדול האחרונים.

פעולות רבי יוסף השתדלן לטובת הקהלות הפרטיות אשר באלזס ודרום אשכנז: בקולמר, בלנדו, בטורקהים, בענהים העליונה, בעיר מושב השתדלן, ברוסהים. עלילת הדם בוייסנבורג. שלמה רומנו ויוסף יוזילמן לפני הקיסר קרלוס החמישי. גלות ביהם ובא השתדלן לפרג, עלילת הדם בווירצבורג. הקיסר דורש תמיכת כסף מיהודי אשכנז לצרכי המלחמה נגד תוגרמה. הפריבילגיה משפירא ווריגנסבורג. מלחמת שמלקלדין והיהודים. הספרים שחבר רבי יוסף לזאנץ השתדלן: „המקנה" ו„דרך הקדש". מפעלותיו של השתדלן בשנות חייו האחרונות. זכרונותיו וזכרונות נתיו ונכדיו. קיסרי אשכנז זוכרים חסדי אביהם לבני בניו.

„אין בפרט אלא מה שבכלל". כשם שאי אפשר לסופרי דברי ימי ישראל בכלל לשמור בדיוק את סדרי הזמנים, במערכה סדורה על פי השתלשלות המעשים בקשר המסיבבים בהסבות, כן גם אי אפשר לסופר תולדות שתדלני ישראל למסור לקוראיו פעולות גבורי עלילה בספר ישר ומדויק על פי זמני המאורעות, ולפעמים חפצו בלילים יעלו גם מעשי גבר רב עלילה כרבי יוסף איש רוסהים. הסבה היא פשוטה: עמנו היה אז, כאשר הוא עוד עתה, מפוזר תכלית הפזור, מפוזר ומפורד לישובים קרובים או רחוקים, ולכל אחד מהם (מהישובים) מגלה תענית מיוחדת לו, מגלה זכרונית לצרות ויסורי הגלות לכל ישוב בפני עצמו. כל

ישוב וישוב לבדו עולה ויורד וחוזר ועולה וחוזר ויורד לרגלי המעשים בכל יום. לפי המאורעות האלה כן גם פעולת השתדלן — ולרגל עבודתנו בחרנו לצאת בעקבות מגלת הזכרונות של גבור הספר, ועם זה גם למסור להקוראים ציור נאמן מקורות הדורות ההם. לשני התנאים האלה אי אפשר להתקיים מבלי שנשוב בפעם בפעם לאחור, להיות צופים גם על פני המעשים שכבר נעשו, מבלי לשמור בדיוק את המוקדם והמאוחר בפרשת התולדה.

באותן עשרת השנים, שעיקר פעולת השתדלן היה לעמוד לעמו בעת צרתו הכללית, משנת רצ״א, אחרי ימי הקהל באויגסבורג (1530), עד שנת ש״א, ראינו את רבי יוסף השתדלן עסוק בענינים הנוגעים לכלל האומה הישראלית באשכנז, חוזר למצוא „קיומים" מהקיסר המושל ומלך המלכים בכל אשכנז; משתדל להסיר שטן ופגע רע מעל עמו גם בתקוני העולם הישראלי מבית, בדרכי חייו ופרנסתו, לבלי תת במעשיהם פתחון פה למשטינים ומקטרגים; משתדל להוציא לאור משפטי נקיים וצדיקים שכבר הלכו לעולמם ונספו בלא משפט לרגלי עלילות הדם; מתאמץ לעורר רחמים בלב המושלים הפרוטסטנטים על היהודים הנמצאים במדינת מלכותם. אך בכל אותה העת לא חדל גם מעבוד עבודת הקהלות הפרטיות במדינת מולדתו אלזס וברוב מחוזות אשכנז הדרומות, ונפתולי אלהים נפתל עם יועצי הערים שהיו צרי עין ומלאים קנאה והתחרות של פרנסה להיהודים ועוקי נפשם; הסכסוכים בין קטני הצוררים אלה ובין היהודים רבו תמיד, ועל השתדלן היה לעמוד תמיד בעקבאות, ותמיד נופל עליו לבא בקובלנא על העשק והמרוצה שעשו להיהודים לפני בתי הדינין העליונים וגם לפני הקיסר (קרלוס) והמלך (פרדיננד, והרוזנים המושלים.

לפי ענינו ותכלית המחברת הזאת יקשה עלינו להציע ולפרש פרטי כל המעשים הנוגעים לקורות יהודי אשכנז בפרט, ובכל זה אי אפשר לנו לחפין שלמות החקירה ההיסטורית להעלים עין מזה מכל וכל, והננו רושמים תולדות יוסף מסוג הזה ברשימה קצרה מראשי המאורעות, לא על פי סדר הזמנים, כי אם לפי מקומות המעשים.

את אחיו בני עמו לבל יהשאו לאשמה בעון רבית (יתר על הקצבה) ואונאה.

ד) בשנת ש"ו—1546 גרשו בני העיר טורקהים את היהודים, וכאשר לא מצאו אזן קשבת בבאם בקובלנא על זה לפני שרי החבל (Landvogtei) פנו אל הקיסר „הראש לממשלת הגליל הזה" (ais ein Oberst haupt gemelter Landofogtei). הקיסר נעתר לבקשתם, וישלח דברו אל הנציב הקורפירסט המושל במדינת פפלץ, כי ינן עליהם ויכוף את בעלי טורקהים למלא אחרי כל דברי הפריביליגיה הנתונה לטובת היהודים משנת 1530. ואולם הוסיף הקיסר להעיד כי היהודים מצדם יהיו זהירים במשא ומתן והשוסת יד לבלי הונות את הנוצרים [1]). הקורפירסט, אשר היה אוהב ישראל, ועוד בשנת 1544 בהיותו נציב מושל באלזס נתן להם „קיומים", וגם השיב, כי עד היום לא הגיעו לאזניו תלונות היהודים על העול הנעשה להם, מהר למלא אחרי מצות מלך מלכי אשכנז וישלח כתב הקיסר לסופר ממשלת הגליל בהגינוי, ששם נמצאה העיר טורקהים, למלא אחרי הפקידה ולקרוא את היהודים לשוב לשבת בעירם. והמפעל הזה נעשה על ידי השתדלות רבי יוסף, זמן קצר לפני מותו.

ה) מבין פעולותיו לא לכלל ישראל, כי אם לפרטי היושבים הכי גם נכבדה פעולתו להגן על אחיו בעיר עגהים העליונה Oberehnheim ובלשון צרפת (Obernan). בחוט השני העבור דהשתדלות הזאת מראשית ימי עבודתו לרבים בימי הקיסר איש הסדר מקסימיליאן הראשון עד סמוך לאחרית ימיו. כבר הוברג

---

[1]) Bez. Arch. Str. C. 78 בלי ציון הזמן ועיין בפילכנפילד.

[2]) כפורש במכתב השתדלן אל הפפליגרף פרידריך מיום 21 מאי 1555— תרי"ו שי"ג. המכתב הזה מלא וגדוש מידיעות שונות. כנראה היא אחד מן המכתבים האחרונים בהשתדלות שכתב לפני מותו, ובראש המכתב נאמר: זה לי יותר מחמשים שנה שהנני מנהיג ושתדלן לכלל היהודים שבגליל הגינוי ובנסיות היהודים האחרות. ובהתמנותי נשבעתי שבועה חמורה להגן על קהלות יש אר ועל „הקיומים" לחירותם שנתנו להם מטעם הקיסרים והמושלים וכו'. גם האגרת הזאת (בלשון אשכנזית עתיקה) נמצאה באוצר כתבי הרשות בשטרסבורג ובמבואים לספרו של פילכנפילד סימן XX עמוד 204.

ולהירידים. הותר להם לעבור דרך העיר, אך לא ללון בה וגם בעד זה נוטל עליהם לשלם דמי־פצוי (Vergütung) לבעלי העיר שתי פרובית. עוד הותנו תנאים שונים בדבר הלואה על המשכון ועניני רבית.

1) שונה מזה היה מעמד היהודים בעיר מושב השתדלן ברוסהים. להיהודים אמנם היתה שם חזקת ישוב, אך היו צפויים תמיד למציקות ונגישות האזרחים בשרירות לבם הרע. כבר הזכרנו למעלה איך מלט יוזלמן את העיר בחכמתו לעת מרידת האכרים, וראשי האזרחים הבטיחוהו כי הוא וצאצאיו אחריו יהנו מפרי החסד אשר עשה לבני עירו הנוצרים. אך בעלי רוסהים לא עמדו בדבורם: את היהודים רדפו בלי חשך, הרסו בתיהם, גרשו את כל איש יהודי אשר מלא לבו אותו לעבור דרך העיר, וברשעתם הרבה עשו רעה גם עם בית רבי יוסף השתדלן בשנת ש"ג, לעת הפרעות נגד יהודי רוסהים, ואשת השתדלן ובניו ובנותיו נחלו ויפלו למשכב מפחד המהומות וההריסות. להרבנים מורי הוראה שבעיר ובניהם גם בית השתדלן יצאה הפקודה לצאת מן העיר (20 פיברואר 1554 — שי"ד) ולא אבו לרכות בהגרוש עד שיב רבי יוזילמן מדרכו. בשובו מדרכו אמר עוד הפעם לפתרה בשלום ולא להגיש קובלנא לבית משפט חצר המלוכה (Kammer-gericht), כי אם לבית דין הגלילי בהגינוי, וראש הבית, דרש דין וחשבון מיועצי העיר רוסהים. תשובת היועצים באה בימי קיץ לשנת שי"ד, ובה מכחישים הם דברי השתדלן ומבטלים את כל הטובות שעשה להם לפני שלשים שנה, כי לא לטובתם היה מתכוין, כי אם לטובתו וטובת בני עמו היהודים. מודים הם, כי לא נתנו ליהודי העיר הרשות ללינת לילה לבניהם וחתניהם, ובאשר לא שמרו היהודים את הפקודה נענשו כדין וכדת. הם לא בושו לאמר, כי כל אלה יעשו למען ימותו היהודים בני הדור הזה והנולדים לא יתנו עוד חזקת ישוב. אז הגיש יוזילמן את משפטו לפני בית דין חצר המלוכה. אחרית הדבר לא נדע. וכנראה הלך אז השתדלן לעולמו. כה ידעו האשכנזים בדור ההוא לגמול רעה תחת טובה ולמרר את הרגעים האחרונים של האיש,

אשר הציל אותם מחרב האכרים מרי הנפש לפני שלשים שנה[1].

ז) בשנים האלה ארכו ימי נפתולי המשפטים עם בעלי העיר הקטנה דנגולסהים (Dangolsheim) ובלשונו של השתדלן: „מאנ־קילשי". כבר הזכרנו למעלה דברי רבי יוסף במגלת זכרונותיו סימן ח׳ משנת רע״ט, כי הוכרחו אוהבי המקום הזה במעלות הרינוס להדול מגרש את היהודים מבניהם בעזרת השתדלן. עברו שלשים וחמש שנים למן היום ההוא ושומעי היהודים במקום הזה באו בקובלנא לפני המושל הפפליץ־גרף על הרעה אשר מצאה אותם, כי תחת ארבעה זוגות יהודים שהיו יושבים שם עד הנה נושבו עתה עשרה זוגות, וכלם עוסקים במסחר ותשומת יד, וזה הרן הטם הזה לפרות ולרבות ועוד מעט ולא תשא עוד הארץ את הנוצרים לשבת עמם יחדו. שנתים ימים בערך רב השתדלן ריב עמו, וכבר נראה כי הצליח להציל העשוקים מידי עושקיהם, אך אחרית הענין לא נדע ונשתקעו הדברים, גם כן כנראה להגלי מות השתדלן באותו פרק[2].

ואחת מפעלותיו בסוף ימיו לטובת קהלות פרטיות, אשר היתה להן הבינה עבודה לתועלת כלל ישראל היא: בשנת ש״א נאבד ילד נוצרי בנסיבות באירן במדינת פרנקן במסבי העיר ויסנבורג ואירע המאורע בימי חג פסח ונפל החשד על היהודים, כי שחטוהו להשתמש בדמו לשם מצוה. ההגמון בעיר אירשטט הקריבה תפש יהודים אחרים ויעמידם למשפט ויהיו דבריו אל הרוכבים וההגמונים מסביב כי ישימו בכלא גם את היהודים במדינות ממשלתם. והנה בחקור הדין לא נמצא עון היהודים. ויהי אז דבר השתדלן שלוי עם אוטו הינריך מניבורג[3] והאצילים

---

[1]) הדברים האלה לקוחים מכתב הקובלנא ששלח רבי יוסף השתדלן ליועצי הנגידי הקבול על בני עיר בעלי הזהבים כפוי טובה ועושי עול. המכתב הזה נמצא בהעתקה בארכיב הגליל בשטרסבורג והובא בראשי פרקיו בכה״ע Revue d. J. חלק XVII בעמוד 256 והלאה, ואצל פייבלמיר בהוספות סימן XXX בעמוד 207 והלאה. המכתב הזה הוא בכמה פרטים בענין אוטוביוגרפיה ולכן אביא דברים ממנו במלואים.

[2]) כל אלה מהמקורים הנ״ל.

[3]) עפ״י תקונו של גראטץ „דברי ימי ישראל" (בעברית) חלק ז׳ ע׳ 227.

ספונהים. וברוב עמל הצליח להוציא את התפוסים לחפשי.

מסדותיו של רבי יוסף איש רוסהים היתה, דעתו עת לדבר ועת להשות, ובעמדו לפני איתני ארץ לא דבר מעולם דברים שידע בהם, שלא יכנסו ללב שומעיהם. אחרי גרוש ספרד הכללי וגרוש ניאפולי עברו עשרות שנים. מבלי משים התישבו עשרות משפחות אנוסים באיטליה הדרומית וביחוד בניאפולי, אף על פי שככר היתה אז למדינה ממדינות ממשלת ספרד. קנאי הקתולים השתדלו לקבוע בה בית דין האינקביזיציה, אך האשה העבריה הגבירה דונה בינונידיה אברבנלה, אשת ר' שמואל בן יצחק אברבנל, היא ורעותה האהובה אשת נציב ספרד המושל בארץ, התחננו לפני הקיסר להעביר את הרעה מהיהודים בניאפולי, ותעשת קרלוס החמישי בפעם הזאת ויעשה רצון הגבירות. ונראה הדבר כי עשר בית אברבנאל הטה לב הקיסר לרחמים על היהודים. עברו שבע עשרה שנה והקיסר שב ונחם על הטובה שעשה ליהודי ניאפולי ויאמר ליסד את האינקביזיציה בכל ערי דרום איטליה, ותהי אז עת צרה ליהודים וגם השר והגדול ליהודים שמואל אברבנל יצא מניאפולי, ואז גרשו כלה היהודים מדרום איטליה לבלי שוב עוד עד ימי הדורות האחרונים. אז שלחו היהודים מקרבם שתדלן אחד ושמו ש ל מ ה ר ו ם או שלמה רומני [4], אך הקיסר גער בו ולא הועילו לו גם כתבי מליצה שהביא משרים, כהנים, הגמונים והשמנים, וכמעט שהיה בכל רע, לולא שהגין עליו השתדלן רבי יוסף איש רוסהים. ומהמאורע הזה יספר לנו השתדלן בזכרונותיו (סימן כ"ג) לאמר:

„בשנת ש"א לפ"ק בבואי על הרייכשטאג מרעגין שפורג על בדקי (?) צרכי הרבים להשיג איזה כתבי קיומים (פריבילגיות)

---

4) ליהמן יאמר, כי השתדלן האיטלקי הזה הוא שלמה רומני בנו של ר' אליהו בחור המדקדק שהתנצר בערך עשר שנים אחרי המאורע שאנחנו עומדים בו עתה, והיה לאחד מהמלשינים נגד התלמוד בימי האפיפיור פאול הרביעי (עיין „דברי ימי ישראל" חלק ז' ע' 243—244 ובהערה שם), אך אין הדבר מוכרע, ולא נוכל להסכים לזה בהחלט. אף שיש לזה ידים מוכיחות מדברי רבי יוזלמן בזכרונותיו, שלא ינהג בו מנהג כבוד ולא יקראהו רבי כאשר יכנה את ר' שלמה מלכו.

מאדוני הקיסר יר"ה היתה מדת הדין מתוחה נגד אנשי ניפאלא (Neapol) ואף שהיה שם איש יהודי המכונה „שלמה רום" בהשתדלות רב, מכל מקום לא אבה הקיסר לקבל דברו ויצאה גזרתו לגרש מכל אותן מדינות ואמר לאיש שלמה: אל תוסיף דבר עוד בקנס חיוב ראשך למלכות וכו'".

וכנראה צודקת בעיקרה ידיעתו של ליהמן, כי בהשתדלות רבי יוסף מרוסהים נתן הקיסר לשלמה רום לשוב לביתו בשלום. המאורע הזה היה בימי הקיץ ש"א, ואז השיג גם יוזלמן את כתב ה„קיומים" מן הקיסר בתמונת מכתב גלוי לכל הדוכסים והרוזנים, ההגמונים והקורפירסטים והערים החפשיות בכל מלכות אשכנז, כי יתנו ליהודים לעבור בכל מרחבי מלכות אשכנז, לסחור בכל הארץ ולבקר את כל הערים ביומי דשוקא ופטורים הם מנשיא בבגדיהם את הטלאי הצהוב לאות דראון בצאתם לדרכם (20 יולי 1541)[1].

מכל השתדלותיו של רבי יוסף בעד הקהלות היחידות הכי נכבדה היא השתדלותו בעד אחיו בני עמו בהקהלה היותר חשובה והיותר עתיקה במלכות אשכנז בפרג וכל מדינת ביהם. השנים שבין מלחמות הקיסר קרלוס באיטליה ומלחמותיו עם מושלי אשכנז הפרוטיסטנטים (בעלי ברית שמלקלדין 1547) היו שנות מלחמה בשלום. המלחמות בזמים ההם היו על ידי אנשי חיל שכירים, וכאשר לא היו מלחמות בארץ היו אנשי צבא אלה פושטים ידיהם בגדוד ופורשים לליסטיות, ויהיו לשודדים אורבים על עוברי דרכים. להקות שודדים אלה רבו מאד במדינת ביהם. ובשנת ש"א—1541 הרבו לשלח באש ערים וכפרים וחצרות. אז נפוצה השמועה בארץ כי היהודים הם המבעירים את הבערות. בכל ביהם והמדינות סביבותיה שלזיה ואונגריה, מברסלוי עד בודים ומפרג עד אונגריה נתפשו יהודים רבים והושמו במאסר

[1]) מובא אצל ליהמן II 227—228 ונמצא גוף הכתב הזה בהארכיב № 26 אשר בעיר ענהים העליונה אלזס. ועיין גם פילכנפילד 58—60. הפריבילגיה הזאת מצוינת ברוח סבלנות יותר מכל הקודמות לה, כי יתיר ליהודים גם ההלואה ברבית, ביען שהם מסובלים במסים ומניות המלוכה יותר מהנוצרים, ואסור להם לקנות קרקעות ובתים ולעסוק באומנות ותשובת יד ומחיתם יוכלו למצוא רק בכסף מזומן שיש בידם.

תענו ביסורים קשים ורבים לא עמדו בנסיון ולהחלץ מענויים קשים וידו על שקר, כי אמנם עשו את כל המעשים הרעים שטפלו עליהם צורריהם. רבים נדונו למיתה בתליה או בהתזת הראש בסיף. עוד נחשדו, כי עומדים הם בהתקשרות עם מלכות תוגרמה ויגלו לה מסתרי ההכנות למלחמה נגדה. אז החליטו קריאי העם בפרג לגרש את היהודים ממדינת ביהם והמלך פירדיננד אחי הקיסר קרלוס קיים דברי ההחלטה הזאת ויצאו כל יהודי ביהם בגולה (אדר שנת ש"ב) ורק עשרת בתי אבות נשארו בפרג. לא עברו ימים רבים וצדקת היהודים נגלתה, רוב מבעירי הבערות נתפשו בכף ונודע הדבר כי המומתים בידי המשפט היו חפים, גם אחדים מאצילי הארץ השתדלו כי יקראו ליהודים לשוב להאחז בארץ. אז נקרא רבי יוסף איש רוסהים לבא שנית לפרג. למראה האסון הנורא אשר מצא את אחיו בני עמו לא זכר השתדלן לבעלי פרג את כל הרעה שעשו לו לפני שמנה שנים, באשר נמצאו גם אנשים שהתנקשו לחייו כמסופר למעלה, וימהר לנסוע בימי החרף נסיעה רחוקה מאלזס עד פרג, בדרכים שהם בחזקת סכנה, ויתיצב לפני המלך פירדיננד מיודעו ויצליח בהשתדלותו, כי יצא כתב הדת להשיב את המגרשים אשר עוד לא עזבו גבולות הארץ [1]. המאורע הזה רשום בזכרונותיו בהוספות ידיעות שונות יותר ממה שנמצא ברשימות יתר בעלי הזכרונות („צמח דוד" ורבי יוסף הכהן „בעמק הבכא"), ואלה הם דבריו במגלת הזכרונות (סימן כ"ה) לאמר:

„בשנת ש"ב לפ"ק מדת הדין היתה מתוחה נגד כל בני המדינה פיהם וק"ק פראג מנחשים השרפים במדת הדין הקשה ארבע שפטים: הריגה, שריפה, צליבה וגרוש

---

[1]) המקורים: הירכן „געשיכטע דער איזראעליטען אין באהמען" ע' 41 עפ"י כתבי הרשות, ועיין „דברי ימי ישראל" חלק ז' ע' 226. לפלא הוא הדבר, כי בעל „צמח דוד" שהיה איש פרג, לא לבד (כאשר עמדתי על זה בפתח דבר בהספר הזה) אשר לא זכר את יוסף, כי אם גם את המאורע הזה יזכיר ויספר גם פרטי המעשים (בדבור המתחיל: ש"א שרפות רבות וגדולות היו בכל מדינות ביהם וכו' ולא יזכיר כלל את השתדלן ומעשהו, בעוד אשר בכתבי הרשות יוצא בירור. כי על ידו נושעו יהודי פרג וכל מדינת ביהם.

מרונמהר על כולן ועל פי הפצרת רבים באתי ונגשתי כאח לצרה עם שאר אנשים בעלי מעשה בק"ק פראג לחלות פני המלך יר"ה וראה השם ית' בגודל צום ועני. נפש של תשובה תפלה וצדקה להשאיר ש"יד ופלים עד לסוף שוביתי שראיתי שחזרו הבנים לגבולם ובני הנהרסות וכו'".

אולם כנראה בשוב הבנים לגבולם שבו גם המחלוקת והמלשינות והדילטוריא להקהלה הזאת, כי רבי יוסף יוסיף לספר:

„ואף ששמעתי מפיהם ומפי כתבם בהיותי אצלם ר"ח תמוז ש"ז בק"ק פראג שאיזה בתים חזרו לקלקולם ע"י מריבות, מכל מקום דברתי על לבבם דברי תוכחת מגולה עד שקבלו עליהם לילך בדרך אמת ושלום וכן יהי רצון".

מזה נדע כי שלש פעמים נסע השתדלן לפרג, וכי הקהלה הזאת לא חדלה להחזיק במחלוקת וירבו בה בעלי הלשון להשחית ולהרע עד (ועד בכלל) בימי ראשית המאה הששית לששי עד לזמנו של הגאון בעל „תוספות יום טוב".

באותה השנה (ש"ד) היתה עלילת דם בווירצבורג ובכח הכתבים שהביא מהקיסר יצאו התפוסים לחירות כאשר יספר בזכרונותיו:

„בשנת ש"ד לפ"ק היתה מדת הדין מתוחה בעו"ה נגד ה' נפשות איש ושלש נשים ובתולה אחת בעלילת שקר, ולד נמצא פגר מובס ועינו את האיש והנשים והבתולה עד שערי מות ולא הודו לשקר. ובאותן הימים פעלתי בווירצבורק גם בשפירא (שפייער) עם כתבי הקיסר יר"ה אני ושאר אנשי פרט... בהוצאות רבות היתה כפרה לצאת השביים... והבתולה קדשה השם לסבול מכה ענויים יתר מל"ב שבועות, ברוך ה' שהצילם".

המאורע הזה נכבד בשביל תוצאותיו בשנת ש"ה, ש"ז בהפריבילגיה שנתנה או ליהודי כל המלכיות אשר במלכות אשכנז מטעם הקיסר קרלוס ואשר עליה עוד נדבר בהפרשה שאני עומדים בה. בכל אופן יש להחליט, כי בהיות רבי יוזלמן בשפיאר כבר השיג הבטחת הקיסר ל„קיומים" אלה, ואולם גם

ולפעם הוכיח השתדלן, כי ידע את אשר לפניו וכבר הבין אז לב הקיסר למלא ...ין כלל ישראל באשכנז.

אז רבי יוסף איש רושהים שב לביתו בראשית שנת ש״ח ויאמר להנפש מעט מעבודתו הקשה, והנה ציר שלוח אליו מאת הקיסר החונה אז בשפייאר לבא אליו ואל רובני אשכנז הנאספים שם להתיעץ בדבר התוגרמים, אשר מאונגריה הגיחו במחנה כבד לעלות על מדינות איסטריה ולהתנפל בגבולות יתר מלכיות אשכנז. המלחמה נגד תוגרמה היתה אז מלחמת מצוה וחובה לעמי הנוצרים. אולם מלך צרפת לא שם לבו לזה ועל אף הכהונה הקתולית ומלכי הנוצרים כרת ברית עם מלכות תוגרמה, ועל כן החליט קרל החמישי לצאת לראשונה למלחמה על צרפת, ובאשר כי אוצר הממלכה היה ריק אמר הקיסר למלא אותו בכסף היהודים, ועל השתדלן פקד להביא הכסף אל בית האוצר במשך ר״ש. אחרי רוב דברים באו לידי פשרה לשקול אל גנזי המלך שלשת אלפים דינרי זהב, מלבד כלכלת בית הקיסר בעת המלחמה, ובאלף זהובים הורונות [1]. ובכל אלה לא הצליח יוזלמן להפיס

---

[1]) בארכיב העיר שטרסבורג (E. 1406 עמוד 863) נמצא כתב המלוך והקבלה על הסך שלשת אלפים דינרי זהב שהמציא השתדלן מקהלות ישראל לידי הקיסר (ונדפס ע״י קרקויר בכה״ע Bevue d. Etudes חלק XIX עמ׳ 288) לאמר: "... darum sagt (der Kaiser) dem selben Josel noch ... solcher erlegung ... quit, „ledig und los ...". Es soll hiermit demselben Josel erlaubt sein ... solchen anlag von ihnen nochmals zu seiner gelegenheit einfordern und einbringen und segn denen, so sich solchen iren gepurenden (gebührenden) thail zu erlegen widdern und sperren werden, mit dem jüdischen bann und gonst in ander weg noch jüdischer ordnung zu procediren, zu handelen und zu verfahren ... לאמר: הקיסר מעיד בהכתב הזה, כי נתקבלה התרומה ג׳ אלפים דינרי זהב בשלמות ונותן כתב פרעון ופטורין גמורים, והרשות תהיה ביד יוסל עוד במקרה כזה להטיל על כל איש לפי הערכתו לתת חלקו הראוי לו על פי מעמדו, ורשות בידו (בידי השתדלן) להטיל חרם על הממאנים להשתתף בזה ולענשם בעונשים הנהוגים בין היהודים. עוד נאמר בהכתב הזה, כי הסכים הקיסר אשר המס לא יחשב במנת המלכות הקבועה כי אם כדבר שהשעה צריכה לכך. בכל אופן הנני

דעת מושלי מלכיות אשכנז הקטנות ועוד אמרו לגרש את היהודים לולא נמצא להם מליץ טוב בפמליה של האפיפיור, באשר יספר לנו השתדלן בזכרונותיו (סימן כ״ז).

„בשנת ש״ה נסע הקיסר יר״ה בחיל כבד על המלך (פרנץ הראשון) ופאנקרייך עד עיר סמוך לפריז ובאיתה פעם באו המושלים להביא כתבי מאנדאט להטיל על שטח אשכנז [על] כל היהודים לתת סיוע, ולסוף נתפשרנו לתת לו (להקיסר) שלשה אלפים זהובים, פי׳ באצין לזהב וארבע מאות קרונין לזונתו (מאכל שלחנו) מלבד דורונות עד אלף זהובים. והטלנו ג׳ רביעים מזהב על כל מאה ומאה ובאותו היום בהיותי בק״ק ווירמישא עמדו כל השרים והדוכסים לגרש משם היודים ולבקש פני הקיסר יר״ה. עד קם איש טוב, זכור לטוב [4]), לדרוש ולהטעים להם שלא זו הדרך להעלות את היודים מתחת ידם, כי כן דתם ונמוסיהם להחזיק היודים בממשלת הקיסר ומלך רומי לזכרון ותתבטלו מחשבותיהם הרעות... אלא פרטים נגרשו... במענץ עסלינגען ולאנדוא וכו׳״.

והדבר הגדול שהחל לעשות אז השתדלן בשפיאר השלים בשנה שאחריה בימי הקהל הגדול לעשיה לנשיאי אשכנז ברגינס־בורג.

אחרי קחת הקיסר את מכסת הכסף שהמציא לו יוזילמן מן קהלות ישראל באשכנז, בהטילו תרומה גדולה על כל איש עשיר ובעל בעמיו לתת שליש רביעיות של דינר זהב אחוז ממאה, יצא למלחמה

ראים מזה, כי רבי יוסף השתדלן לא היה כלל ממונה על גבית המסים הקבועים, כאשר יאמר גרעטץ (דברי ימי ישראל ח״ז ע׳ 47) הכותב מפי שיד (Revue XIII, 67), כי מימי נעוריו נתמנה לגובהרמסים, רק אם לעתים רחוקה בימי מלחמות היו הקיסרים משתמשים בו לדרוש „דורונות״ מהיהודים בעבור „חזוק הקיסר״ והתחדשותם.

[4]) לדעת גראטץ („דברי ימי ישראל״ ח״ז ע׳ 231—232 הוא הקרדינל פרנזזי נכדו של האפיפיור פאול השלישי. עיין שם בהערה 1. ליהמן בנטיתו לדמיון והזיה בפעם הזאת גבה לגמרי מדרכי החקירה ההיסטורית ויפתור השאלה בדרך שלמעלה מן הטבע. עיין ליהמן רבי יוזילמן II ע׳ 285—290.

על צרפת בעלה ברית תוגרמה בראש חיל וצבא רב, אשכנזים מבעלי שתי הדתות, קתולים ופרוטיסטנטים, ויצלח מאד במלחמתו ויכבוש עיר אחר עיר וילכוד מבצר אחר מבצר עד עמדו בימים מועטים לפני שערי פריז. אז התעשת פרנץ הראשון מלך צרפת ויבקש את השלום מאת הקיסר על פי אופנים טובים ונאותים למדינות אשכנז. ממכתב מלכות מקוים בגושפנקא דמלכא, שראשי פרקים ממנו כבר הבאנו למעלה וגם נביא בסוף הספר) נדע כי השכיל רבי יוזלמן להוסיף עוד קנות לב הקיסר ולהטותו לטובת יהודי אשכנז. הדבר הזה נראה בעליל לעת שובו מהמלחמה נגד איביו מחוץ למדינות ממלכתו ויבא לרעגנסבורג ליום קהלת נדיבי אשכנז והוכסיה ובהגיה לדרוש מהם, כי ישלחו מקרבם צירים להכנסת הגדולה (קונסיליה) בעיר טרענט על גבול אשכנז ואיטליה, שנתאספה או מטעם האפיפיור פאול השלישי לתקן את הקתולים בהכנסיה הקתולית, ולעשות שלום בין הפרוטיסטנטים והקתולים ולא יחצו עוד העם האשכנזי לשני מחנות רבים ונלחמים איש באחיו. דעת הקיסר היתה אז וחזה עליו אחרי נצחונותיו בצרפת ויסר את מסוה החסד והחנינה מעל פניו וידבר קשות את נדיבי אשכנז הפרוטיסטנטים, ויתן לחרם (Achtserklärung) את הרוכסים הסכסוני והחיסני ועוד מעט ותפרוץ המלחמה הגדולה בשצף קצף וישפך דם רב, הנודעת בדברי ימי עולם בשם מלחמת שמלקלדן (1547). אך חצי שנה לפני זה כבר הקדים השתדלן רבי יוסף לבא לרעגנסבורג לפני הקיסר והמושלים הנאספים שם, להביא לידי גמר התימה את הקיומים שהבטיחו לו לפני שנה בעיר שפייאר, ולדבר בלשון השתדלן בעצמו היו „הקיומים אלה יפוי בחות אשר מימי קדם לא נתן לנו משום קסרים או מלכים" ועל כן ראיתי גם אנכי למסור תמציתם לקוראי הספר הזה. ה„קיומים", שגמר התימתם היתה בשנת

---

[1]) אחרי בירור הדעה השונות מצאתי יותר נכונה ומתקבלת על הלב דעת פֿילכנפֿילד שאחת היא הפריביליגיה משנת 1544 עם אותה שמשנת 1546 נגד דעת קרוקיר בהערתו XVI. מטעמים שאבאר במקום אחר, גם בהצעת תבנית הפריביליגיה יצאתי בעקבות פֿילכנפֿילד.

1545 בריגנסבורג נכתבו עוד מימי חדש אפריל 1544 [1]) ותוכנם הוא: אחרי הבאור להפריבליגיה הגדולה שנתנה ליהודי אשכנז בהשתדלות רבי יוסף מרוסהים בשנת ר״ץ (1530) יאמרו קרלוס החמישי ומושלי אשכנז הנאמנים בבריתו: ראשי קהלות היהודים במלכות אשכנז הרומאית באו בקיבלנא ביום ועד המלכיות בשפייאר, כי גזלו משפט אחרים מהם, על כן מחדש הקיסר עתה את כל התקנות והקיומים שנתנו עד הנה להגן עליהם ועל חק החופש שנתנו להם עד הנה, כי בתי מדרשות ובתי כנסיות שלהם יהיו פתוחים תמיד ולא תגע בהם יד איש להרסם; כי הם בעצמם יעמדו תחת חסות המלכות, הפקידים לא יגעו בהם לרעה ובכל עת יוכלו לעבור בארץ עם כתב מסע (געלייט) מבלי לשלם מכס כניסה ויציאה מן הערים שיעברו דרך שם במדה יתרה. עוד יחדש הקיסר את פקודתו בקיומיו משנת 1541, כי אך בעיר מושבם נושאים היהודים את אות הטלאי הצהוב, אבל לא בלכתם בדרך ובעברם דרך ערים וכפרים; כי אין לגרש כל יהודי או יהודיה ממקומות שהתישבו שם אחרי עלות הקיסר על כסא מלכות בלי כתב רשיון לזה מטעם הקיסר; הרשות בידם לקחת רבית מהלואותיהם לנוצרים באותו השעור הקצוב שיוכלו להתפרנס מהסכומים הנהוגים בהלואות, ביען כי מן בכספם לחמם נמצא. בהפריבליגיה הזאת מחזק קרלוס החמישי את דברי הקיסר פרידריך השני משנת 1236, כי עלילת הדם שקר [2]), וכמו שכבר הזכרנו, עשה זאת הקיסר משום מעשה עלילת דם בויר־סינבורג, כמסופר למעלה. מזה נראה, כי באמת רבה חשיבותם של „הקיומים" האלה מכל הקודמים וגם נתקימו לא לבד מהקיסר, כי אם גם במעמד כל מושלי המלכיות הקטנות באשכנז בעלי ברית הקיסר. אולם בזה עוד לא תמה פעולות השתדלן בימי הקהל בריגנסבורג בשנת 1546.

---

[1]) הפריבליגיה הזאת נמצאת בהארכיב של בית המועצה בשטרסבורג, עיין צש״ר לגיגר חלק ה׳ במאמרו של ברסלוי ע׳ 324, ובהעתקות שונות בהארכיבים שבאוגסבורג, בקילמר ובשפייאר נמצא ההיתר לקחת רבית.

[2]) תסעיף בדבר עלילה הדם בספרו של שיד Histoire d. juifs en Alsace ע׳ 387 וכל הפריבליגיה פרידריך השני נמצאה אצל Limnaus ע׳ 307.

בשלשים שנה עברו למיום שהכומר האוגוסטיני מרטין
לותיר קרא את קריאתו הגדולה עם צ"ה הלכות, אשר בא
להוכיח להאשכנזים, כי התרחקה הכנסיה הקתולית מהתורה
הנוצרית בימים הראשונים להוסדה ותהי לתורה אחרת. הקריאה
הזאת נתנה אותותיה אותות מלחמות שעדים ישפך דם אחים בני
עם אחד בימי מאה שנה ויותר, אך אז עוד לא נודע בה הקרע
הזה ותוצאותיו, ובכל השנים האלה התר הקיסר להביא את בעלי
שתי הדתות לידי פשרה. אולם כאשר הודיעו הפרוטסטנטים
(הקורפירסט מסכסוניה והלנדגרף מהיסן) כי אין את נפשם לשלוח
ציריהם להכנסה הגדולה בטרינט נראה הפרץ בכל תוקף עוז
ובריגנסבורג החרים את שני הרוזנים אלה ראשי הריפורמציה
ויתנם למורדים במלכותו ותפרוץ מלחמה עצומה בשפך דם רב,
מלחמת שמלקלדן (1547). אחרי השג יוזלמן את כל חפצו
בהפריבילגיה שנתן הקיסר והנסיכים הנאמנים בבריתו להיהודים
במלכות אשכנז לא עזב את מקומו, כי אם נשאר עומד על
המשמר לדעת מה יעשה ביהודים לעת התפרץ המלחמה. במחנה
הקיסר החונה בבאירן נמצאו שנים עשר גדודים ספרדים שהביא
הקיסר מארץ מלכותו ספרד. עוד מעט והגיעה השמועה להשתדלן
שלנו, כי במדינת באירן רצחו אנשי חיל הספרדים נפשות יהודים,
את בתיהם בזזו ויענו נשים ובתולות וימהר לבא לאינגולשטדט,
בבאירן העליונה, ששם חנה הקיסר בראש שרי צבאותיו ושם
בא בדברים עם המזכיר (קאנצליר) הממלכה, ויגש שם מכתב
בקשה[1] ליועצי הקיסר, הקורא תגר על מעשי אנשי החיל
ופקידיהם ויאמר, כי בהיותו גם הוא פקיד ראשי (בעפעהלסהאבער)
על כל יהודי אשכנז, הוא מחויב לעורר את ראשי עם
אשכנז, כי היהודים היו מאז ומעולם נחשבים לעבדי בית הקיסר
וחוסים בצלו, ומזמן מאות שנים קיסרי אשכנז מגינים עליהם; על
כן נחשבו אלה השולחים יד ברכוש היהודים, וגם גם בנפשם,
למורדים במלכות קיסרי אשכנז הרומאית והוא הוא—פקיד ראשי

---

[1]) עצם הכתב הזה נמצא עד היום בהארכיב אשר בעיר ענהים העליונה באלזס ועיין ליהמן II, 293.

ליהודים--כי תאחז במשפט יד ממשלת הקיסר לענוש קשה את פועלי און, למען ישמעו ויראו כל אנשי החיל ופקידיהם ולא יזידון עוד. לא עברו ימים מעטים ודבר יצא מפי הקיסר לחייב משפט מות את כל אנשי הצבא ופקידיהם השולחים יד ביהודים, ופקודת הקיסר נקראה באזני כל הגדודים העומדים בשדה המלחמה אשר להקיסר והדוכסים בעלי בריתו, ומני אז חדלו מעשי השוד והרצח בהערים ששם הנו גדודי צבא הקתולים. המאורע הזה מספר רבי יוסף מרוסהים ברוב ענין ודברים המוסרים לנו גם תמונה שלמה מן המעמד המדיני בימים ההם. ואלה דבריו (סימן כ"ה):

„בשנת ש"ו בא אדו[ננו] הקיסר לעיר רעגינשפורק וציוה לכל הדוכסים ושרים לבא על הרייכשטאג ולהשוות חלוקיהם ועל [וכל] ענייניהם בחלוקתם גם [ב]בענייני האמונ[ה] ואף שרוב באו מכל מקום השני דוכסים זכסין ומיסן (צ"ל והיסין) וסייעתם (הפרוטיסטנטים) מרו ועצבו הקיסר למרוד בו כמה ימים ושנים ובין כך ובין כך ובאשר לא עמדו הסכסונים ובעלי היסין הפרוטיסטנטים על ימין הקיסר דשטנו) פעלתי בארות קיומים חדשים ויפוי כחות אשר מימי קדם לא ניתן לנו משום קסרים או מלכים (עיין למעלה ע' 131) וכבר הבטיחני הקיסר ויועציו בשפירא (עיין בהנ"ל) להתנגו (להת לנו) וביום ועד הלז רעגינשפורק קראתי בקול גדול באזני המושלים לקיים דברי וכן בעז"ה נכתבו ונחתמו בחותמו ובידו של הקיסר יר"ה. ומאז נמלך הקיסר לקבוץ חיילות ולעלות למלחמה נגד השני שרים הנ"ל ובאו בעם אשר לא תשמע לשונו, הם הספרדים להפקיר (לפרוע פרעות) באומה הישראלי[ת]. ולולי ה' שהיה לנו בעזרתנו בבואי אל המושל הגדול משנה לקיסר המכונה גראר נועלדיר (Grarella) לבקש ולחלות פני הקיסר שיגן עלינו וכן עשה והלך אל הקיסר לאמר: הנה היהודים סבלו כמה צרות מהני מינים לוטרן (בעלי לוטירן) ועכשיו באו [בני] עמך הספרדים להפקיר בם נגד הקיומים החדשים שנתת להם מתמול שלשום. ונאות הקיסר לאמר: לא נכון להפקיר ביהודים: הנה כתוב והתום ובצווי וקנסות שלא ירים איש מכל

חילותינו את ידו ורגלו להזיק או להרע לשום יהודי. ועד זאת יצאו המאנדאטים בפומבי בכל שטח אשכנז העובר על גזרת הקיסר לחייבהו למיתה. תיכף באו הספרדים לקרוא לשלום עם כל היודים. ובבא הקיסר עם החיילות ללחום באו היהודים להביא לחם ויין לפרנס החיילות יתר מחמשים עולות (צ"ל עגלות) וקאריין והשני שרים זאבשיין והיישין בצירופים של כל ערי אשכנז באו בחיילותיהם כבד מאד יתר ממאה אלפים אנשי רגל ורוכבי ברזל ואף שאדוננו הקיסר יר"ה בחיילותיו אינו חזק ורב כמוהם זולת פ׳ אלפים מכל מקום האלקים היה בעזרו לרדפם עד חרמה ולבסוף נתפשו השני שרים בידו ואשר עוזרנ[ם] נתפסי׳ בידו. ואנחנו אומה הישראלית, קראנו בקול גדול להתפלל בוקר וערב אבינו מלכנו ושיר היחוד בק"ק ורא‏נקבורט שיגן השם (על) אדוננו הקיסר יר"ה ועמו ישראל, כי לא קצרה ידו להושיע, הן ברב או במעט, וכל הנצחון שנצח הקיסר יר"ה נעשה בשנת ש"ז לפ"ק ונעשו לנו נסים ונפלאות שהגן השם ברחמיו על אומה הישראלי[ת] שלא נפקד ממנו איש במלחמה גדולה כזו, יברך ה׳ אשר לא עזב חסדו מעמנו והצילנו בכפליים מהני המוניים וכן יוסיף, אמן".

רבי יוסף יוסיף לספר ממאורעות מלחמת שמלקלדן זאת המפורסמת בספרי קורות הימים ההם (1547—ש"ז), כי כאשר נכבשה העיר פרנקפורט לפני ראשי גייסות הקיסר, שלחו קהל היהודים אותו לכפר פני שרי הצבא במנחה, לבל יעשו רעה ליהודים, ובספור המאורע הזה נחתם ספר הזכרונות ולא נדע עוד דבר מפיו על אודות מעשיו בשנותיו האחרונות ולפי ההשערה עד שנת שי"ד—שט"ו. אולם על זה נדבר עוד בחתימת תולדותיו. ועתה נשוב לעמוד על אופיו של השתדלן, כאשר נדעהו מהשיורים והלקוטים שנשארו לפליטה מהספרים שכתב.

* * *

עד הנה יצאנו בעקבות הזכרונות שרשם השתדלן במגלתו

בגלתו שהגיע לידינו; אולם הוא עוד האריך ימים; כפי ההשערה, עד שנת ש"ד—שט"ו וגם בשנותיו האחרונות משנת ש"ז ולהלן, הגדיל לעשות טובות לעמו, כאשר יסופר עוד בהספר הזה. אך לפני ספרנו לדור מפעלות רבי יוסף לואנץ האחרונים עלינו עוד לשים עין על פרצוף פניו הרוחני והשכלי, הגיוני לבו והלך רוחו, כפי הלקוטים והשירים הנמצאים בספריו או מהדברים שהביאו אחרים בשמו.

כבר אמרנו בראש הספר הזה, כי היה השתדלן מבני בניהם של חכמי צרפת הראשונים, נצר מגזע ישישים, נין ונכד של רש"י. תכונת אבותיו אלה נשמרה גם בו. כמוהם היה רבי יוסף סמל התום והצדק בלי התפלספות והתחכמות יתרה, כמוהם היתה יראת שמים נר לרגלו, ואור לנתיבות חייו. אהבתו ודבקתו במסורת הדתית, רגש אהבת תורה ועם ישראל שבקרבו, ההכנעה להדעות המקובלות בהאימה משנות דור ודור לא נתנו אותו לשים לב לחקרי לב והתעמקות עיונית בעניני יסודות התורה. כאחד מבעלי תוספות בראשית האלף הששי היה מהנוטים אחרי השקפת העולם של הרמב"ן, ושיטתו של הרמב"ם לא מצאה מסלות בלבבו ולא נקלטה במוחו, אף שלמד והגה בספרי מחקר של הרב „המורה" כמו שנראה להלן. באחת: ברבי יוסף רוסהים, בבחינת ההשקפה על המדות והדעות הדתיות, הננו רואים קלסתר פניו של ראש משפחתו רש"י, או יהודי צרפתי או אשכנזי מראשית ימי האלף הששי.

כבר העירונו על דרכו של השתדלן שלנו, שבכל מקום שהלך (והוא שבע נדודים כל ימיו מימי השחרות עד קרוב לגבורות) נשא תורתו עמו וקיים בנפשו מצות: „ושננתם... ודברת בם... בלכתך בדרך", ושמה גמר את ספריו שכתב. כבר הוכחנו, כי ספרו „דרך הקדש" כלה לכתוב בשנת רצ"א בימי שבתו במדינת ברבנט (בלגיה) בעיר בריסל בבאו להתיצב לפני הקיסר (עיין למעלה פרק ששי עמוד 91). כמו כן נגמר ספרו „המקנה" בשנת ש"ו בימי שבתו ברמיסבון היא רעגענסבורג. ומעניניהם של שני הספרים אלה נדע רק מעט מהדברים שהובאו בשמו בספר „יוסף אומץ" וכאשר הבאנום כבר. מספר „המקנה" נמצא

הרוב ממני באוצר ספרי הבודליאנה באוכספורד, ומהלקוטים המעטים שפרסם ממני ניבוער (2240 №) נראים הדברים, כי ספרו „דרך הקדש" היה כולל בקרבו דרכי הנהגת האיש הישראלי בקדושה ובטהרה, להכין לבו גם להשלים עצמו למות על קדוש השם; ולפי דבריו, מסרת היתה בידו וביד בני משפחתו, שהמתים על קדוש השם אינם מרגישים טעם יסורים מרוב דבקות ואהבת התורה ונשמתם נפטרת מן הגוף בלי כל חבלי מות ומצרי הגסיסה (ב„יוסף אמץ" הנ"ל).

יותר נכבדים לחקרי ההיסטוריה הם הלקוטים שנתפרסמו מכ"י של ספר „המקנה" באוכספורד. מהם נראה, שהספר הזה כולל בקרבו עניני אמונות ודעות וגם רשימות המאורעות ופגעי הזמן ולדוגמא נביא בזה אחדים מהמה:

בדף פ"א יאמר: „הכתוב יאמר: קנה חכמה, רמז בזה שלמה המלך ע"ה שישתדל האדם בכל ענינו לקנות חכמה, על כן... מן המעמים אשר טעמתי מעט... מתחלה חלב ודבש מדברי מחקר ומוקנים המקובלים ומכתבי המדרשים שדרשו אני מסעימך במאמרים קצרים (מזה יוצא שהספר מכיל בקרבו פתגמי החכמים הקדמונים) בדי להביא שמחה בחדרי לבבך ונחמה אחר דברי התוכחה החקוקים והמחוברים לעיל, אף על פי שתקפה עלי משנתי מטרדת עסקים רבים בחצר המלך אדוננו הקיסר יר"ה עיר רעגנשפורק, בריך רחמנא דסייען והגיעני וקיימני היום ערב ר"ח אלול ש"ו לפ"ק בחצר הקיסר פה רעגנשפורק לגמור עסקי צרכי רבים, גם הצילני מן הזאבים והדובים (שוטניו בחצר המלך) ונתן לי כח ועוז להשלים דברי התוכחות גבי קליים והמורים גם זברון מן הגזרות הקשות, אשר הכבה נפשי במסתרים על המעשים הגדולים והנוראים כמו שזה תשעה עמודים מחוברים בצרוף כתרי ודברי מחקרים, על יסוד התורה מסודרים בתוך ששה מאמרים מפז ומפנינים יקרים למי שנפשו צמאה ומשתוקקת אל המנוחה והצלחה אחרונה, יעיין בהשכל ותפנה (צ"ל תבונה) באילו יקנה מזה אל זה איזה מילי מעלייתא מתוך ספר הלזה אשר קראתי בו ספר „המקנה" למען יעמול

ישנה ויתבונן בו בשכבו ובקומו, בצאתו ובואו, כל איש כפי
שתשיג שכלו, כפי כשרונו ויתרונו... ונבון יוסיף דעת לדקדק
על לוח לבו, והוא ובניו אחריו יאשרו בארץ, ותקנה לו
ולבניו אחריו מקורי סודות התורה ובאמונה... וכן יהי רצון,
אמן"!

מכל אלה הדברים המסולסלים בנועם מליצה" לפי רוח
הזמן ההוא יוצא, כי זה ספר „המקנה" נחלק לשני חלקים שונים
באיכותם ומהותם: החלק האחד מכיל את תשעת „העמודים" או ששת
המאמרים, הם התוכחות. ובאמת היו בני הדור ההוא בכנסיות
ישראל שבאשכנז זקוקים למוכיח: מתוכחתם של דברי השתדלן
יוצא לנו, כי רבו אז המלשינים והמוסרים ויאמר: כי „ירא הוא
להעלות על ספר כל המעשים המבוערים מכת המינים והמוסרים
המפורסמים בתלמוד ודברי אגדה בגין דבשקה...". עוד הוא
מזהיר להתרחק מחברת מלשינים ומוסרים לבל ישחית נפשו ונפש
בניו אחריו ומביא חזוק לדבריו: „מן התורה והכתובים
ומדברי חכמים וגאונים בתראים וכו'", כי המוסרים
והמלשינים קובעים נפשם ונפש בניהם אחריהם. המלשינות הביאה
לידי הפרת הדת ורבו אז באשכנז המומרים שהמטו רעה על
אחיהם. מלבד פפערקורן ומרגריטה וחבריהם מזכיר רבי
יוסף השתדלן את המומרים המוסרים האלה (דף ע״א): „אחד עיר
חורבן רעגענשפורק ומדינת פאלאנד בסיבת האי מוסר ומרשיען שקרב
נגיחותיו בק״ק פיונ״ (עיין למעלה פרק שני ע׳ 73 בהערה). עוד
יזכיר (בדף הנ״ל) „איש רע המכונה ביהודית יעקב בגנירא
וכו'"... (בדף ע״ב) יאמר: „... האיש רע ובליעל ונקרא שמו ביהדות
שמואל ענשהיים והתם את דברי בה„תוכחות": „ואיכה
נראיתי לכתוב ולהביא כל המעשים מרע ברעים". ראיה ברורה שגם
היו בני הדור ההוא גדורים במעשים מגונים מאד, כי השתדלן
בספרו „המקנה" (דף רע״ט) יאמר: „אמרו חכמים שיזהר כל בן
דעת על נפשו נשמתו וגופו מן השכרות" ועוד יוסיף ויאמר (בדף
ר״צ עמוד ב'): „ומעכשיו אני מזהיר ומתרה לכל בני והתני
שלא יעברו על דברי שיקנו למדי הכמות ומים להם או מעתה...

נאוב אביבנו הזקן יוסף ב״ר גרשון ז״ל. חבר על כי רוב חלק ה„תוכחות״ אבד ואיננו.

החלק השני במעט נשאר בשלמותו, ולפי הלקוטים המעטים שפרסם ניכר הוא באחד מספרי המוסר המצויים בידינו והלך רוחו נדע מדבריו נגד הרמב״ם לאמר (דף קל״ב) „... ובפרט אני בזה ואינני מאמין ורחוק בלבי עד תכלית הרחוק דברי הספר בעניני המלאכים באלוני ממרא ובענין הקרבנות...“ והנה אם גם נסבה היא מדעות הרמב״ם בפרקיו אשר בחלק ב׳ מספר „מורה נבוכים״, הנה נראה מזה כי למד בהספר הזה והגה בו וגם יביא (בדף ר״ח עמוד ב׳) „מליצת הפילוסופים וחידותם״.

אלה הם הדברים המעטים משורי כתביו של השתדלן בצירוף הזכרונות אשר הבאנו בספרנו זה, ומספיקים הם למסור לנו צורתו המבהירה והזהירה של הראש והראשון לשתדלני ישראל. ובעתה עינינו לשוב אל מפעליו כפי שנמצא כתוב בכתבי הערכאות המקוימים ביחוד בערי הרים אשכנז.

* *
*

אחרי אשר הוכו דוכסי אשכנז וגליליה הפרוטסטנטים, בעלי ברית שמלקלדין, לפני צבאות הקיסר הקתולי קרלוס החמישי בחדש אפריל 1547 על יד העיר מיהלברג, נשבר גאון דוכסי אשכנז הצפונית שבר לא יוכל להרפא, והקיסר הגיע למרום קץ הגדולה והגבורה, ההוד והנצחון. כל אלה המושלים והערים, אשר הרימו יד במלכם, מהרו לבקש בריתו. אז הועיד הקיסר אליו את דוכסי אשכנז וגליליה להקהל לועד המלכה בעיר אוגסבורג. שם דבר משפטים עם ראשי המורדים. עם הקורפירסט מסכסוניה והמושל הלנדגרף מהסן. וגם הועמד לשפטם משפט מות. ברומה של עיר ההומיה משרים וסגנים, פחות ונשיאים, העמדו עצי־תליה בעד המורדים, ובתוך המון השרים והנציבים ושרי הצבאות נמצא גם הפקיד הראשי על כל היהודים בקסריות אשכנז רבי יוסף יוזילמן איש רוסהים.

בעצמו יספר (זכרונות סי' כ"ה): „ואף ששמעתי מפיהם ומפי כתבם (בעלי קהלת פרג), כי איזה בתים הורו לקלקלם במריבות וכו' נודע כי גם הפעם היתה נסיעתו שם לעשות שלום בעולמו של ישראל. אז בקש השתדלן את הקיסר כי יחדש את כתב הזכיות ובקשתו מלא הקיסר בחפץ לב. על פי הכתב הזה נתקיימו בידי ובידי יוצאי חלציו אחריו כל אותם יפויי־הכח והזכיות שזכה את השתדלן בימי נעוריו הקיסר מקסימליאן הראשון, כי יגינו הקיסרים לבית הבסבורג כל הימים על משפחת יוזל מן ראזהיים ואת בניה לטובה לעשותם חפשים בממלכה לנסוע ממקום למקום באין מעצור וכל איש אשר יהיה לו דין ודברים עמהם יביא דבריו אל בית הדין אשר בעירם. כל הערכאות בכל מדינות הממלכה מחויבות תמיד להגן עליהם ולעמוד לימינם, וכל איש אשר יצר ויריע להמשפחה הזאת יענש, מלבד העונש הקבוע לעושי עולה, גם בקנס עשרה מרקאות להביא לגנזי בית המשפט אשר לחצר המלך (קאממערגעריכט). מן כתב הזכיה הזה עשה יוזל מן העתקה מקוימת בידי שרי המועצה בעיר ענזהים העליונה להיות בידי התגר העובר ממקום למקום, וגם לבד יצטרך להוליך עמו תמיד את עצם הכתב. וכפי שנביא תוכן כתב־הזכיות זה במלואים שבסוף הספר, נראה ממנו, כי למאה שנה אחרי מות השתדלן עמדה זכותו לבני בניו מדור שלשים וארבעים לזכותם בזכיות גדולות ורבות הערך והקסרים שמלכו אז באשכנז חשבו להם לחובה לכבד חסדי אב לבני בניו [1].

עוד הפעם נגלה רבי יוסף איש רוסהים למושיע ריב בני עמו אשר במדינות אשכנז הדרומית, יד קרלוס החמישי הקשה נחתה אז על רוכסי אשכנז הפרוטסטנטית. הוי הם שרים ההם היו תלויים להם מנגד ואז כבר החלה הכנסת הגדולה להבהונה

[1] עיין למעלה בגוף כתב־הזכיות החתום בעצם יד הקיסר קרלוס, אך כאמור בפנים לא מסר ר' יוסף בחייו את עצם הכתב לבד איש רק העתקות מקוימות, ואחת נמצאה באוצר כתבי הערכאות בשטרסבורג ונקראה בשם Copia Josel Juden Schutz und Schirmbrief. קצור הכתב נדפס בבה"ע XIX Revue d. Et., 289 ע"י קרקויער וכלו נמצא בבה"ע „צייטשריפט" מאת לודביג גיגר ע"י ב. שפרן.

הקתולית בעיר טרענט את מעשיה לתקן תקנות ולצוֹת כפי דעת גדולי הכהונה, את סדרי הכנסיה הזאת. הקיסר התברך אז בלבבו, כי תקנות טרענט תהיינה לקו ומשקלת גם להפראטעסטטנטים ואם לא יאבו ויכביד אכפו עליהם; כי היה דבר הקיסר נחוץ לכלות את עבודתו ותעודתו בתור מלך קתולי כאשר חשב אז, למען יוכל להוציא לפעל את חפצו להסיר מעל שכמו משא הנהגת מלכות בכפה, וכבר החליט בדעתו להסתלק מן המלוכה על ספרד ומדינות ארץ השפלה (ניעדערלאנדען והן מדינות הולנדיה ובלגיה היום) ולמסור עטרת קסריות אשכנז לאחיו הצעיר ממנו פירדינאנד הראשון. להבלית זאת נקרא עוד הפעם ועד ממלכת אשכנז (רייכסטאג) לעיר אויגסבורג. אז באו לפני הקיסר תלונות המושלים וראשי מפלגות עם אשכנז על היהודים, כי מרבים הם לקחת גם רבית דרבית באופן שהרבית עולה על הקרן פי שנים ושלשה, וגם מוסרים הם חובותיהם על הנוצרים לנוצרים אחרים נוגשים ובעלי דין קשה. על זה השיב הקיסר בפקודה מיום 14 פברואר 1551. כי אסור להיהודים למכור חובותיהם שהם נושים בהנוצרים לאנשים אחרים בלי דעת הלוים הנוצרים ובערכאות הממשלה, ואם יעברו היהודים על הפקודה הזאת תפקע זכותם מכל וכל ולשטרי חובות אלה יאבד כל כחם בערכאות ובתי המשפט. מדברי הפקודה הזאת הראו היהודים לדעת כי אינה חלה רק על הלואות במשכנתא של קרקעות בכלל נכסי דלא ניידי, אבל לא על הלואות כסף בשטר או על משכנות במטלטלין, אך הנוצרים גלו בה פנים אחרות שלא כהלכה, כי תאסר על היהודים למסור שטרי חובות שיש להם על בעלי משה יד המורשים באיזרכם, ובכן אבדו חוקתם וכחם בבתי דינים כל חובות היהודים על הנוצרים. הגזרה הרעה הזאת היתה נכונה להכחיד כל תשומת יד עסקי כספים בין יהודים לנוצרים. אז נקבצו הרבנים והפרנסים בפראנקפורט ע"מ (שנת ש"יא) ויעצו בהתבקשם אל הקיסר לאמר: היהודים נושאים במשא המסים והארנוניות יתר רב על הנוצרים, מהם גובים מסי-נסיעה ממקום למקום (געלייט) ומסי כניסה ויציאה מעיר לעיר ועל פני הגשרים והמעברות, בעיר שעליהם להקיף וללכת סחור סחור ללכת בדרך רחוקה לבל תדרוך רגלם

בערים ובכפרים שלא נתנו להם לשבת שם וגם לעבור דרך המקומות ההם, ומאין יקחו כסף, אם את מסחר הכספים יכחידו גם כן מן הארץ, ואם האיסור לקנות קרקעות במקומו עומד וגם לעשות במלאכות לא יתנו להם, הנה עליהם לגוע ברעב. הבקשה הזאת נכתבה בדעת והשכל [8] בסגנון שיוכל להיות למופת גם היום בהטעמתה ובסגנונה ההגיוני. הבקשה נערכה ע"י השתדלן רבי יוסף מרוסהים. אחרית דבר ההשתדלות הזאת לא נדע בבירור, אבל מהטוב והחסד שעשו יועצי הקיסר עוד באותה השנה (שי"א) לפקיד נגיד היהודים יוזילמן יש לשער כי הצליח גם הפעם במלאכתו זאת. באותה השנה עלתה בידו לעשות לטובת היהודים המתגוררים בהישובים שבמדינת וירטמברג. יהודים אחדים עוררו קטגוריא על כלל ישראל באותה המדינה במעשיהם הרעים. תחת להעניש את היהודים ההם כדי רשעתם היה דבר הדוכס כריסטוף לבקש את הקיסר, כי יתן לו רשות לא לבד לגרש את היהודים, כי אם גם לבלי תת להם לעבור דרך ארץ ממשלתו. עם דוכסי וירטמברג כבר היו לרבי יוסף מרוסהים דין ודברים לפני זה כימי עשרים שנה; השתדלותו לפעול מאת הדוכס אולריך לתת להיהודים לעבור דרך מדינתו לא השיגה את חפצו, ויקוה להשיגה מאת הדוכס החדש כריסטוף בשנת 1551. שני יהודים עברו דרך המדינה הזאת ונתפשו והושמו במאסר ואחרי כן הטילו עליהם מס מאה זהובים. המס נתנו ובכ"ז נשארו אסורים, כי לא השיבו להם את כתבי המסע. אז החליט רבי יוסף השתדלן לשים קץ לעמל היהודים שיש להם דבר במדינת וירטמברג או שנחוץ להם לעבור דרך אותה המדינה, ויגש קובלנא על הדוכס אל יועצי הקיסר, כי מושלי וירטמברג פוקדים עון יהודים על כל יהודי אשכנז לחסום בעדם את הדרך להערים ביומי דשוקא, ובכלל לאסור להם הכניסה והיציאה למדינה שלמה. מלבד זה שלח מכתב בקשה להדוכס לתת לו כתב רשיון לבא לוירטמברג ולשבת כחדש ימים בעיר הבירה שטוטגרט, למען יוכל לברר להדוכס בעצמו, כי הנהגתו עם היהודים הוא נגד הדין והיושר,

---

[8]) מובאים בצייטשר״ לגייגר ע״ כרך III, 168.

באשר כי במדינתו יושבים אנשים רבים, אשר היהודים נושים בהם בכף ויש להם דין ודברים עמהם ואם לא יתנו ליהודים לבא אליהם, אז יועידום לעמוד עמהם בבתי דינים שמחוץ לגבולות הדוכסית וירטמברג על ידי כפיה מטעם בית דין הגדול של בית הקיסר (Kammergericht). אחרית דבר היתה, כי השיג רבי יוסף את חפצו לבא להמדינה הזאת על ידי כתב־מסע מאת מזכיר הממלכה רואה פני הקיסר יוהן אברנבורגיר, לנסוע בכל מדינות אשכנז היא ועבדיו ובני לויתו וחפשי יהיה בכל מקום במדינת וירטמברג בכל המסים הקבועים ליהודים בכניסתם וביציאתם מעיר לעיר. גם מכתב נתן לו המזכיר להשר היושב ראשונה בדוכסית וירטמברג, ובהמכתב הזה מספר הוא בשבח היהודי הראש והמנהיג לכלל ישראל במדינות אשכנז יוזלמן ומבקשהו לעשות כל מה שביכלתו לבא עמו לידי פשרה בדבר הסכסוכים שבין ממשלת הדוכס ובין היהודים הקובלים לפני הקיסר על אותה הממשלה.

רבי יוסף השתדל הגיע בכח כתב־מלכות זה לוירטמברג, אך מה רבו ועצמו ענוי־דרכו, בהיותו עצור בכל כפר ובכל ישוב קטן על ידי שוטרי המקום ויהי מוכרח להראות להם כתב־מלכות שמותר לו לנסוע דרך כל מדינות אשכנז. בבאו לבירת וירטמברג חכה זמן רב עד התיצבו לפני הדוכס, ונתרצה למלא חפצי הדוכס, כי ישלם היהודי כסף גלגלתו בכל מקום עברו דרך המדינה הזאת זהוב אחד מכל ישוב שיעבור דרך שם ובשיעור פחות מזה לנשים ולילדים. פרטי הפשרה הזאת לא נביא במקום הזה, בהיות כל המשא ומתן הזה דבר שאינו מושך את הלב גם להעוסקים בתורה דעת העתים, אבל בכללו כתב הפשרה עושה רושם מעציב ומרעיש את הלב בקטנותו ודיקנותו, כאותם הדיוקים הכבורים בדבר המשפטים על ישיבת עראי של איזה יהודי בכפרים ועירים נבחרות במדינות רבות אשר בממלכות גדולות[1]. על כתב

[1]) לאלה הרוצים לדעת פרטי המשא ומתן הזה, המסמן את הדיקנות וההקפדה של האשכנזים צרי עין ורעי לב בזמן שקנאת הדעת ושאיפה לבצע משתמשים בערבוביא בקטנות מוחם ולבבם הקשה, הננו מראים המקומות: פילכנפילד בהוספות מספר XXVIII; ליהמן בספרו „רבי יוזלמן" II, ע' 323 והרעווי וכו' חלק XIII ע' 250. בהמכתב הזה נקרא רבי

הפשרה הזה (מיום 11 אוגוסט 1551—אב ש״יא) באו על החתום נסיך וירטמברג עם המונה כתרו וגושפנקא של המלכות ו ר ב י י ו ס ף ה י ה ו ד י מ ר ו ס ה י ם, פקידראשי, מ ל י ץ־מ ו ר ש ה ובעל הממשלה על כלל היהודים (במלכות אשכנז) Josel Jud von Roshiem Befehlshaber, Anwalt und Gewalthaber der gemeiner Jüdischheit) [3].

באחרית ימיו, בשנה או בשנתים לפני מותו, קרה ל י ו ס ף ר ו ס ה י ם את אשר קרה ל י ו ס ף ב ן י ע ק ב מידי המצרים, כאשר יקרה ברוב הפעמים ליהודים הגומלים טובות להצבור שהם יושבים בו. בני עירו רוסהים נחרו בו; בני עירו, אשר פעמים רבות מלט אותם מחרב מלחמה וכליון חרוץ בחכמתו, המה גמלוהו רעה תחת טובה. כבר ספרנו למעלה (ע׳ 72) איך הציל רבי יוסף השתדלן את העיר רוסהים מחרב רעה לעת מרידת האכרים בשנת 1525 וכאמור במגלת זכרונותיו (סימן י״א). ועתה כשלשים שנה אחרי המאורע הזה הציל לראשונה את הקיסר קרלוס ואת ביתו מנפול בחרב אנשי ריבו, ואחרי כן גם את עיר מושבו לבל תהי למשיסה בידי אויב. וזה הדבר: הינריך השני מלך צרפת אמר לקרוא מלחמה על קיסר אשכנז, ויתקשר חרש עם הדוכסים הפרוטסטנטים מ ו ר י ט ץ ה ס כ ס ו נ י (אשר נתן ידו לראשונה אל הקיסר ואחרי כן שב ומרד בו) והדוכס א ל ב ר י כ ט ה פ ר ו ס י (מברנדבורג—קולמבך), ונשען על שני דוכסי אשכנז אלה התנפל מלך צרפת בראש צבאותיו במדינת לותרינגה ואלוס וילך עם צבאותיו הלך ונסוע על הדרך העולה לאינסבריק מקום משכן קיסר קרלוס. אז שמע זאת ר׳ יוסף השתדלן

י ו ס ף ה י ה ו ד י מ ר ו ס ה י ם בשם: פ ק י ד ר א ש י, מ ל י ץ־מ ו ר ש ת ומושל על כ ל ל י ש ר א ל (במלכות אשכנז).

[3]) בתב־הפשרה הזה נדפס עתה במלואו, כפי הערתי הקודמת, רק בספרי של פילכנפילד, גוף הכתב על קלף בחותמם של שני בעלי הדברים נסיך וירטמברג וראש היהודים נמצא בהארכיב בשטוטגרט. שם נמצאה גם חתימתו של רבי יוסף בעברית (כפי ההשערה נוסף עד חתימתו באשכנז) והר״ר ליהמן העתיק הכתב הזה וגם צורת החתימה (פאקסימילע) ושם אותה (את החתימה) בספרי חלק ב׳ ע׳ 324.

ויוציא מכיסו שנים דינרי זהב לשלוח להגיד להקיסר את הרעה הנשקפה לו, ואז נמלט הקיסר ממוקשי מות. המאורע הזה, בהנצל הקיסר בעזר שניו מחילות צרפת ומוריטץ מזכסוניה, אשר השיגוהו בטירול, ידוע בספרי הקורות לימי הדור ההוא, אבל אין אחד מרושמי הקורות אשר זכר את האיש היהודי אשר מלט נפש אדונו ומלכו ממוקשי מות. אז היה רבי יוסף מרוסהים כבר בן שבעים וארבע שנה לערך. בעצם העת ההיא הניח המושל הפרוטיסר־פנטי השני אלבריכט מברנדינבורג (פרוסיה) לכבוש תחת מלכותו את הגמוניה שטרסבורג ורוב ערי אֶלזס ויאמר לבא גם לרוסהים לקחת מן יושביה כסף ענושים, ויתנדב יוזילמן לתת מצד היהודים ארבע מאות זהובים אם יתנו גם יתר תושבי העיר כסף וזהב די לפדות נפשם ורכושם מיד האויב. כנודע נושעה אז מדינת אֶלזס ולא באה בידי אויבים.

אחרי כל הגדולות שעשה האזרח היהודי לטובת עיר מגורו בימי חמשים שנה האמין כי בני עירו האזרחים לא יהיו כפויי־טובה לו ולהיהודים אשר למשמעתו יסורו. לא עברו ירחים אחדים ונגלה רשעת אנשי המקום ברשעה בעלי העיר ענהים העליונה. מלבד ליושבי העיר היהודים, ההגבלו בעלי רוסהים להצר גם להיהודים העוברים דרך העיר או הנמצאים בסביבה ולהרע אותם רעת הנפש והרכוש. לראשונה באו עליהם היהודים בקובלנא לפני ביה דינו של בית הקיסר, אך בעצת יוזילמן חזרו והשיבו את הקובלנא ויגישו עצמותיהם וטענותיהם לבעלי המועצה בהגינוי (Hagenau), עיר הראשה באותו הגליל, ויועידו בעלי המועצה להם את ראשי העיר רוסהים. בכל אלה לא חדלו בני העיר הזאת להציק ולהרע את יהודי המקום והיהודים האורחים הסרים אליה. אחרי דין ודברים שהיו להם עם יהודי אחד בבית דין של הקיסר בעיר רוטויל יצא דבר הקיסר בפקודה נמרצה, שלא להחריד ושלא להפריע מנוחת יהודי המקום והעוברים יענשו קשה. למרות הפקודה הזאת עשו פרעות ביהודים בכל שנת 1553, וכאשר יצא הפעם יוזילמן לדרכו בענין נחוץ שמו את בנו, רב וראש ישיבה, עם חבריו ראשי ישיבה במשמר (20 פיברואר 1554 — שי״ד) והעידו בם, כי יעזבו את העיר ואם לא ישמעו יוציאום מן המקום

בכח הזרוע. ובשוב השתדלן לעירו וימצא את השערורה הנעשה בביתו ואת אשתו ובניו חולים מרוב פחד ומצוקה ויזעק חמס באזני ראש האזרחים וזקניהם ותהי תשובתם: אין אנחנו יכולים לשבת תמיד פה לסכך הגן עליכם. אם צר לכם בעירנו סעו לכם ושבו באשר תשבו. ויהי כאשר נקרא לעמוד לדין לפני יועצי עיר הגליל הנינוי על יסוד כתב־הקובלנא 4) דרשו יועצי עיר הגליל את בעלי רוסהים להשיב על טענות רבי יוסף. מתשובת העירונים נדע את מדרגת מוסרם השפלה ולבם העקוב. הם יאמרו, כל מה שעשה היהודי יוסף לואנץ לא עשה בשביל אזרחי רוסהים, כי אם בשבילו ובשביל אחיו היהודים ואין להם כל סבה להחזיק לו טובה, וגם על הטובות שעשה להאזרחים כבר עברו שלשים שנה ובמספר שנים אלה הלא נתנו ליהודים ילידי המקום לשבת שם ומה יוסיפו עוד לדרוש? דים שהם חייב. כן היא כונת דבריהם, כי בצדק נענשו אלה היהודים האורחים היושבים ישיבת ארעי בהעיר אחרי שהתרו בהם. כי לא יוכלו להתמהמה שם יותר משני ימים ושני לילות. על זה השיב השתדלן במכתב מלא מרורות ויאים את אזרחי עיר מושבו כי יעמידם לדין בבית הדין הגדול של בית הקיסר ויגבה מהם קנס באלף זהובים. אחרית דבר לא נדע ובנראה בא הקץ להריב הזה במותו סמוך לשנת שי"ד. באותה השנה הרבה ר' יוסף להשתדל לטובת היהודים יושבי המקום דינגילסהים במדינת פפלץ, אבל פרי ההשתדלות לא נדע; ומזה יש לשער, כי גם לעבודתו זאת בא הקץ בבא גם קצו ללכת בדרך כל הארץ.

עד הנה דברי ימי „השתדלן" הגדול שקם לישראל אשר

---

4) אצל פילכנפילד בהוספות סימן XXX בלא זמן ומקצת מדברי הקיבלנא הזאת נמצא גם בכה"ע Revue XIII, מעמוד 256 והלאה. העתקת הכתב נמצאה בהארכיב אשר בשטראסבורג. בהמכתב הזה יפרוט השתדלן את כל המוצאות אותו בארבעים השנים לשבתו בעיר הזאת, ויאמר: זה יותר מחמשים שנה שדעני מורשה קהלות ישראל באשכנז. וכאשר יזכיר המאורע שהציל את הקיסר ממות בימי המלחמה כאמור בפנים, שאירע בשנת 1552 יש להחליט שנכתב בשנת 1553 – שי"ג אף על פי שעל גבי ההעתקה לא נרשם הזמן.

„יזכור אלהים נשמת... רבינו גרשון מאור הגולה, רבנו שלמה ב״ר יצחק (רש״י), רבנו יעקב ב״ר מאיר איש תם וכו׳ ואת נשמת הזקן הנגיד רבנו יוסף ב״ר גרשון המכונה יוזילמן וכו׳ עם נשמת אברהם יצחק ויעקב בעבור שהקדיש נפשו, רכושו וכבודו לטובת הכלל הקהלות ולטובת הפרט. יותר מארבעים שנה התיצב לפני מלכים ושרים. בטל גזרות קשות מעל עם ישראל והרחיק מעמו נגישות וגרושים, הריגות וטביחות, גם השיג קיומי זכיות להגן על ישראל מאת קיסר אשכנז יר״ה. בעד כל אלה לא בקש תגמול שכר בעולם הזה כי אם באהבתו את ה׳ וישראל עמו. בשכר זה יהא חלקו עם רועי ומנהיגי ישראל. נשמתו תהא צרורה בצרור החיים עם צדיקי עולם ובגן עדן תהא מנוחתו״...

ה„יזכור״ הזה הנקרא והנשמע עד היום בביכה״נ בהאנוי וביתר בתי כנסיות בערי דרום אשכנז, היא מצבה־כבוד האחת שהציבו בני עמו ל„השתדלן הגדול״ שלהם בימי חמשים שנה.

בימיו וכמעט לעיניו נהיתה דבר התמורה הגדולה בהעתקת עיקר הישוב הישראלי מאירופה התיכונה לצפונית מזרחית, לפולניה והמדינות ובנותיה על ידי הנדודים והטלטולים, הגרושים והגליות במדינות אשכנז, ובימיו וכמעט לעיניו יצאו רוב חכמי ישראל התלמודיים מאשכנז לפולניא—ובראשי היוצאים היו גם קרוביו ובני בניו ובנותיו של רש״י כמוהו, בני משפחת לוריא, וביחוד הגדול והחשוב שבהם רבי יחיאל מוירמיזא, אבי של רבי שלמה לוריא (מהרש״ל)[1]; וגם מבחינה זו יש חפץ לדעת תולדות האיש המצוין הזה ליהודי ארצות הסלוים.

---

[1]) עיין „דברי ימי ישראל״ חלק ז׳ מן עמוד 333 והלאה, ועיין בראש הספר „לתולדות המהרש״ל״ מאת הה׳ ר״ר א. הרדוניצקי.

ובזה מקום גם להביא קצת ידיעות מתולדות צאצאיו. מבני רבי יוסף לואנץ נודעו ליודעי־ספר: בנו הראשון רבי יעקב . . . . ובנו רבי משה נבחר אז בתואר „הגאון" והרב ימים ישב בפרנקפורט ענ"מ, ושם נולד לו בנו הגדול בדורו באשכנז רבי אליהו לואנץ הנקרא ר' אליהו בעל השם, מחבר חבורים רבים בנגלה ובנסתר. בימים אלה כתב תולדתו על ספר החכם רבי אברהם עפשטין בקונטרס: מאמר על רבי אליה לואנץ בעל שם הנספח אל הספר „משפחת לוריא" (ווין 1901) ושם מפורשים הספרים שחבר ונתפרסמו בדפוס או הנמצאים עד היום רק באוכספורד, ומספריו נודעו לנו גם כן כמה פרטים נכבדים בתולדות אבי אביו רבי יוסף לואנץ השתדלן. וליתר דברי משפחת לואנץ אחרי מות השתדלן הגדול שמתי מדור בפני עצמו בסימן א' ההערות ונוספות להספר הזה. הנצר האחרון ממשפחת לואנץ, דור שלשים להשתדלן היה בן רבי אליהו בעל שם נפטר בשנת תל"א במינץ היא מגנצא. מני אז פסו צאצאי השתדלן, ועד כן נשכח גם זמן פטירתו וגם המקום שבו מת ונקבר.

אחד מגדולי חכמי דת ודין וחוקר העתים מאומות העולם אוטו שטובבו (Otto Stobbe), שכתב גם ספר זכרונות למאורעות היהודים באשכנז בימי הבינים, יאמר בחתימת ספרו die Juden in Deutschland בדברים האלה.

„ליהודי אשכנז התגברו הצרות לעת קץ ימי הבינים וראשית העת החדשה. בהם הורע ולא יכלו עוד קום באשכנז, הטלטולים הקטנים והחקים המיוחדים הרעו להם עוד יותר מרדיפות ימי הבינים — מכל עבר ופנה נראה אך גרושים וטלטולים".

ואם נשארו עוד קהלות ישראל באשכנז ומדינות אוסטריה, הנה יש להודות על זה את המושיע והרב לעמו רבי יוסף לואנץ איש רוסהים.

נוספות והערות.

א.

השתדלן רבי יוסף בן גרשום יוזלמן למשפחת לואנץ וצאצאיו אחריו עד בני שלשים ורבעים.

כבר העירנו פעמים אחדות בפנים הספר, כי בעוד אשר אחיו בני עמו, לא לבד בדורות הראשונים אחרי מות יוסף, כי אם גם רושמי הקורות לבני ישראל בני דורו, ומהם אלה שבעיניהם ראו את חסדיו המרובים והשתדלותו במסירת נפש לא זכרו את יוסף וישכחוהו; הנה בכתבי הארכיבים ברוב ערי אלזס ודרום אשכנז נשארו הכן כתבים מלאים זכרון „השתדלן" שעוד לא נחקרו ולא נתבקרו עד היום, ואולם מה שיפליא אותנו עוד יותר, כי בזכרונות קיסרי גרמניה שמלכו בימי דורות רבים אחרי קרלוס החמישי, היה עוד זכרון השתדלן היהודי וכבוד שמו חדש בימי מאה שנה, והקיסרים ההם זכרו חסדי אבי המשפחה לבני בניו אחריו. על זה יעיד הכתב שפרסם ה' מ. שטרן בכתב העתי Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland לשנת 1889 מעמוד 65 ולהלן, אשר מצא בארכיב לגנזי עתיקות של הלאום האשכנזי בנירנברג אשר במלכות באיערן היום [1]), כתב מלכות על קלף ורשום במספר 4984 על עלים קטנים זה לזה בפתילי משי צבע לבן־אדום ומונח בתיק של עץ. תוכן הכתב היא: העתק ממכתב אל כתב) מקוים (Transsumpt) ותוכן הכתב הוא: כתב־מגן (Schutzbrief)

---

[1]) נמנה ברשימת הדוקומנטים העתיקים שנתנו במתנה לבית המוזיאום הלאומי ונרשם ברשימת כה"ע Anzeiger d. f. d. Kunde der deutschen Vorzeit III (1857), 295.

להיהודי יוסילמן מרוסהים ובניו וחתניו לוקחי בנותיו ונשי בניו, בניהם,
(Jud Josel von Roshiem und עבדיהם ובני ביתם וכל רכושם וקנינם
seine Söhne und Töchtermänner sammt ihren Weiber, kinder,
knechte, Brodtgesindt und ihrer aller haab und güter) שנתן הקיסר
קרלוס החמישי ביום 28 פיברואר 1548 (שנת ש״ח) בעיר אוגסבורג). ואולם
להיהודי יוזיל מרוסהים, ראש כלל היהודים (Jud Josel von Rosheim, gemei-
ner Juden Befehlshaber) כבר השיג כתב־מגן מאת הקיסר מקסימיליאן
הראשון, ואחרי מותו נתן לו כתב־מגן כזה מאת הקיסר קרלוס ואחיו פירדי
דינגד מלך רומי; אך בהיות יוזילמן לרגלי עסקיו אצל אחי הקיסר בשבתו
בעיר לוטמעריטץ אשר במדינת ביהם נאבדו הכתבים האלה, ונשאר
ליוזילמן רק ההעתק המקוים (Transsumpt) האחד שהגיח למשמרת בגנזי
הכתבים אשר בעיר ענהים העליונה. לבקשת יוזילמן נאות הקיסר קרלוס
החמישי לשוב לתת את כתב־מלכות לחסות והגנה ולקימו. ובשוב הקיסר
לזכות את השתדלן ולהותירו לטובה בזכיות שונות על כל אחיו היהודים הוא
מרבה לספר בשבחו של „היהודי הראש והמושל לעם היהודים
בכל מלכות גרמניה", לתת לו ולצאצאיו וכו׳ חפשה להתישב ולעשות
מסחר וקנין בכל מקום שיושבים שם יהודים מכבר. מכתב־מלכות זה נתנו
בניו אחריו, וביום 6 דיצימבר 1570—תא׳ של״ל כחמש עשרה שנה אחרי מות
השתדלן נתן מקסימיליאן השני כתב־מגן כזה בהמשך על כתב מלכות מטעם
קרלוס החמישי בש׳ 1548 לבני יוזילמן: לגרשון איש מודקהים ולאחיו
משה להם ולנשותיהם ולבניהם היושבים בפ״6. ע״ש. הבן השלישי של רבי
יוסף ושמו יעקב, כנראה, כבר מת אז ותחתיו נתן כתב החסות לבן משה
הנזכר שנקרא על שם אבי אביו—יוסף, וגם הוא—בנו של השתדלן—עשה גם
הוא גדולות לטובת בית המלכות של הקיסר מקסימיליאן השני, כי יכביד את
זריזות עבודתו בהכנעה לבית המלכות ([6] Seiner unterthenig Dienstbarkeit,

---

[6]) בנו הבכור של רבי יוסף גרשום (ובאשכנזית Gersel) נקרא כן על
שם אבי אביו גרשום. הבן השני הבכתה בשם הגאון רבי משה. שהיה, כאמור
בפנים, ג״כ תקיף בחצר הקיסר מקסימיליאן השני, הוא אבי רבי אליה בעל
שם לואנץ, רב מובהק ומקובל גדול, נולד (לפי השבתו של החכם ר״א
עפשטין במחברתי „משפחת לוריא" בעמוד 47) בשנת שכ״ד ויש אומרים—שנת
שפ״ו בפרנקפורט ענ״מ ולמד תורה בקראקא. שם נמסר לו סדריו של הספר „דרכי
משה" מאת הרמ״א (רבי משה איסרליש) על ארבעה טורים, שמסר לו בכ״י רבי
אליעזר אחי הרמ״א. את חכמת הקבלה קבל בקראקא מאת החסיד ר׳ מענדיל רבי
אבינדורש, ושם כתב ספרו „רנת דודים" על שיר השירים. שמש ברבנות בקהלות
פולדא והנוי ועוד קודם לזה (בשנת ש״ס) היה ראש ישיבה בורמיזא, והיה
רב בהנוי עד שנת שע״ה ושב לורמיזא ובעת הגרוש יצא משם והתישב במגנצא,

erzeigt) so er uns. ולא לבד בני השתדלן נתנו מחברית וחסד אשר עשו להם קיסרי גרמניה, כי אם גם ניניו ונכדיו בני שלשים ורבעים יחו נהנים מצדקת אבי אביהם הגדול. הקיסר מטתיאס Matthias שב וקיים גם הוא את כתבי החסות לצאצאי „יוזיל היהודי מרוסהים ויורשיו" והנה ששה

רוב ימיו היה ראש ישיבה, נפטר בוירמיזא בשנת שצ״ו ועל מצבתו הקקים הדברים:

„כמטמון רב פה נטמן
האשל הגדול הנאמן,
רבינו אליהו בן רבינו משה,
אדם גדול בדורו
למה צריכים שיחתו ודבורו,
יודע סודות וסתרים
הפליא לעשות ספרים וכו׳".

מספריו שכתב נדפס רק ספרו: „רנה דודים" על שיר השירים כנזכר לםעלה (בבאזיליאה שס״ו). מכתבי יד שלו שנתקיימו לנו עד היום הכי נכבד הספר „אדרת אליהו" פירוש על כל ספר הזוהר (באוכספורד סימן 1829), כי בהקדמתו לספר זה נמצא לנו ידיעות נכבדות לתולדות ישראל, ביחוד בדרום אשכנז. ההקדמה הזאת היתה לםראה עיני החכם ר״א עפשטין בוינא והוא כתב את תולדתו בקונטרס אחרון למחברתו של ר״א עפשטין „משפחת לוריא" והביא במכתב רוב דברי ההקדמה הזאת. לפי ידיעתו של רבי דוד קויפמן היה רבי אליה לואנץ יודע גם החכמות חיצוניות, וכאביו זקנו השתדלן ואביו רבי משה היו לו ג״כ דברים עם שרים והכמים נוצרים (ר״ד קויפמן בספרו „תולדות רבי חיים יאיר בכרך עמוד 33). בהמעמאָרבוך (ספר הזכרונות) נז-ר שם רבי אליה בזאת הלשון:

„יזכור אלהים נשמת הגאון מורינו הרב ר׳ אליה בן כבוד גדולת מורינו הרב רבי משה ז״ל עם נשמות אברהם יצחק יעקב, שרה רבקה רחל ולאה בעבור שהרביץ תורה והורה הוראה בישראל והעמיד תלמידים הרבה והיה אב״ד וראש ישיבה בק״ק פולדא ובק״ק האנוי ובק״ק מגנצא ובק״ק וירמיזא, בעבור שנתן בנו כהר״ר יוזלן (על שם אבי אביו השתדלן) לצדקה בעבורו וכו׳. נפטר בק״ק וירמיזא וכו׳ ונקבר באותו היום... אצל קבר הגאון מהרי״ל ביום ד׳ (צ״ל ה׳) כ״א לחדש תמוז ש״ן צדי״ק וי״ו לפ״ק" (מקונטרסו של ר״א עפשטין ע׳ 58).

כמה מנהגי בית הכנסת נקבעו לדורות על שם רבי אליה בעל שם לואנץ. לר׳ אליה נכדו של השתדלן היו שלשה בנים ובת אחת, ומהם זכה לשם רק רבי יהודה יוזלין (הנזכר בתפלה „יזכור" הנ״ל), שבספר הזכרונות הנ״ל מרבים בשבחו, כי הרבה עשות צדקה ומעשים טובים, בגדל יהודים ומכניסם להופה וקבע עתים לתורה. שלשלת יחוסו של השתדלן נפסקה בראשית המאה החמישית לאלף הששי.

בתי אבות בערים שונות. ביום 6 ספטמבר 1630 (ש״צ) חדש הקיסר פירדינגד השני את כתב־הכנן שנתנו הקיסרים שהיו לפניו לצאצאי יוזילמן והסת ארבעה ראשי בתי אבות בפרנקפורט. גם הכתב הזה ראה ה׳ שטערן כתוב על קלף על שבעה וחצי דפים מקושרים זה לזה בגדילי משי צבע שחור וירוק־כרכומי ומחובר בחותם הגלוכה בחתימה של שעוה. לבקשת אחד מצאצאיו של ר׳ יוזילמן זֶוֶנדעל בפרנקפורט ענ״מ, נתחדש הכתב וההעתק המקוים ממנו ונתקיים בעדי ראיה ובחותם העיר פרנקפורט מיום 16 מאי 1631 (ת׳ שצ״א), והכתב הזה הוא שבא לידי המוזיאום הלאומי אשר לעם אשכנז בנירנברג.

ואלה הם דברי הכתב הזה:

„אנחנו פירדינגד השני, בחסד אלהים, נבחר לקיסר רומי, מרבה בכל עת את הממלכה, בגרמניה, באונגריא, בביהם וכו׳ וכו׳... מודיעים ומפרסמים ברבים בהכתב הזה, כי התיצבו לפנינו היהודים: י ו ס י ל י ו ס ף מ פ א נ ע ל ג ע ז א נ ג, יצחק מ ל י נ ד ר ו א ו ר מ ב, נתן צום פפלוג, יצחק צום האאגען [4]); כל אלה יהודי פרנקפורט ע״נ מאין עיר ממלכתנו הקדושה, וגם ליפמן מן וֶוִינגן, וֶוֶנדל היהודי בן גאנסהים וגם וולף מן וֶולף בוורמבס (וורמס) ויבקשו נא איך שנתן כתב־חסות, שמירה ותעודת־מסע ממקום למקום, מאת ראש משפחתנו הקיסר ק ר ל ו ס ה ח מ י ש י מ נ ו ח ת ו כ ב ו ד לאבי משפחתם בעיר אוגסבורג ביום 28 פיברואר 1548. ונתחדש הכתב הזה נחזק ונתקיים אחרי כן על ידי ראש משפחתנו הקיסר מקסימיליאן השני מנוחתו כבוד ביום הששי לחדש דיצימבר שנת 1570 בעיר שפייאר להיהודי גרשון (בן השני של השתדלן רבי יוסף), ל ו, ל א ח י ו, ל ב נ י ו, ל ב נ ו ת י ו, ל ב ע ל י א ח י ו ת י ו ולבני ביתם, רכושם וקנינם. אחרי כן נתחדש, נתחזק ונתקיים ספר־החסות זה גם מאת הקיסר ראש משפחתנו מ ב ת א י ם מנוחתו כבוד להיהודים: יצחק מן לינדוואורמס, יצחק מן האאגן וכו׳, כל אלה צאצאי היהודי יוזיל מרוסהים ובנו גרשון (Gersel) ויורשיהם, והציעו לפנינו את כתבי החסות שזכה הקיסר את אבי אבותיהם לשמור ולהגן עליהם ועל רכושם וקנינם ולתת להם תעודת מסע ממקום למקום וכו׳. ובמכתב הזה שהציע כתוב לאמר:

„אנחנו מקסימיליאן השני בחסד אלהים נבחר לקיסר מלכות רומי וכו׳ וכו׳ מקימים ומפרסמים בכתב מלכות זה, כי הציע לפנינו היהודי גרשון (געדזעל) את כתב החסות וכו׳, שקבל אביו היהודי י ו ז י ל י ו ז י ל מ ן מ ר ו ס ה י ם מן המלך הגדול והאדיר קרלוס

---

[4]) כל אלה הכנויים נתנו ליהודי פרנקפורט על שם מעבדיהם או שם הבתים והרחובות שהיו יושבים בהם.

החמישי קיסר רומי שארנו הגדול וראש משפחתנו וכו' מנוחתו כבוד, והציג לפנינו גוף הכתב שהוא העתק מקוים מן עצם כתב היד מלכותו מלה במלה ושם כתוב לאמר:

„אנחנו קרלוס החמישי, בחסד אלהים נבחר לקיסר רומי, בכל זמן מרבה ומרחיב גבולות ממלכת גרמניה, אספמיה וכו' וכו' מלך ירושלים, אונגריא וכו' מפרסמים בכתב מלכות זה, כי בא לפנינו היהודי שלנו יוזיל מרושהים ויציג לנו ברגשי הכנעה, כי אף שקבל מכתב־החסות ותעודת מסע ומגן, הוא ואשתו, צאצאיו, עבדיו, רכושו וקנינו מאת אבי אבינו הקיסר מקסימיליאן הראשון מנוחתו כבוד, ואחרי מות אבינו זקננו הקיסר מקס זכרונו לברכה קבל כתב חסות ומגן כזה מאתנו ומאחינו האהוב מלך רומי (פירדיננד הראשון). והכתב הזה מלבד החסות וההגנה עושה אותו ואת ביתו וכו' חפשי מן תעודת מסע ממקום למקום, והרשות בידיהם ללכת בכל גבולות הממלכה, בהדיבסיות, והנסיכות וכו', לסחור בלי תשלומי מסעי הכניסה והיציאה מעיר לעיר, לקרוא דרור מכל מיני מסים אלה את צאצאיו הזכרים והנקבות. והנה בהיות היהודי שלנו יוזלין הנזכר בשנת 1547 (ש"ז) בפראג לעמוד לפני אחינו האהוב מלך רומי (פירדיננד הראשון) ויתיצב לפניו בעיר ליטמעריץ אשר במלכות ביהם (Böheim) נאבד ממנו הכתב הזה (מהקיסר מקסימיליאן ומהקיסר קרלוס גבדו) ולא נשאר לו ממנו רק העתק המקוים (Transsumpt) מכתב־החסות וההגנה הנתן ממנו (מהקיסר קרלוס), שנעשה בגנזי המועצה של העיר האהובה לנו „אבירינהיים" ועליו תלוי גושפנקא וחותם של העיר הזאת. כל זה הציג לפנינו (ר"י מרושהים) ויתחנן לפנינו בהכנעה לחדש עוד הפעם את החסות, ההגנה וזכות החירות ובתב־חפש למסע ממקום למקום, לקיים הכתב בדבר מלכות.. התבוננו בהבקשה הזאת הנאמרה בדברי הכנעה. ונזכרנו גם את כל טוב העבודה והגמול שגמל לנו ולהממלכה הקדושה מאז ועד הנה, ועל כן למען גמול לאיש הזה במפעליו הטובים, שעשה לפי העדות והראיה בכתב־התעודה על יושר התנהגתו ומכמה שרי הגלילות (Landvögte), ומן האדונים חברי מלכות גרמניה, מאזרחי ערים רבות באלזס: ובתוך (כל הכתבים האלה) נמצא גם כתב מגיד יושרו של יוזלין היהודי הנזכר מאת אבינו זקננו אבי משפחתנו זכרונו לתהלה וברכה, מאת שרי המדינה אלזס התתונה היושבים בהגינוי, שהוא (היהודי) בעל הנהגה ישרה כפי מהותו ומעמדו, ומעולם לא נענש על חטא ועברה נגד הממלכה, כי זה מימים קדמונים הוא בא כמלאך שלוח מאת כלל היהודים להשגיח על עסקיהם בועדי־הממלכה, ופגשוהו במקומות אחרים עובר עבודתו

בחריצות, והוכיח את צדקתו ואמונתו למלכתנו בהמלחמה האחרונה בצרפת, שחזק את צבאותינו וכל אנשי מלחמתנו בכסף ובמבלת, נעתרנו לבקשתו. והננו מאשרים ומקימים ומחזקים כתב החסות והחנינה מצד מלכות רומי באשכנו, לו, לאשתו, לבניו, להתניו לוקחי בנותיו עם כל הונם ורכושם, והכתב הזה, יהיה במקום כתב־החסות שנאבד לעד ולראיה בידי היהודי יוזילמן ובניו וכו׳, לפרסם בכל אשר יבאו, כי המלכות נטתה להם חסדה להיות למגן עליהם ולבטחון בכל מקומות הממלכה הקדושה (im Heiligen Reich) לפנינו ולפני הנשיאים והנסיכים אשר יקומו אחרינו, לקרוא להיהודי הנזכר ולכל אשר לו ולצאצאיו אחריו דרור מכל המסים ומניות המלוכה הנגבות מעוברים ושבים בעד הכניסה והיציאה לערי הממלכה, להתהלך חפשי בכל מקום, לסחור ולהתנהג בסדרי ההנהגה של היהודים ובכל חקי הזכיות שנתנו ליהודים בלי מפריע ומבלים דבר. נוסף לזה הננו מהנגים אותו בחסד וחירות, כי בכל מקומות הממלכה שיושבים שם יהודים, יש הרשות להתישב שמה לו ולאשתו, לבניו ובני ביתו עם הונם, רכושם ומטלטליהם: ואם יש לאיש תביעה להם ולנכסיהם ורכושם, לא יתבע אותם רק לבית דין של עיר מושבם ולא לבי״ד של עיר התובע. גם יהנו (צאצאי השתדלן) כן מהזכיות הכלליות של כל יהודי הממלכה ואשר להם ביחוד בתור ירושה מהזכיות שזכו קיסרי גרמניה מלכי רומי אבותינו את אבותיהם, בכל אלה יזכו ויהנו ויתשמשו גם הם. ואל יגבה איש לעשות דבר נגדם ולגרוע משפטיהם, ואל יסבלו מזה שום נזק לגרוע זכיות החירות. וכן הננו מצוים ופוקדים על כל הנשיאים הנסיכים, כהנים גדולים, אדונים, פרשים, עבדים, שופטים, יועצים וכו׳ וכו׳ וכל עבדינו ונתינינו הנאמנים בכל הממלכה, להת להיהודי הנזכר יוזיל לבניו, לאשתו, להתניו לוקחי בנותיו, לנשיהם בניהם ובני ביתם את החסות, החנינה, בהבטחון חפשי ממקום למקום על יסוד כתב מלכות זה המאושר ומקוים מחדש היום—כי כלם (כל הנשיאים) מחויבים לעזור ולסיע להם (לצאצאי השתדלן), שיגנו כל החובות והתביעות המגיעות להם על פי כתבי ראיה כפי מדת המשפט והצדקה; כי יבואו חפשים בכל גבולות הממלכה, בהנסיבות, הארצות, המקומות בערי השדה ובחצרות וכו׳ וכו׳ והעובר על פקודתנו זאת יענש..."

בהנה ובהנה נמצא בהכתב הזה דברים כפולים ומשולשים לחזוק הפרי־בילגיה המקוימת בחתימת יד הקיסר קרלוס החמישי ביום העשרים ושמונה לחדש פיברואר בשנת 1548, ושנת השלשים ושלש למלכותו. והשמטנו רבים מהנגנים הכפולים והמכופלים.

ואחרי קיום הכתב הראשון, בא כתב קיום הפריבילגיה הנתונה על יסוד הכתב הראשון לגרשון מעיר מודקהים בן השתדלן יוזילמן, לבנו

ולגיסו, וכן לאחיו רבי משה (הוא הגאון רבי משה אביו של רבי אליה בעל שם) ולבניו ולבנותיו ולגיסו, ונתן להם הקיסר מקסימיליאן את בקשתם בכל תוקף ועז כתב מלכות שנתן מאת קרלוס החמישי. ונחתם הכתב ביום הששי לחדש דיצמבר שנת 1570 בעיר שפייאר בעצם יד כביר מלכותו הקיסר והמזכיר (קאנצלער) יוהן בפטישט.

ונוסף לזה הכתב השלישי, באותו הסגנון ובאותו יפוי כח, אשור וקיום, שנמצאו בשני הכתבים הקודמים. הכתב השלישי נתן לשבעה ראשי בתי אבות, ארבעה תושבי פרנקפורט ושלשה מווירמיזא (וואָרמס), כלם צאצאי השתדלן רבי יוסף איש רוסהים למשפחת לואנץ, חקי חירות ופריבי־ליגיות להתירם לטובה על כל יתר יהודי הערים האלה, ובנוסחת הכתבים הקודמים, ועל יסוד דבר מלך מהקיסרים הראשונים מקסימיליאן הראשון וקרלוס החמישי קיים גם הקיסר פירדינגד השני את כל הזכיות ויפוי כח אשר לצאצאי השתדלן בעיר ריגינסבורג ביום הששי לחדש ספטמבר שנת 1630. ועל החתום כבוד הוד קיסר אשכנז ומלך רומי פירדינגד השני ומזכיר הממלכה שטרלנדרף.

שלשת הכתבים הבאים כאחד מאמתים במעט את כל דברי ליהמן בחבורו: „רבי יוסף יוזלמן״ —, ומקיימים במעט כל קורות איש הפלאות רבי יוסף בן גרשום איש לואנץ מעיר רוסהים אשר במדינת אלזס.

ב.

האם היה רבי יוסף יוזלמן לואנץ גם רב מורה הוראה בעדת רוסהים? על השאלה הזאת כבר עמדתי בפנים הספר ונשארה בלי הכרע. אך מנוסח הכתב העתיק שהבאיא בזה יוצא ברור, כי לא לבד אשר לבני קהלתו רוסהים נחשב לבר סמכא, כי אם גם לכל בני ישראל אשר במדינת אלזס; אולם להבין דברי הכתב הזה יש לנו לבאר בזה: אחת הנגישות היותר קשות ומציקות את היהודים באשכנז באחרית ימי הבינים וראשית העת החדשה היו ה„תיוריב״ (Geleite), לאמר תעודות מסע ממקום למקום וממדינה למדינה במאות מלכיות אשכנז בימים ההם: „תיורי לנפש איש יהודי, „תיורי לבהמתו, לעגלתו ולמטלטליו. המועקה הזאת הכבידה מאד את הנסיעה, ובפנים הספר ימצאו הקוראים את כל התלאה אשר מצאה לפעמים גם את נגיד כל היהודים במלכות אשכנז, בחפצו לנסוע ארצה ווירטמבורג למשא ומתן על דבר אחיו בני עמו בהזדמנות הזאת. רוב עניני משא ומתן של היהודים

ונאום הקטן ישראל ב״ר שמואל ז״ל על שם קהל ווירמייזא יצ״ו.
ונאום הלוי משה אופיני (אופינהים?) התותם על שם קהל לנרא יצ״ו.
גם אני בא בבח בית דין יושבי אֶלזס יצ״ו נאום יוסף ב״ר גרשון ממשפחת לואשו (לואנש).
גם אני כדבר בעדי ובכח קהלי שיחי׳ בק״ק שווינבורג נאם הקי ידא בבהר״ר נתן ז״ל היום פה תמוז ש״ג.
דברים אלה אילו לא נאמרו ראוים ונכונים לאמרם נאום קקן ריקן, אברהם הלקן.
מי שראה אלה יוצאים ולא יצא. נאום גד ראובן.
מתימתו של רבי יוסף בר גרשון לואשי שבא לאספת ווירמייזא בכח בית דין יושבי אֶלזס, שהוא בלי ספק השתדלן שלנו, יוצא ברור שהיתה מעלת רבי יוזילמן השתדלן גדולה כרב טורה תודה לא לבד ברוסהים כי אם גם בכל קהלות אֶלזס.

ג.

תוכן כתב התלונה שכתב רבי יוסף השתדלן בשנים האחרונות לשנות חייו (אחרי שנת ש״ב) להמועצה בהגינוי.

האגרת הזאת נכבדה לתולדה השתדלן על פי הצעת המעשים בפנים הספר (עמוד 147), איך שלמו תושבי רוסהים רעה תחת טובה ליוזילמן והיהודים האחרים המתגוררים ברוסהים והסביבה, בהאגרת הזאת יפרוש השתדלן את כל הטוב אשר גמל לאזרחי המקום, לכל בערי המדינה אלזס ובכל ממלכת אשכנז, על כן יש להוציא כמנה דברים נכבדים להבליטו של הספר הזה, וכה ידבר יוזילמן לשרי המועצה בגליל הגינוי [4]:

„לשרי המועצה הנכבדים, הנבונים והחכמים וכו׳ בעיר האגינוי והגליל! אני עבדכם הסר למשמעתכם ויהודי עיר רוסהים מצאנו עצמנו מוכרחים לבא לפניכם בתלונה על ראש האזרחים וראשי יועצי העיר הזאת, כי למרות הצדק והישר ולמרות הכתבים המקוימים וההתנאים שנתקיימו ונתתמו בין התושבים האזרחים ויהודי המקום, אלה האחרונים סובלים נגישות ומצוקות, עד שבשל כחם לסבול ולהם על העול

---

[4]) מפני שהדברים נכתבו בלשון אשכנז ישנה ודרכי הדבור בימים ההם היו משונים והגם קשי ההבנה בימינו, בהיתי לספר בדיוק רק הבנה ולא תפלות.

הנעשה להם: אולם באשר, כי כתבי האמנה אלה נכתבו בזמנים שונים ואולי לא ידעו שרי המועצה את תוכנם ולא ידעו גם את המעשים שנעשו לנו, על כן ראיתי נחוץ לנו לספר כל המעשים מראשם ועד סופם ובקשתי ממעלת כבודכם, שרי הגנוי והגליל לבל ירע בעיניכם אם אאריך לספר את כל העול שנעשה לנו במשך שנים רבות:

א) אמת הדבר, כי נעשו (עתה) מעשים רעים עד מאד, כי ראש האזרחים וכל תושבי העיר רוסהים עשו עול ורעה לא לבד ליהודי המקום בכל עת ושעה ביום ובלילה, כי אם גם הרבו להרע להיהודים הזרים העוברים דרך העיר הזאת. את רבים מהם הכו ופצעו, עדי הוכרחו היהודים ההם להגיש עצומותיהם ותלונותיהם לפני משפט בית המלך (Kammergericht) על מפריעי שלום המדינה, והאדון מוואפאך (Swapach) סדר הכתבים להאשים את אנשי רוסהים באותו החטא (הפרת שלום המדינה), אולם אנכי הזקן לא חפצתי להביא הדברים לידי כך ובחרנו להגיש עצומותינו לפני שופטי המקום והנה שרי מועצת הגליל בהגינוי הנכבדים וכו'.

ב) אנכי באתי אז (כאשר נגלתה רעתם של בעלי רוסהים) בבקשה וקובלנא לפני המועצה הנכבדה בהגינוי, ובקשתי בהכנעה גדולה, כי אם ימצאו השרים נכון לפניהם, או יזמינו לפניהם שני הצדדים, יגזרו עליהם להגיש איש איש את עצומותיו וטענותיו — היהודים והאדונים בעלי רוסהים והמדינה, שני הצדדים יבארו חפציהם ביום הנבחר למועצה בלוית למען תקן את השלום, ואם לא יתפשרו שני הצדדים יקוב הדין את ההר.

ג) גם אמת נכון הדבר, כי ראשי המועצה הנכבדה בהגינוי, המושבים אתי תמיד חסד השיבו לי, כי נכונים הם לעסוק בסכסוכינו אלה בכובד ראש ובחריצות יתרה למען הוציא הפשרה בין היהודים ובעלי רוסהים, אם בעלי העיר הזאת ידרשו זאת מידם, ואז ימסר הדבר לחקירה ודרישה לאחד משרי המועצה המגיסטר ברתולומאי רוטצהים ולא יצטרפו עוד סופר העיר וכו' למען הוצא את השלום למענהו.

ד) ואמת נכון גם הדבר, כי על כל זה לא הניחו (בעלי רוסהים) ויוסיפו להצר את היהודים ולהזיקם וביום ובלילה היו שוברים ומהרסים את החלונות והפתחים בבתי היהודים ויעשו מעשי חמס ועשק גם להיהודים הנמצאים בסביבי העיר וכו'... כן הוסיפו לענותנו בימי שנים אחדות וכל זה למרות מכתב מאת הוד הקיסר כתוב בפקודה נמרצה לשר החבל וגם לשרי המועצה בהגינוי, ביחוד בדבר מעשי התושבים ברוסהים לבציר רותם ולקנסם בקנס וענשי כסף גדולים לבל ישובו להרע ליהודים לא התושבי המקום מכבר ולא להגרים הנמצאים בסביבי העיר, ואז יצאה פקודה גלויה בכמה העתקות לבעלי הפקידות, לבל יזידו לעבור על הכתוב בכתבי הקיסר בדבר הזכיות שנתנו (אז ליהודים).

ה) וגם אמת נכון הדבר, כי אחרי כל אלה נמצאו ארבעה היושבים ברוסהים, אשר הרסו עוד הפעם בחצי הלילה את חלונות היהודים ופתחי

בתיהם, וגם תריסי חנויותיהם, וכאשר הזכרתי לדגלי עסקים נכבדים להתרחק מביתי התנפלו גם על אשתי ובני ויתעללו בם עדי נחלו במחלה עזה, וכאשר העמידו את עושי עולה לדין נענשו בעונשים קלים מאד לקנס של ליטרא אחת שטרסבורגר או למאסר שלשה או ארבעה ימים במגדל העיר, ולא חשו לזה לשלם דמי נזק ובושת שהסבו לאשתי ובני, אשר ברוע מעשיהם נפלו למשכב ויהיו בכל רע ואשר הרסו את בתינו, אשר מהם נוטל עלינו לשלם כם מאה זהובים מדי שנה בשנה.

כהנה וכהנה יתאונן יוזילמן לפני שרי המועצה על בעלי רוסהים המשלמים לו רעה תחת טובה ויספר בדברים הנוגעים לתולדתו לאמר:

ו)...כן עשו לי, אשר בימי חמשים שנה שהנני שליח צבור להיהודים הרבה סבלתי ונשאתי עוניים ונדודים ומימי לא נכנעתי מדבר, כי תחת ריב ומלחמה יהיו בין האנשים שלום ואהבה ואחוה, זה לי ארבעים שנה שהנני יושב ברוסהים ובכל אותן השנים הייתי נכנע ומקשיב לא לבד לקול המושלים, כי אם גם לכל אשר בקשו ממני האזרחים; עלי להזכיר את הטובה אשר עשיתי ליושבי המקום הזה בימי מהומת האכרים כאשר צרו על העיר רוסהים אלף וחמש מאות אכרים ויתקעו אהליהם במצודת אלטדורף כחצי מיל מן העיר, ואז באה העיר במצור, רק אני לבדי הלכתי להאויב הצר על העיר, העמדתי עצמי במקום סכנה, הלכתי בחצי הלילה להעיד את ראש האורחים הנס מנגין ואת משנהו יעקב ואגניר משנתם, ויעצתים לסגור שערי העיר. ואני באתי שנית אל ראשי הגדוד אשר להאכרים המתקוממים (יוזילמן פורט במקום הזה שמות ראשי הגדוד) ומסרתי להם שמונים זהובים זהב טהור ומסרו הם לי מכתב שמירה והזהבה לבטחון, כי יעלו מן העיר ולא יוסיפו לבא בשעריה עוד, עד אשר יכבשו לראשונה את כל יתר ערי הממלכה. וכאשר נשמע הדבר לבעלי רוסהים יצאו לקראתי ראשי האורחים ויאמרו: „אתה ותאצאיך יקבלו שכרם בעד הטובה שגמלת לנו".

ז) גם לפני שנים מועטות. כאשר עזבתי חילי וכחותי בצרפת והוצאתי יותר מששים זהובים לאינספרוק... וכאשר הקריב המרקגרף אלבריכט לגשת אל העיר וכבר נשמע, כי הרבה לקחת כסף עונשים מכל הערים שעבר דרך שם עם חילו הרב. הוצאתי מכיסי ארבע מאות זהובים בכסף וזהב והצעתי לפני ראשי האזרחים להיותה להם וגם הם יתנו מכיסם די כסף לפצות את שר הצבא לסור מעל העיר ולא יבוא בתוכה לשחתה. כהנה וכהנה עשיתי לטובת העדה הזאת, ובעד כל אלה הם משלמים לי רעות אחר רעות בעד טובותי ומכריחים אותי לדבר אתם משפטים.

עוד יוסיף יוזילמן (בסעיף ח'–ט' במכתב הזה) לפרוט את הטובות שעשה הוא לעיר מכורתו והרעות שעשו אזרחי רוסהים ועושים עד היום עמו ועם יתר היהודים הדרים בעיר הזאת וחותם דבריו (בסימן י') לאמר: „בימי ששים שנים, אתם, שרי המועצה ואבותיכם, בחנוני ותראו פעלי, הנה

ראיהם בתבי הקבלנא ששלחנו לכם, הכריעו אתם למי הצדקה, הוציאו באיר משפטי ומשפט בני עמי וכו׳".

המכתב הזה הוא האחרון, והעתקתו נמצאה באוצר כתבי הגליל בשטרסבורג. ועל פי המאורעות המפורשים שבו יוצא ברור שנכתב זמן ידוע אחרי שנת ש״ב ובכן כשנה או כשנתים לפני מותו.

ד.

בכל כתבי הרשות המתיחסים למפעלות יווילמן נמצא רק את פעולותיו שעשה לטובת בני עמו אך לא נמצאו כתבים מוכיחים, כי אותו שלחו בני עמו להיות להם לפה ומליץ בעדם, רק כתב אחד, כעין כח והרשאה נתונים מפקס הקהלות להשתדלן להיות שליחם ועומד מצדם מול הממשלות, נמצא באוצר כתבי הממשלה בשטוטגרט אשר במלכות ווירטימבורג. כתב כתוב ביום 14 יולי 1551.

תוכן כתב ההרשאה הוא:

אחרי ברכת שלום בשם השם אלהי ישראל מודיעים רבני הקהלות והפרנסים את השתדלן, כי עליו לדעת בהשתדלותו: א) אשר זה מכבר כרתו היהודים אמנה עם הדוכס אלבריכט מבאירן לשלם תמיד בעד המכס (געלייט) ליהודים העוברים והשבים חצי הזהוב בעד יהודי, והמטבע „אורט" (Ort מין מטבע רבע או שליש השקל בימים ההם במדינות אשכנז) בעד יהודית ובעד ילד יהודי חצי המטבע „אורט", ואחרי התשלום הזה הרשות להם לעבור בכל עדי ממלכת באירן; ואם שלשה וארבעה יהודים חפצים לנסוע ביחד דרך פרסא אחת, אז כלם ביחד משלמים חצי ה„באטין" ובלבד שלא יעסקו בדרך הליכתם בעניני נשך ומרבית, ובמקומות שהונהגו מכים על היהודים בשעור פרוטות אחדות עליהם לשלם מלבד זה את המסים הנהוגים משכבר הימים. ב) קראנו את אשר כתבת אלינו, את אשר נעשה בינך ובין כבוד רוממותו והדרו הדוכס קריסטופל ווירט ובאת עמו לידי השואה בדבר רשית הכניסה והסכמנו לזה. ג) אף כי ידעת בעצמך, הננו מודיעים בזה, כי כבוד הוד מלכותו הקיסר במלכות רומא האשכנזית שלח כתבי פקודה אל כל ראשי מפלגות העם, כי בכל הדרכים אשר בכל מדינות (אשכנז) לא יגבו מהיהודים עוברי דרכים רק המסים הנהוגים מכבר. ד) גם בועד המלכות שנאסף בימים האחרונים באוגסבורג הוחלט מטעם הקיסר, הקורפירסטים ויתר ראשי העם האשכנזי, כי מותר לנו לעסוק באמונה במקח וממכר ביומי השוקא וכו׳. ה) את אשר כתבת אלינו, כי על כתב הדת מטעם הקיסר עם הפקודה הזאת אין לקרוא בשמות את כבוד הנסיכים וכו׳... כי אם

תאמרו להשתדל ביחוד מכל הנסיכים והדוכסים בדבר הזה וכו' הננו מסכימים לעצתך והרשות בידך למלא אחריה. ו) גם מסכימים אנחנו לך בדבר הפשרה בין היהודים בני בלי דעת המתגוררים בנסיבות ווירצ ובין ממשלת הנסיך הזה. ז) כמו כן מסכימים הננו לפסק בדבר היהודים בהנסיכות ווירצ, כי לא יגישו עצומותיהם ויסמכו בפסקי הדינים בינם ובין יושבי מדינה אחרת על פי מוצא דברי הדיינים באותה המדינה. ח) הננו מודיעים אותך, כי הרשות בידך להטיל עונשים על-כל יהודי ויהודיה, אשר יעבור על הכללים והתקנות שתקנת. ט) תודיע נא אותנו מההשואה והאמנה שתעשה.

בסוף הכתב הזה מבואר, כי הוא כתב השאלה להתשובה על שאלת השתדלן ונכתב על פי הרבנים והפרנסים שנאספו בפרנקפורט ביום 14 לחדש יולי שנת 5311 לבריאת עולם. (אין ספק כי זמן מורכב בזה: 14 יולי 5311 אינו נמצא בעברית כי אם בהעתק האשכנזי ובעברית היה כתוב גם היום והחדש בעברית). החדוש שהוצאנו מהכתב הזה עם דברי התשובה במקצת מקומות הוא, שהיה נהוג גם אז למסור סימני פעולה (אינסטרוקציה) למורשי הקהלות והשתדלנים מטעם ראשי הקהלות ולא עשו השתדלנים דבר מדעתם בלי הסכמת הקהלות קודם למעשה, וזה היה נוהג גם בשתדלן זקן ורגיל כיוזלמן אחרי שהזקין בשתדלנות בימי חמשים שנה. הכתב האחרון שבאחרונים מאת יוזלמן הוא מחדש מאי שנת 1553 שי"ג.

ה.

תוכן „אגרת הנחמה“ (העמודים 113—116 בפנים הספר).

בפנים הספר בארנו, כי בראות יוזילמן, אשר תלמידי לותיר בשטרסבורג ובוטצר בראשם לא חדלו מלמד קטגוריא על היהודים במדינת היסין, גם אחרי אשר „הלנדגרף“ פיליפ גלה דעתו, כי חפץ הוא לתת להיהודים לשבת במדינת ממשלתו בלי נגישות ומצוקות יתרות, אשר תהיינה עליהם למעמסה יקוצו בחייהם; וכי לא תמיד ימצאו אחיו אשר באותה המדינה היכלת להשיב על עלילות ברשע אשר יעוללו עליהם צורריהם בעלי תורת לותיר, כתב הוא ספר לקהלות היסין לפרסם בבתי כנסיות למען ידעו היהודים, גם אחרי מות המושל הלנדגרף, להשיב על דברי מקטריגיהם, המכתב הזה נאבד מתוך הקהל אבל חלק גדול ממנו נשאר בתרגום אשכנזי באוצר כתבים עתיקים אשר בעיר שטרסבורג, מקצת דברי האגרת הובאו ע"י ברישלו כפי שנמצא בפנים הספר יותר רב מזה אצל פילכנפילד (ע' 180 בנוספות סימן XVI) ועל גבי האגרת כתובים הדברים: Josephi oder Josels juden prostschrift an seine Brüder Buceri.

וזה תוכן המכתב.

אחרי שיברך את אחיו בשלום בשם אלהי ישראל ויעוררם לחכות תמיד לישועת ה' ולרחמיו כל הימים יאמר: האיש מרטיני בוטצר טפל בזכותו עליכם עונות וחטאים, וגם הדפיס את נאצותיו לבעבור תת אתכם לשמצה בעיני השרים ולהעלות עליכם קצפם, טפל עליכם חטאים אשר לא דמיתם ולא עלתה על לבבם: ולא זו בלבד, אלא גם הרבה לחרף תורתנו וגם הציע לדרוש דרשותיו של דופי לפניכם למען עורר אתכם להטיל ספק באמונת ישראל, אשר נשמרה לנו בטהרתה מימי אברהם אבינו עד הנה. קבלתי אגרתכם אלי וכו'... והנה אף על פי שהנני עמוס הטרדות עתה בעסקי הכלל, אולם למען קדוש ה' וגם להעמיד אתכם על דעת האמת לבל תתעו מני דרך הטובה והנכוחה, רק תהיו שלמים עם ה' ותורתו הנני רושם בזה ראשי פרקים בקצור בחסד ה' הגומל חסד ומלמד לאדם בינה בכתבי הקדש וכו'.

הפרק הראשון (בספר השטנה שכתב בוטצר) אשר אתם קובלים עליו, הוא מכוון להעלות עליכם קצף המון העם וחמתו, בכמה מקומות כבר עלה חפצו ובמסבי העיר פרידבורג הוכה איש יהודי ויגזלו כל אשר לו, ודבר המכה והחובם היה: ראה יהודי את אשר הדפיס עליכם המורה בוטצר והתיר דמכם. אחי האהובים, הנה עשיתי את שלי, התוכחתי עם בוטצר בפרנקפורט והוכחתיו על פניו, והוא עודנו מוסיף לכתוב ולהדפיס נאצותיו, ונפשו לא תדע שבעה, על כן הנני שולח לכם את המגלה הזאת למען תדעו להשיב תודפיכם דבר, כי תוכיחו מכתבי הקדש אשר לנו, כי כל עלילותיו ואשמותיו בשקר יסודם וכו'.

מכאן ואילך חסר בכ"י ובדף ג' מספר יוזילמן בארוכה את המקרה הנורא בברלין של שרפת ל"ז קדושים, ואיך נגלה הדבר על ידי פיליפ מילנכטון המורה הגדול לבעלי דת לותיר, והכהן הנזיר שקבל אחרי כן תורת הפרוטיסטנטים העיד, כי לפניו הודה הגנב כלי הקדש, כי הוא עשה התועבה והיהודים הנשרפים היו נקיים וצדיקים, ונגלתה תומתם וצדקתם בשלשים שנים אחרי מותם מות צדיקים על קדושת שמה של תורת ישראל. המאורע הזה מסופר בפרטות בפנים, ובכ"י מרחיב יוזילמן הדברים למען יוכלו היהודים לספר המאורע ולפרסמו, בכדי להוכיח להעמים והממשלות, לבל יחרצו משפט מהיר לשפוך דם נקיים, כאשר נעשה בברלין בשנת ר"ע.

בדף ז' יאמר יוזילמן: באגרתי זאת אינני חפץ לחרף כל איש בדברים רעים אף גם לשנות דעותיו. כל חפצי הוא להתגולל ולהסיר ממנו חרפת הודפינו, למען דעת גם בני עם הארץ, את כל רעות בוטצר, כי הלנדגרף המושל, אשר נתן ה' בלבו רחמים לעשות טובות עמנו והוא בוטצר שולח דברי נאצותיו אליו מרחוק ומשטין עלינו בכל מיני שטנות, ומספר את כל דברי הוכוח הגדול שהיה בינו ובין המקטרג הזה: ודברי יוזילמן האחרונים אל בוטצר היו: האלהים, אשר שמר את עמו מימי אברהם ועד הנה הוא ישמור אותנו גם מאויב נורא ואכזרי כמוך. בדברים אלו (יאמר יוזילמן)

תכן הענינים.

ספר ראשון.

ספר שני.

102 412SU 9191
CR
9/02 31150-14 NLE

